

ORIZONT

REVISTĂ A UNIunii
SCRIITORILOR DIN
ROMÂNIA

SERIE NOUĂ, 32 PAGINI

NOIEMBRIE 2023

NR. 11 (1699)

ANUL XXXV

1 LEU

11

Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

www.revistaorizont.ro

Centenar MONICA LOVINESCU

LA UVT,
CULTURA
E CAPITALĂ

Monica Lovinescu în vremea amintirilor

Cornel UNGUREANU

După *Istoria literaturii române...* a lui G. Călinescu urmează *Istoria literaturii române* de Monica Lovinescu. Sau: și *Istoria literaturii române* de Ion Negoițescu și cea a lui Nicolae Manolescu, cu pagini în care se simt accentele Monicăi Lovinescu de la Europa liberă. *Istoria literaturii „de Monica Lovinescu”* va apărea cu adevărat după 1989 și trebuie citită alături de *Jurnalele* Monicăi Lovinescu, cărți fundamentale, dacă vrem să înțelegem cum se cuvine trecerea prin lume a unei dinastii scriitoricești. Întâlnirea cu Monica Lovinescu și regăsirea lui Eugen Lovinescu

Virgil Ierunca și Monica Lovinescu

– regăsirea drumului de la Titu Maiorescu la Nicolae Manolescu.

Jurnalele sunt cărțile unor prietenii memorabile. Numele care revin pe mai multe zeci de pagini sunt numele lui Gabriel Liiceanu și ale lui Ovidiu Cotruș. „Îmi vine să compar înțelegerea dintre noi cu aceea pe care o împărțeam cu Ovidiu Cotruș. A fost și epizodică. [...] Nu s-ar putut diversifica, îmbogățindu-se în timp, ca aceea cu Gabriel. Dar prin natura lor se aseamănă. Mi-a redevenit prezentă amintirea lui Cotruș...”

Și, când i-a fost anunțat sfârșitul lui Ovidiu Cotruș: „A existat vreodată o moarte acceptată, care să nu provoace revolta, cu gândul la tot ceea ce ar mai fi putut deveni un om de nu i-ar fi fost timpul rețezat? Rareori am simțit mai deplin această nedreptate decât atunci când am aflat de moartea lui Ovidiu Cotruș. Dar cum să nu ne revoltăm gândindu-ne la ce ar fi putut însemna Ovidiu Cotruș pentru cultura noastră, dacă închisorile și apoi vămile comuniste nu l-ar fi ținut prizonier? În străinătate, unde fascinașe pe intelectuali occidentali prin seriozitatea unei gândiri ce excludea improvizatia, nu i se mai dădea drumul...”

Jurnalele sunt și cărți despre „trecerea vremii”. E fericită când primește vestea că revista *Familia* va acorda premiul Ovidiu Cotruș și că ea e prima care va primi acest premiu. Nu e la fel de fericită când Sorin Alexandrescu o anunță că președintele Emil Constantinescu îi va acorda cutare decorație. După 1990, vin toate decorațiile, dar și întâlnirile „de zile mari”. E fericită când, la Timișoara, o vede în al doilea rând al amfiteatrului unde conferențiază pe Delia Cotruș, soția lui Ovidiu Cotruș, care rămâne o după-amiază alături de ea. E fericită când Delia îi povestește cum mama Monicăi, inspectoare, trece și pe la liceul Carmen Silva din Timișoara, la clasa Deliei Cotruș, și cum a luat-o pe Delia Giurgiu Cotruș câțiva pași cu ea: Delia Giurgiu era eleva cea mai bună din clasă.

Prin mai multe pagini din *Jurnale* trece amintirea mamei: „Fotografiile de la nunta mamei... Lui V(irgil) i se pare că-și regăsește în una dintre fotografiile casa lui de la țară aidoma casei de oaspeți de la Cerneț (singura care rămăsese în picioare, bunicul meu megaloman și

nesăbuit, bietul de el, dărâmand casa mare pentru a clădi una mai arătoasă. Fără bani la chimir, rămăsese toată familia în casa de oaspeți. Pe singura fotografie pe care figurez eu... sunt doar un boț (2-3 ani) neștiutor de ce mă așteaptă. Toți cei din fotografie, la orice vârstă ar fi ei, nu ajung să-și prevadă soarta. Mama legată de carul cu boi și dusă pe jos prin ger la Craiova și murind la puține zile după aceea. Mama în închisoarea fără grijă medicală... Două supraviețuitoare: Rodica, surdă, bolnavă de inimă și nemaivăzând ca lumea) și cu mine, încă pe picioare. Am șansa de a dispune nici de zid, nici de timp al plângerii. Ce-ar fi altfel...”

Ce-ar fi altfel?

A r fi extraordinare drumuri prin țară, la Fălțiceni, locul de unde „începe” dinastia Lovinescu, de la București la Timișoara, la Oradea, locuri unde ar trebui să existe „Librăriile Monica Lovinescu – Virgil Ierunca”. Dar există?

E derutată când îi este anunțată vizita doctorului Brătescu, ginerele Anei Pauker. Poate să-l primească? Să stea de vorbă cu el? Cu cine poate să stea de vorbă, după 1990? Desigur, e fericită de dialogurile cu Gabriel Liiceanu și privește cu iubire filmul lui despre Cioran. E un film bun, corect, spune ea, care a stat atâția ani în preajma lui Cioran. Despre Cioran va scrie mereu, ca în 11 iunie 1995: „Aflu despre Cioran detalii atroce. A rămas numai piele și os, cu trupul pângărit de escare. I-ar trebui o saltea specială, care costă 40.000 de franci! Simone îi poate avea de la Gallimard. De neînțeles pentru V (Virgil Ierunca) e speranța ei că infecția pulmonară va putea fi eradicată și că C. va scăpa și de data sta. E oribil de mărturisit că singura speranță ni se pare să se încheie cât mai repede acest calvar degradant. Într-un fel, doar moartea îl poate reda pe Cioran propriei sale staturii”.

C u pagini despre publicațiile care scriu despre moartea scriitorului. Unii, specialiști „în cultura română”, amintesc despre paginile întunecate din vremea în care Cioran studia în Germania. Nici una despre elogiul poporului evreu pe care îl face Cioran. Sunt unii, atrage atenția Monica Lovinescu, care insistă și asupra părții întunecate – care exagerează răul din opera lui Cioran sau a lui Mircea Eliade. Ea are capacitatea de a-i înfrunța pe cei care privesc doar partea întunecată a culturii române.

În *Jurnale*, Monica Lovinescu e un istoric literar, un eseist, un prozator, uneori un pamfletar. Face cronica unei familii sub semnul unei mărturisiri curajoase a împlinirilor.

Bulevardul Monica Lovinescu

Vladimir TISMĂNEANU

Nemesisul lui Nicolae Ceaușescu a fost Radio Europa Liberă. Nu era o ură abstractă. Dictatorul o ura cu o îndârjire feroce, personalizată la extrem, pe Monica Lovinescu. Ideologia regimului era antilovinesciană. Împotriva tatălui și a fiicei. Ni se reproșează neolovinescianismul. Ni-l asumăm cu mândrie. Nimeni nu a demontat mai convingător farsa protocronistă decât Monica Lovinescu și Virgil Ierunca. Acesta este adevărul istoric. Netrucat, nefardat, nemăsluit.

Ultima adresă a cuplului dictatorial a fost Bulevardul Primăverii, nr 50. Cu pagodă, piscină și păuni. Kitsch caligular. Au locuit acolo între 1965 și 1989. Ar fi o maximă, de-a dreptul miraculoasă reparație simbolică dacă adresa aceasta ar deveni, începând din 31 octombrie 2023, cinstind anul centenar al mării marturisitoare, Bulevardul Monica Lovinescu, nr 50.

Nemesis, fiica lui Nyx (Noaptea), era, în mitologia greacă, una dintre divinitățile infernale. Slujitoare a echilibrului și a ordinii din univers, ea cântărea fericirea și nenorocirile oamenilor, faptele lor bune și fărădelegile săvârșite și abătea asupra lor pedeapsa cuvenită, călăuzindu-le soarta. Mai târziu, datorită ace-

tui atribut, Nemesis devine personificarea răzbnării divine. Ea îi urmărește și-i pedepsește pe muritori, ca și eriniile, pentru crimele săvârșite.

Să sperăm că așa va fi! Au trecut 15 ani de când, împreună cu Horia-Roman Patapievici, am propus aceste schimbări de denumiri ale unor străzi din București. Nu orice străzi, ci unele care au simbolizat, vreme de decenii, o fortăreață a societății închise.

Înșuși faptul că Bulevardul Primăverii a purtat în anii stalinismului dezlănțuit numele sinistrului inchiuzitor ideologic Andrei Jdanov spune cum vedea regimul semnificația denumirii. A-l onora pe Jdanov înseamnă a onora cel mai pustiitor dogmatism anticultural. Cât despre strada Herăstrău, să amintesc că pe ea au locuit, în diverse perioade, Silviu Brucan, Lica Gheorghiu, Petre Borilă, Florian Dănilache, Gheorghe Vasilichi, Avram Bunaciu, Mihai Burcă etc.

*

Iată mai jos mesajul pe care i l-am trimis vineri, 27 octombrie 2023, domnului ministru Sebastian Burduja. Îl cunosc pe SB de ani de zile. Am scris prefața cărții sale aparută la Humanitas (e-book). Am vorbit la o dezbatere despre ea la o reuniune organizată la Palatul Ghika acum, parcă, cinci ani. Inițiativa de atribuire a numelor Monicăi Lovinescu și al lui Virgil Ierunca Bulevardului

Primăverii și Străzii Herăstrău a fost lansată cu peste un deceniu în urmă de H.-R. Patapievici și de mine. În 2023, subiectul a fost reluat. Gabriel Liiceanu îl susține cu entuziasm. Numele celor doi ilustrează ethosul rezistenței morale și spirituale din România. Ele trebuie să fie găsite ca nume de străzi acolo unde semnificația lor simbolică este într-adevăr revelatoare și instructivă.

Dragă Sebastian,

Sper că rândurile mele te găsesc bine. Am cam pierdut legătura, iată că o reluăm.

Îți scriu cu un mesaj civic. Nu e vorba de nimic personal, ci de judecata mea profesională referitoare la simbolul numit Monica Lovinescu. Întreaga mea trajectorie morală și profesională este îndatorată operei ei. Nu doar a mea, ci a multora pe care știu că îi prețuiești și îi admiri.

Este firesc ca Bulevardul din inima cartierului cândva al nomenclaturii să poarte numele acestei strălucite intelectuale care a făcut imens pentru ca România să traiască o primăvară democratică. Susțin din tot sufletul propunerea și te asigur că demersul meu nu are decât un scop: recunoașterea publică a importanței cruciale a Monicăi Lovinescu în ceea ce numesc Panteonul Onoarei la Români.

Evident, poți împărtăși acest mesaj cu colegii tăi.

Cu prietenie,

Prețul criticii

Vasile POPOVICI

Spunem „Monicii” atunci când ne referim la Monica Lovinescu și Virgil Ierunca – și probabil că-i facem astfel o nedreptate lui Virgil Ierunca, dar simțim totuși nevoia să numim entitatea asta cu un singur nume și atunci preferăm prenumele ei în forma asta de plural tandru.

Pe urmă, când spui „Monica” într-un context literar oarecare, e posibil să fii înțeles cum trebuie. N-ar mai fi așa dacă ai spune Lovinescu, fiindcă toată lumea ar crede că te gândești la E. Lovinescu, tatăl ei.

Unii spuneau *Ieruncii*, însă mi se pare că exprimând cuplul prin *el* o parte din entitate rămâne pe dinafară, iar formula îi transformă pe cei doi într-o pereche clasică de soț-soție. Or, n-ar fi cazul să banalizăm. *Monicii* pare dintotdeauna mai potrivit, ea fiind capul familiei, cum se întâmplă în familiile fericite.

Am fost uimit să constat că au existat prieteni de-ai amândurora care *cu el* au întreținut o relație privilegiată. De pildă, N. Steinhardt. A rămas de pe urma prieteniei lor poate cea mai frumoasă carte de corespondență din toată literatura română, *Dumnezeu în care spui că nu crezi*, scrisori din perioada 1967-1983. (Când folosesc superlativul, nu uit atâtea titluri importante: cu adevărat, n-am citit în limba română ceva atât de nobil și de nesfârșit delicat precum a fost legătura scrisă dintre acești doi bărbați ce s-au prețuit cu o artă a adresării pe care n-o găsești nici măcar în tradițiile extrem-orientale.)

Cu trecerea timpului, constat că orientarea posterității, a celor ce i-au cunoscut și direct pe Monici, ca și a celor ce i-au cunoscut numai prin cărțile lor, înclină în mod natural spre o legătură afectivă *cu ea*, deși toată lumea înțelege că ei doi n-ar putea fi despărțiți în nici un fel.

Gândirea lor era osmotică. Despre literatură, idei, morală, viața de zi cu zi aveau cam aceleași puncte de vedere, lucru unic în felul lui. Rar de tot, am putut vedea divergențe între ei doi: pentru ea, muzica modernă pe care el o asculta – el care asculta de la Monteverdi, preferatul între preferați, la ultimele noutăți – era „*cu bum și poc*”, deloc pe placul ei. Dar și când se iveau aceste rare nepotriviri, n-ai fi știut să spui, auzindu-i – pe ea mai mult, fiindcă el doar asculta impasibil nemulțumirea ei pe jumătate admirativă față de un rafinament la care ea nu avea acces –, dacă era ceva chiar real la mijloc sau doar o comedie a realității, spre amuzamentul celui aflat în vizită.

Ea era atașantă, voluntară, plină de energie, el era reținut și impunea ca un castelan șlefuit de multe generații, în ciuda originii umile. Când el zâmbea cu gura larg deschisă, într-un răs scurt, sonor și cumva jucat, era un fel de cadou mare ce îți se făcea, un semn de mare politețe, ce-ți dădea sentimentul că ai spus un lucru cu o inteligență și un haz pe care nu ți le cunoșteai.

Vrând să scriu aici numai despre ea, fiindcă al ei e centenarul, n-aș putea totuși s-o fac decât printr-un efort retoric artificial și printr-un act deliberat de injustiție.

Singură nu mi-o pot imagina decât doar așa cum am revăzut-o ultima dată, în 2007, împreună cu Mihnea Berindei și Nicolae Manolescu, într-o duminică mohorâtă. Revenisem de la Rabat la Paris pentru conferința centenarului Mihail Sebastian pe care președintele Uniunii Scriitorilor și ambasador la UNESCO o organiza împreună cu Nadia Lacoste în sediul impozant și rece al instituției din Place de Fontenoy.

Căsuța Monicilor din nord-estul Parisului, unde ne-am dus împreună, ca spre a ne face curaj unii altora, părea mai mică decât oricând, aproape părăsită, ca toată strada și ca toată partea aceea din capitala Franței la ora după-amiezii cenușii.

Am intrat cu cheia lui Mihnea. La parter era pustiu, ca și cum iluștii locatari dispăruseră de mult cu totul, nu numai *el*, plecat de câteva luni. Am urcat tustrei pe scara abruptă spre dormitorul de la etaj unde ea rămăsese

captivă. Nu gândul că e în pat mi-a pus un nod în gât, fiindcă cu gândul ăsta apucasem să mă obișnuiesc înainte de a pleca în Maroc, ci ideea că e acolo *fără el*, ascunsă printre lucruri fără viață, uitată, nemaiștiută și nemaivăzută decât de Mihnea, Catherine Berindei și portugheza providențială de peste drum.

Ca o reducere progresivă la esență, din omul cu fundat în așternuturi nu mai rămăsese, inconfundabilă, independentă de făptură, decât *vocea*, tabacică, neverosimil-viguroasă, încă autoritară, *intactă*. Și ca un fel de a fi al ei pe care nu l-aș fi putut bănuși, într-atât de departe de imaginea ei putea fi lucrul acesta, acceptarea faptului că se lăsa ținută de mână minute în șir, un abuz la care ea părea să consimtă cu bucurie.

E singura scenă din amintire când ea a fost fără el, complet singură dincolo de ușile pe care nu mai știu cum le-am închis noi pe rând la plecare, una după alta. Intervalul lăsat în urma noastră mi se părea că se așterne în fața ei fără sfârșit, înspăimântător.

Între lucrurile pe care ea mi le-a spus de câteva ori apăsător: nu a(u) acceptat niciodată să stea de vorbă cu reprezentanți ai serviciilor occidentale, fie ei americani, fie francezi. Era și asta un fel de igienă, dusă la extrem. (Igienă, marea ei obsesie!) Cum a ajuns ea la acest cod al purității morale absolute? Și cum a putut evita *contactul*, lucrând pentru *Europa Liberă* și punându-și viața în pericol și, odată cu viața ei, pe a multor alora, dar refuzându-și protecția directă? Codul pe care ea și l-a impus sieși l-a impus și celorlalți, de la Vest la Est. Cu ea, nimic nu putea fi tulbure, ambiguu. Îmi spun că la mijloc era și nevoia ei, a lor, de a păstra în orice moment controlul situației, limpezimea judecății, exercițiul libertății de gândire, forța convingerii, puterea de a-i convinge pe ceilalți.

Unul din resorturile gândirii ei: *paralelismul fundamental dintre totalitarisme*, nazist și comunist. Într-un fel, totul derivă de aici în felul ei de a raționa. Avea capacitatea imediată, bazată pe câte un detaliu, de a situa ideologic omul și opera. Vedea din mai nimic unde începeau sofisme, scuzele, eschivele, mistificările.

Mult timp, în lumea liberă a Franței postbelice, în plin stalinism intelectual, *stalinism în libertate*, cu monopol asupra pârgurilor *administrative și mediatice*, chiar în acel mediu, așadar, au evoluat ei – contra curențului. Deschiderea arhivelor, după '89, nu a însemnat și sfârșitul erei minciunii ideologice în Occident. A fost doar o repliere. Azi, Monica Lovinescu ar fi fost oripilată de Zemmour, Onfray, de noii avocați ai Kremlinului din partidul lui Marine Le Pen și din aproape tot spectrul politic.

Monica Lovinescu și Virgil Ierunca trăiau cu sentimentul că lupta se ducea mereu pe două fronturi, frontul de acasă și cel din Occident. Orbirea intelectualității occidentale vrăjite de tezele comuniste, neacceptarea realității de dincolo de Cortina de Fier, auto-indoctrinarea de bunăvoie au fost tot atât de greu de înțeles și de combătut pe cât erau, dincolo de frontierele occidentale, voluptatea prostituării conștiințelor, turcirea voluntară, aservirea din oportunism. Intelectualul liber din societatea liberă nu era cu mult mai breaz decât intelectualul captiv din Țercul totalitar. Care era oare mai de plâns: cel ce se înregimenta din slăbiciune și mimetism ambiant, ca în Occident, sau cel ce o făcea fiindcă tăria de caracter este oriunde și oricând marfă rară? Conjugarea acestor două dezastre ar fi trebuit să-i descurajeze pe cei doi filozofi și critici literari, să-i blazeze, să-i facă să depună armele. Greu de răspuns la întrebarea ce i-a ținut în picioare, fiindcă semnele însănătoșirii morale nu se prea vedeau.

Fiecare zi venea din România cu lotul ei de abdicări. Spectacolul ploconirilor se etala sub ochii Monicăi Lovinescu în orice moment ar fi deschis presa sosită din țară, volumele omagiale și, foarte adesea, și volumele de autor maculate cu acea notă rituală despre Congresul al IX-lea al Partidului ce se putea vedea în prefețe sau la concluzii. Iar abdicările veneau în flux continuu. Defilau nu numai activiștii culturali de serviciu, Adrian Păuștii, poetaștrii și inexistenții literari, pe categorii valorice și ei, ci și turme întregi de actori solemnii înșirați pe platouri de televiziune, propagandiști de

toată mâna într-un cor uriaș, zugrăvi de portrete gen Sabin Bălașa, sute de ziaristi de la centru și din județe, compozitori, sculptori, arhitecți, oameni de teatru și de film într-o serie ineputabilă a înjosirii. Despre ei trebuie să vorbim când vorbim despre Monica Lovinescu, prin contrast.

Azi putem râde (ca proștii) despre rezistența prin cultură a celor foarte puțini din masa celor foarte mulți ce s-au prostituat fără remușcări (prostituți fiindcă, desigur, *asa era viața!*). Dar cei ce n-au făcut-o, *aceia n-au făcut-o conștient* și cu un preț, ei au existat cu adevărat și nu pot fi în nici un fel amestecați cu ceilalți decât printr-o operațiune mizerabilă de rescriere a istoriei. Pentru cei puțini, Monica Lovinescu și Virgil Ierunca au fost îndepărtata pălpăire de viață, încurajarea că undeva se vede și se înregistrează totul ca într-o carte a Judecății de Apoi, care negreșit vine, ba chiar a venit și va veni copleșitoare într-un final.

Probabil că rostul Monicăi Lovinescu acesta a și fost, să întrețină vie ideea că totul se vede și se judecă. Ea a fost cititorul ultim, cel de la capătul capătului, pentru care neînregimentării de acasă au scris retrași în rezervația restrânsă pe care singuri și-au creat-o. Ea a fost Cititorul cel mai din urmă, cel ce există în fiecare dintre scriitorii conștienți de rușinea ce păzește ființa morală.

Dar Monicăi Lovinescu, ei ce anume i-a dat atâta tărie? Dacă celor puțini de acasă tăria le-a venit chiar de la ea (*de la ei doi*, fiindcă nu pot cu nici un chip să o extrag din cuplu), atunci ar trebui să ne întrebăm cine și ce i-au dat ei tăria de a scrie și de a vorbi decenii în șir? Negreșit că tăria ei a venit de la cei cărora ea le-a insuflat tăria de a nu abdica, aceiași cu care ea s-a regăsit când a revenit acasă, unde a fost primită în triumf după decembrie 1989.

E ceva tulburător în faptul că i-a fost merit tocmai fiicei celui mai mare critic literar român să joace rolul, tragic între toate, să aibă a alege între demnitate și persoana cea mai dragă de pe lume, mama aflată în închisoare – reamintim asta, ca nu cumva să se uite o singură secundă așa o grozăvie. Acesta a fost genul de alegere perpetuă, pe viață, cum nu sunt alegerile în general, iar amintirea opțiunii a urmărit-o până în ultima ei zi.

Niciodată critica literară, critica în general, n-a costat atât de scump și n-a impresionat mai mult.

Despre Monica Lovinescu

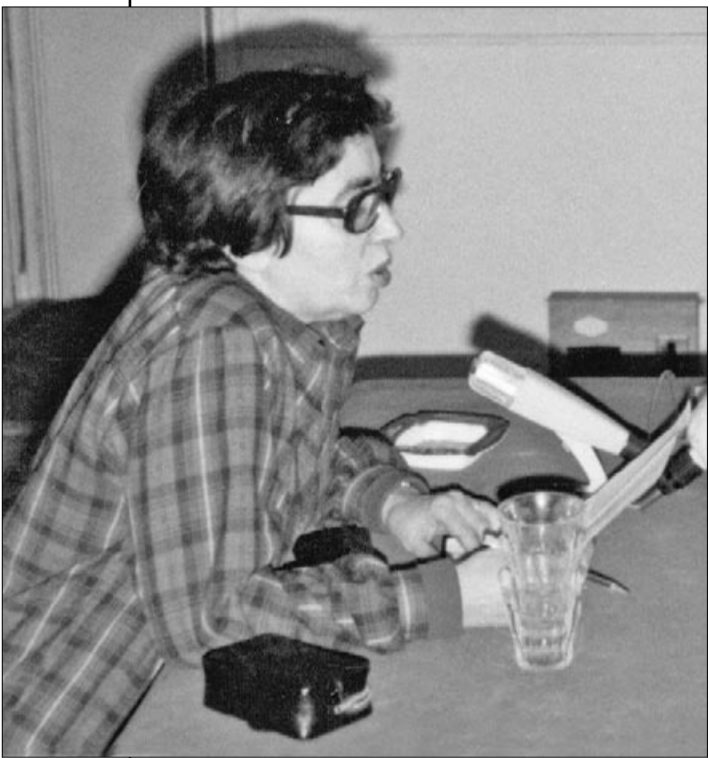
Cristina CIOABĂ

– Ce fel de prezent are opera – scrisă, vorbită, a faptelor – Monicăi Lovinescu? Mai precis: e un prezent drept în raport cu magnitudinea și rectitudinea extraordinare ale acestei opere?

– Dacă e să vorbim despre opera Monicăi Lovinescu, așa spune că are un caracter paradoxal, căci s-a născut tocmai dintr-un gest asumat de renunțare la ceea ce numim, într-un sens strict, „operă proprie”. Dimpotrivă, a ales să se rupă de orice proiect individual, fie că era vorba de a-și urma vocația de regizoare, fie pe cea de scriitoare, pentru a se pune în slujba unei cauze comune. Tocmai această dedicare a devenit treptat o... operă. Mai întâi au fost cronicile radiofonice, atitudinile publice, iar apoi, mult mai târziu, opera scrisă. Emisiunile radiofonice, ascultate nu numai de oamenii de cultură, ci de întreaga Românie, aproape că s-au risipit în eter, iar atitudinile și faptele – unele cu adevărat eroice, căci au salvat vieți, nu doar cărți – au fost repede uitate.

În schimb, opera scrisă a rămas și va rămâne. Nu numai fiindcă este mai puțin perisabil cuvântul tipărit, ci mai ales deoarece, în cazul ei, este viu și foarte actual.

Personal, fac parte dintr-o generație care nu a ascultat-o pe Monica Lovinescu în direct la Radio Europa Liberă în anii comunismului. Am întâlnit-o cu adevărat în cărțile ei, acolo unde spiritul i s-a întrupat din nou în cuvinte. Grație volumelor publicate de editura Humanitas și mai ales, grație lui Gabriel Liiceanu – care

a îndemnat-o insistent să-și adune laolaltă textele scrise de-a lungul anilor – o avem acum printre noi, vie, inconfundabilă și puternică. Un noroc al culturii noastre a fost că au existat mereu câțiva oameni care, în momentele de cotitură ale istoriei, s-au dedicat păstrării unui spirit al continuității. Astfel, avem azi cronicile radiofonice publicate în cele șase volume de *Unde scurte*.

Aceste cronici sunt deopotrivă opera unui mare critic literar, cu nimic mai prejos decât celebrul ei tată (am făcut selecția cronicilor dedicate literaturii române în volumul *O istorie a literaturii pe unde scurte* tocmai pentru a da o mărturie în acest sens), dar și a unei gânditoare autentice, o fină analistă a comunismului (o selecție excelentă a acestor texte, *Etica neuitării*, îi aparține profesorului Vladimir Tismăneanu), pe care o putem așeza în vecinătatea Hannei Arendt sau a lui Jeanne Hersch.

Iar o a treia fațetă a operei ei este cea memorialistică. *La apa Vavilonului*, cartea în care, cum spunea ea, „s-a jucat de-a debutul” la finalul vieții, și cele șapte volume de *Jurnale* care acoperă perioada 1981-2002, din care am făcut selecția din *Jurnalul esențial*, toate acestea sunt cărți-reper pentru istoria noastră, nu doar fiindcă sunt un tezaur prețios al memoriei recente, ci și pentru că, într-un anume sens, sunt adevărate manuale de înțelepciune. Din ele înveți ce înseamnă, indiferent de cât de greu ar fi, să te așezi de partea bună a istoriei. Înveți ce este discernământul, cum se poate adică discer-

ne, în situații punctuale, binele de rău.

În plus, Monica Lovinescu este o scriitoare în adevăratul sens al cuvântului. Cărțile ei autobiografice se citesc ca niște romane: au nerv, au stil, au formule memorabile. Faptul că este prea puțin cunoscută vorbește, în fond, despre precaritatea noastră. Ca s-o parafrazez, se pare că avem o predilecție pentru surrogat și ignorăm sistematic adevăratele valori.

– Ce nu trebuie să fie uitat – sub nicio formă – din ceea ce ne-a lăsat Monica Lovinescu?

– Dacă ar fi să identificăm două valori absolut indispensabile pe care ni le-a lăsat moștenire, așa spune că acestea sunt *adevărul* și *memoria*. Până la căderea comunismului, ea s-a luptat să ne țină în adevăr. Trăiam într-o lume în care minciuna era până și în aerul pe care îl respiram. Or, asta ne sufoca. Ea nu a obosit, vreme de 30 de ani, să rostească răspicat adevărul, fiind „conștiința noastră mai bună”, cum o numea Constantin Noica. Iar pentru această dârzenie a ei, în 1977, a fost la un pas să plătească cu viața. Pentru că adevărul era cel mai mare dușman al comuniștilor.

După 1990, în anii aceia de ceață ai tranziției, Monica Lovinescu a realizat că uitarea trecutului este marea primejdie care ne amenință. Riscam, cum spunea ea, „să uităm înainte de a ne fi adus aminte” și astfel să repetăm trecutul, sub noi forme, desigur, ceea ce de altfel s-a și întâmplat dacă avem luciditatea să privim în față prezentul. Și, până la finalul vieții, nu a obosit să se lupte „cu demonul uitării, al delăsării” care ne-a ținut atâta timp într-o incertă zonă gri, „într-o periferie a destinului”. Avea un soi de neoboseală a indignării care a ținut-o mereu în formă.

– *Etica neuitării* – ce este aceasta astăzi?

– Monica Lovinescu spune la un moment dat că „viitorul depinde de trecutul pe care i-l oferim”. Avem, așadar, o datorie morală de a recupera trecutul așa cum a fost, de a-l înțelege și desigur de a nu-i repeta ororile. Așa cum spunea mai sus, trăim, atât noi ca popor, dar și la nivel global, consecințele unui trecut neîncheiat, tocmai pentru că nu a fost asumat etic atunci când ar fi trebuit, adică în anii '90.

La noi, ca mai peste tot în estul Europei, a învins un duh al relativizării care nu a permis ca apele să se limpezească. Nu a fost asumat *Punctul 8* din *Proclamația de la Timișoara*, care propunea drept condiție a democratizării lustrarea, desigur morală și politică, iar cam peste tot în Europa ideea condamnării comunismului, chiar și printr-un gest mai mult sau mai puțin simbolic, a fost primită cu rezerve. Ceea ce a făcut ca vechile structuri de putere și mai ales vechile idei ale utopiei egalitariste să se perpetueze sub diverse forme.

În 2000, când Putin venea la putere în Rusia, Monica Lovinescu nota în jurnal: „De ce am întârziat să notez că Rusia are un nou țar, pe Putin? (...) Spion de rangul doi al KGB-ului format de Andropov, mângâtorul de disidenți, Putin, deși este criticat în unele publicații mai lucide ale stângii (...), nu are de înfruntat obiecții majore. Să ne închipuim la 10 ani de la dispariția lui Hitler un cadru al Gestapoului ca lider al Germaniei în curs de democratizare. Nu-i așa că nu se poate? E greu de înțeles că-ți vine să taci din simplu, iremediabil și profund dezgust?”

Azi am putea spune că aceste vorbe ale ei au fost profetice. În realitate, erau doar expresia unei lucidități etice, a eticii neuitării puse în practică, ca să zic așa. Ea știa foarte bine că nu poți construi viitorul pe un trecut în care victimele și călăii se amestecă până la indistinție. *Neuitarea* despre care vorbea nu este însă o ținere de minte a răului, ci o atitudine de responsabilitate față de viitor.

– Să ne jucăm puțin cu imaginația și cu timpul: dacă ați putea sta pentru o zi în preajma Monicăi Lovinescu, ce ați vrea foarte mult să faceți – alături de ea, împreună cu ea?

Am avut bucuria să-i văd mai de aproape pe Monica Lovinescu și pe Virgil Ierunca în 1996, în timpul ultimei vizite în România. Eram studentă la Litere și au venit la o întâlnire cu noi. M-a vrăjit atunci ființa lor comună. Erau un spectacol cum nu mai văzusem la doi oameni. Intraseră într-o asemenea vibrație cu noi, cei tineri, străluceau de inteligență și umor, se contraziceau și se completeau cu atâta farmec, încât am avut senzația că trăiesc un moment istoric. Când am citit în *Jurnalul* Monicăi Lovinescu consemnarea acelei seri mi s-a părut că cineva îmi transcriesese propriile emoții:

„Nu știu ce se întâmplă, dar din primele clipe între ei și noi curentul trece. Virgil și cu mine ne contrazicem (aș spune că ne facem cupletul dacă, de fiecare dată, n-ar fi un mod de a fi împreună autentic) – studenții sunt surprinși, apoi râd, voia bună se instalează, neîmpiedicând discuția serioasă [...] Un har ne învăluie pe toți: ei pun întrebările cele mai incitante și vibrează la răspunsurile noastre, noi devenim mai percutanți, se făurește o complicitate ce ne oferă iluzia că ne cunoaștem de când lumea, că am fost studenți împreună și nu la o distanță de jumătate de secol. Nu cred că e doar impresia noastră, încântați de această baie de juventute, gata să intonăm un *Gaudeamus igitur* recucerit asupra timpului, din moment ce, începută la 6 și jumătate, ședința se încheie – cu greu – pe la 10 seara.”

Așadar, în jocul pe care mi-l propuneți, mi-ar plăcea să retrăiesc un asemenea moment. Să asist la spectacolul prezenței celor doi, să-i aud vorbind, răsând împreună. Și mi-ar mai plăcea să ascult împreună cu ei muzică, de pildă Monteverdi, care le plăcea atât de mult, ori Schubert. Sau să-i însoțesc într-o galerie de artă. Erau de un rafinament și de un nonconformism estetic cu totul unici. Mi-au deschis ochii în multe privințe.

– Unde e Monica Lovinescu în raport cu dumneavoastră? Ce loc ocupă în viața dumneavoastră?

– Fără să-mi fie teamă de vorbele mari, îmi e tot mai limpede că fără să o fi descoperit pe Monica Lovinescu n-aș fi fost eu însămi așa cum sunt acum. Frumusețea vieții noastre, spunea undeva Gabriel Liiceanu, vine din faptul că devenim ceea ce suntem ajutați, uneori chiar împinși pe drumul nostru de ceilalți. Cred, de fapt sunt sigură, că am dobândit cea mai importantă calitate care mă ajută să trec prin viață, un anumit tip de discernământ. De aceea, când mă aflu în fața unei dileme, când trebuie să judec ceva care se întâmplă în prezent, mă gândesc, pur și simplu, ce ar fi zis Monica Lovinescu despre asta. Și totul mi se clarifică.

– De ce nu se studiază la școală Monica Lovinescu? De ce curriculumul nostru, sufocat de teste grilă și de numeroase exemple de gândire „la conservă”, nu are nevoie de repere adevărate, de eroi adevărați?

– Faptul că Monica Lovinescu nu a intrat în programa școlară, că elevii care studiază la istorie capitolul despre comunism nu știu cine a fost și ce a făcut pentru România are legătură cu felul în care, în general, societatea în ansamblul ei și, în particular, instituțiile academice care decid, în fond, ce trebuie să știe un elev care termină liceul se raportează la eroii recenți. Nici despre Doina Cornea nu știu mai nimic elevii noștri, nici despre Corneliu Coposu, nici despre alții asemenea lor. Avem un soi de pudoare stranie față de trecutul recent, de parcă nu ne-ar veni să credem că dintre noi au răsărit și oameni excepționali.

Eroii de care știu copiii sălășluiesc undeva în negura timpului, poleiți în legende, cel mai adesea complet decuplate de realitate. Rolul acestor eroi contrafăcuți este mai ales de a alimenta fantasmalele naționaliste. Gândirea de tip fast-food sau „la conservă”, despre care vorbeai, este de fapt mult mai ușor de înghițit decât gândirea critică, cu mintea proprie, care presupune acces la nuanțe, un anume nonconformism și responsabilitate.

– Cum e să stai sute & sute de ore lângă Monica Lovinescu, lângă opera ei? Terapeutic – la limită? Terapeutic, desigur, și în sensul terapiei prin adevăr...

– Am descoperit-o în perioada în care îmi pregăteam lucrarea de doctorat. Nu reușeam să înțeleg care era sursa ambiguității în care plutea literatura anilor '70. Și am găsit cheia la Monica Lovinescu. Am realizat că nu mai poți citi cărțile aceluia deceniu fără să ai la îndemână codul epocii, adică un soi de complicitate între autor și cititor, un pact de lectură prin care ceea ce nu putea spune cel dintâi era adăugat tacit de cel de-a doilea. Și că acest soi de satisfacție secretă devenise un criteriu al succesului. Literatura „făcutului cu ochiul” cum a numit-o ea, a aluziei permanente, a „șopârlelor” a devenit tot mai obscură pentru cititorul contemporan, dacă nu de-a dreptul ilizibilă.

De aceea, nu se poate judeca un produs artistic din acea epocă doar pe criterii pur estetice, pentru simplul motiv că în „nespusul” despre care vorbeam se ascunde eticul. De aceea, principiul hermeneutic cu care opera Monica Lovinescu, și anume *est-etica*, era singurul adecvat în epocă.

Apoi am descoperit memorialistica ei și în felul acesta mi-a fost redat tot trecutul, chiar trecutul vieții mele: am aflat pe ce lume trăisem (eu am prins ultimul deceniu din comunism) și pe ce lume trăiesc. Or, asta e într-adevăr o formă de terapie. O *terapie cu adevăr*, așa cum foarte bine ați spus. În plus, tot ce scrie Monica Lovinescu este, cum să spun?, tonic. Nu are morgă,

chiar dacă are convingeri ferme. Dincolo de erudiție, de finețe și inteligență analitică, textele ei sunt animate de jubiilația unui spirit deopotrivă rafinat și ludic, care te face să vibrezi. E un scris viu și asta te animă și îți dă o stare de bine în care mă cufund ori de câte ori o citesc.

– **A fost o apropiere în trepte la dumneavoastră de Monica Lovinescu?**

– Așa cum spuneam mai devreme, interesul meu a fost mai întâi unul de natură academică. La început, m-a interesat partea legată de critica literară, care m-a ajutat să înțeleg cum stau lucrurile cu literatura din perioada comunistă. Apoi, pășind pe treapta memorialistică, am reușit nu doar să află ce s-a întâmplat, ci mai ales, să înțeleg lumea în care trăiesc, m-a învățat, ca să zic așa, să am instinct istoric bun. Asta înseamnă să-mi construiesc o balanță etică interioară. Or, așa ceva nu te învață oricine. Și, nu în ultimul rând, mi-a educat gustul estetic. Pe urmele Monicăi Lovinescu, am ascultat muzică de calitate, am vizitat muzee, împrumutând felul ei de a privi, am văzut filme și spectacole de teatru și, desigur, am citit o mulțime de cărți care m-au format. Avea un fel de voluptate estetică de care m-am molipsit și eu. Am, iată, destule motive ca să-i fiu recunoscătoare.

– **Jurnal esențial, O istorie a literaturii române pe unde scurte, Monica Lovinescu – o viață, o voce, un destin: din ce sunt făcute aceste (minunate) cărți? Ce se vede și ce nu se vede – dar e acolo, în ele! – în aceste cărți?**

– Vedeți, Monica Lovinescu s-a apucat să-și strângă textele sistematic începând din 1992, când și-a încheiat cariera radiofonică. Așa a apărut ciclul de *Unde scurte și Jurnalule*. Singura carte pe care a conceput-o și a scris-o în această perioadă a fost *La apa Vavilonului*. Toate volumele au fost primite la apariție cu entuziasm, însă a fost o receptare fragmentată, pe fiecare volum în parte. După dispariția ei, în 2008, interesul criticilor a scăzut, și, cu rare excepții, nu a existat o abordare de ansamblu. În plus, peste volumele publicate s-a așezat încet-încet uitarea. *Jurnalul esențial*, care este un concentrat din toate cele șapte volume, s-a născut din dorința de a redesepta interesul unui public mai larg și mai grăbit pentru istoria recentă. Evident, nu este deloc simplu să selectezi, să nu-ți tremure mâna când elimini părți din text. Am urmat însă un principiu narativ, adică am urmărit povestea care cuprindea atât istoria mare, dar și istoriile mai mici și personajele care le populează. Și nu cred că am greșit, căci am senzația că acest volum se citește ca un pasionant roman.

În privința volumului *O istorie a literaturii române pe unde scurte*, am ținut ca între istoriile literare de la noi să existe și una semnată de Monica Lovinescu. Așa mi s-a părut a fi drept. Selecția și organizarea textelor a fost astfel gândită încât să folosească oricui studiază sau este interesat de literatura română între anii 1960-2000.

Albumul centenar *Monica Lovinescu. O viață, o voce, un destin* este o biografie ilustrată care folosește bogata arhivă de fotografii Lovinescu-Ierunca. Este, dacă vreți, un exercițiu de admirație și de dreaptă memorie. Lucrând la această carte, am constatat încă o dată că viața ei se împletește, de la un moment dat încolo, până la indistinție, cu istoria pe care a trăit-o cu atâtă intensitate. Acea istorie cu care s-a luptat și pe care, într-un fel nesperat, chiar a învins-o. Când a căzut zidul Berlinului constata, cu un amestec de exaltare și tristețe că, deși acest eveniment venise „prea târziu”, totuși nu mai credea că va trăi să-l prindă. Iată că l-a prins și că i-a supraviețuit.

– **Să mai rămânem puțin la Monica Lovinescu – o viață, o voce, un destin. Ce înseamnă aici, în mod fundamental, viață, voce, destin?**

– Viața Monicăi Lovinescu nu este o simplă biografie, cu atât mai puțin „o înșiruire de clișee biografice”, cum spunea chiar ea la un moment dat, ci un dar pe care l-a făcut celorlalți. Iar vocea, amprenta inconfundabilă și legendară a personalității ei, este ca să zic așa, puntea care îi leagă viața de destinul pe care l-a ales și pe care l-a împlinit cu asupra de măsură. Cuvântul *destin* are însă, ca orice cuvânt mare, o doză de ambiguitate. Există destine și destine. Proiectul de viață al Monicăi Lovinescu, asumat individual prin decizii și fapte, urmat cu tenacitate dărză până în ultimele consecințe, a fost să le ofere celor rămași prizonieri în închisoarea care devenise întreaga țară, celor care erau striviți de soartă, adică de blestemul istoric numit comunism, dreptul la un destin. Cu alte cuvinte, destinul ei s-a împlinit fiind de fapt și destin al nostru: „Sensul existenței mele acesta a fost: înfruntarea cu sistemul totalitar, un microfon, solidaritatea cu purtătorii de cultură ce se cereau salvați, încăierarea cotidiană cu călăii ascunși în culele utopiei.”

– **Care e marele dumneavoastră șoc – de însoțitoare a Monicăi Lovinescu – în ceea ce o privește? Dar ma-**

rea revelație despre Monica Lovinescu?

– Nu știu dacă pot vorbi de un mare șoc. Însă ceea ce m-a tulburat în mod deosebit în toată povestea vieții ei este marea suferință pe care a purtat-o cu o desăvârșită discreție și demnitate: este vorba despre pierderea mamei. Sacrificiul acesteia în temnițele comuniste pentru „a o naște din nou” (a murit, de fapt, a fost omorâtă prin neadministrarea medicamentelor vitale, pentru că a refuzat să-i ceară fiicei să colaboreze cu regimul) a fost trauma născând vindecată care i-a provocat Monicăi Lovinescu o insomnie cât o viață. A trăit, cum spunea ea, o viață fără dimineți. După moartea mamei, în 1960, nu a mai dormit nicio noapte fără somnifere. Coșmarul unei vinovății profunde, pe care rațional știa că nu are de ce să și-o reproșeze, a torturat-o până la sfârșitul vieții. Suferința aceasta mi se pare cutremurătoare.

– **Ascultați muzică clasică atunci când lucrați cu Monica Lovinescu, cu textele ei?**

– Da, ascult mai ales ce asculta și ea: Monteverdi, *Vespro della Beata Vergin*, Orfeu, Schubert, *Adagio – Nocturne für Klavier, Violine und Violoncello*, Brahms, *Cvintetel pentru clarinet op. 115*, Mozart *Concertul 27*. Da nu numai, desigur.

– **(Și) pentru tinerii de astăzi: Monica Lovinescu a fost un spirit al moderației sau unul al revoluției și radicalismului?**

– „Niciodată nu scriu mai rapid decât sub impulsul indignării”, mărturisea ea. Dar rareori se radicaliza. Despre revoluții, în orice caz, nu avea o părere prea bună. Avea o indignare lucidă, cultiva cu rafinement nuanța și evita orice simplificare facilă. „Am maladia nuanțelor. De când explicațiile univoce au distrus secolul (marxismul, definitiv, freudismul, parțial), mă tem până și de cele mai justificate.” Era funciarnamente un spirit liberal, echilibrat, drept și nobil. Singurul ei *exces* era cel al rostirii adevărului atunci când acesta era pus sub obroc. Iar aici nu făcea rabat.

– **Cum a fost cu puțină Monica Lovinescu?**

– Aș spune că a fost cu adevărat fiica părinților ei. În spirit, mai ales. Luciditatea paternă și noblețea maternă s-au îmbinat într-o deplină armonie în ființa ei. La asta s-a adăugat întâlnirea cu Virgil Ierunca. S-au potrivit, s-au potențat și s-au completat reciproc atât de bine în toate, încât au sfârșit prin a deveni o ființă comună.

– **Vă puteți imagina istoria noastră fără Monica Lovinescu?**

– Sigur că se pot face astfel de exerciții de imaginație. Dar n-ar ieși ceva prea frumos în urma unui astfel de experiment contrafactual. Singurul efect pozitiv ar fi că ea am realiza cât de fericiți am fost și ar trebui să fim că ea a existat. Imre Tóth spunea că Monica Lovinescu și Virgil Ierunca au fost, în acele vremuri, „dovada existenței lui Dumnezeu: doi oameni restabilind binele, împotriva unui întreg stat organizând răul.” Și nu cred că exagera. Exprima doar o judecată concisă.

– **Cine nu știe despre această moștenire fabuloasă lăsată de Monica Lovinescu (și de Virgil Ierunca), unde să o caute neapărat?**

– Cel mai la îndemână sunt cărțile lor. Pe lângă cele enumerate mai sus, le-aș adăuga pe cele ale lui Virgil Ierunca: *Trecut-au anii...*, *Românește* (proaspăt reeditate), *Fenomenul Pitești*, *Subiect și predicat*, *Semnul mirării*. Și, bineînțeles, pot fi reascultate emisiunile radiofonice, în selecția de pe CD-ul intitulat *Aici e Radio Europa Liberă* sau prin accesarea arhivei online a Europei Libere.

– **Est-etice-le sună altfel acum, după decenii de la cele originale? Vreau să spun: există o pedagogie încă vie, de asumat, a celor care sunt est-etice?**

– Vedeți, tocmai scriitorii și criticii i-au reproșat Monicăi Lovinescu *est-etice*-le, mai exact faptul că și-a construit întregul edificiu critic în jurul principiului hermeneutic cunoscut sub numele de *est-etice*. Fracturând acest cuvânt, ea a obținut un concept operant în condițiile unui sistem totalitar: „Doar sub totalitarismul comunist scriitorul a fost supus acestei încercări supreme: turcirea cuvântului, adică a instrumentului său de expresie. Prea puțin ne interesează că Villon a furat, sau poate chiar a ucis: doar pata de sânge intelectual atârna greu în această balanță a conștiinței, în care un talger aparține esteticului, altul eticului.”

Atingerea dintre etic și estetic și condiționarea lor reciprocă par să introducă criterii extraestetice în judecarea operei artistice. Or, cum bine știm, „autonomia esteticului” fusese marea cucerire a criticii literare promovate de Măiorescu și, apoi, de E. Lovinescu. Însă în

condițiile în care ideologia produsese, într-o primă fază, modelul realismului socialist, din a cărui matriță n-a ieșit vreo operă literară de valoare, iar, apoi, pe fondul unei relative liberalizări, cenzura și autocenzura funcționau ca frâne ideologice, principiul etic vine să despartă valoarea de surogat, scrierea originală de plagiat.

De altfel, chiar și pentru scriitorii care promovau atunci rezistența prin cultură, problematica etică nu poate fi exclusă, pentru că însăși „evaziunea estetică” disimula, de fapt, o atitudine etică, un refuz al înregimentării.

Așa încât, nu avem cum să înțelegem cultura din acea perioadă fără s-o punem în balanța despre care vorbește Monica Lovinescu.

– **Din nou, cu o accelerație a imaginației și împotriva timpului liniar: ce credeți că ar spune Monica Lovinescu despre lumea de astăzi?**

– Așa cum v-am spus, fac deseori astfel de exerciții etice. Sunt cumva ca exercițiile fizice, îmi țin discernământul în formă. Am scris la un moment dat un articol despre Rusia lui Navalnii și mi-am imaginat cu câtă dedicare s-ar fi lansat Monica Lovinescu în apărarea acestui om al cărui curaj e aproape de neînțeles. În privința războiului din Ucraina, cred că, pe lângă durerea de a asista la o asemenea oroare, ea ar fi entuziasmată de eroismul acestui popor care își apără țara și nu vrea să fie „sclavul în genunchi” al Rusiei. Despre cum arătăm noi acum, nu prea cred că ar fi avut ceva bun de spus. Poate ar folosi același cuvânt cu care descria starea noastră de fapt: „eroziune”. O societate în proces acut de eroziune. Și cu siguranță ar fi speriat-o ascensiunea naționalismului agresiv și vulgar de azi.

– **Ce fel de aliat este Monica Lovinescu în lupta pentru binele din noi și pentru binele din lume?**

– Binele din noi pe care ea îl poate scoate la lumină este caracterul, iar binele din lume este întemeierea unui spirit comunitar. Suntem încă o societate atomizată. Nu coagulăm. Cunosând-o, admirând-o, cred că am putea prinde un contur. Am putea nădăjdui să devenim „o societate de caractere” cum spunea Horia Patapievică.

– **În fine: ce e busola Monica Lovinescu? Dar școala Monica Lovinescu?**

– Mi-a plăcut să spun că am în mine această busolă. Îmi este esențială ca să nu rătăcesc. Cum știm, busola arată mereu nordul. Nordul este însă rece și întunecat. Busola aceasta ne atenționează mereu să nu ne îndreptăm spre tărâmurile reci și întunecate, bântuite de stihile răului. Și să alegem celelalte căi, ale binelui. Iar școala despre care vorbiți este cea a libertății. A libertății „fără epitețe”. Suntem cu toții niște cercetași, căutându-ne drumul în jungla istoriei și a vieții proprii. Putem învăța la această școală cum să ne orientăm corect. Însă nu există căi unice. Fiecare o găsește pe a sa, fiecare face binele alegându-l liber, după puțința lui.

Interviu realizat de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Despre Monica Lovinescu

Un exercițiu vital

Grațierea BENGHA

Îngăduiți-mi să încep altfel decât s-ar conveni. Las deoparte scrobeala criticului și mă las dusă de gânduri pe vremea când, copil fiind, mă-nfioram ori de câte ori ascultam, alături de bunici, primele acorduri din *Rapsodia Română Nr. 2* a lui George Enescu. Bruiajul nu ne făcea să abandonăm. Eram destul de mare pentru a înțelege miza emisiunii de la Radio Europa Liberă, așa că exercițiul răbdării mi se părea firesc – cu toate simțurile în alertă. Eram și destul de mică pentru a fremăta, ca-n transă, în fața unui fruct interzis care, pentru o vreme, îmi dădea iluzia unei libertăți la îndemână.

Agățată de *Actualitatea culturală românească* cu puterea aceluia care nu găsește nici un alt pai de care să se prindă pentru a ajunge, târâș-grăpiș, la mal, dădeam deoparte, câteva zeci de minute, mълul ipocrit și tăcerile de toate zilele. Mai mult: descopeream o literatură pe care nu o aflam nici în manuale, nici în biblioteci.

Ca atare, întâlnirea mea cu Monica Lovinescu s-a petrecut în doi timpi: întâi, cu o voce gravă, inconfundabilă, care răzbătea printre semnalele parazite și care-mi devenise necesară; apoi, cu vocea din cărțile ei, mai înfundată, dar la fel de pătrunzătoare. Fiindcă, în cazul Monicăi Lovinescu, devotamentul cultural și rigoarea morală au rămas aceleași – înainte și după 1989.

Înainte ca Max Weber să scrie *Etica protestantă și spiritul capitalismului* (1904) și să țină prelegerea despre politică și vocație, John Stuart Mill îl elogia (în *Despre libertate*) pe împăratul roman Marcus Aurelius pentru fibra sa etică. Se vede că dezbateră e veche – atât de veche încât astăzi o evacuăm, repetat, în teritoriul anacronismelor. Din când în când, tăciunii discuției se reaprind: mai are loc etica în dezvoltarea societății? Des-tule răspunsuri se întemeiază pe ceea ce a experimentat până acum omenirea și arată că ruptura dintre etică și politică s-a dovedit un indiciu convingător al regimurilor autoritare.

După îndelungatul interval totalitar, în zona politică și, în general, în societatea românească, dimensiunea etică nu e ușor de măsurat. Restrângând aria discuției la literatură, formula est-eticii (propusă de Monica Lovinescu), care lua în calcul și însemnătatea morală pe lângă judecata estetică, a concentrat o altă paradigmă: unitatea estetică-morală a umanului – fiindcă scrisul nu poate fi despărțit de o valență morală, atâta timp cât cel care scrie îl poate folosi în chip pervers, pentru a se apropia de putere sau, dimpotrivă, ca mijloc de a rosti adevărul. Cu orice risc.

După 1990, s-a purtat, cu unele criticii, o întreagă bătălie între autonomia esteticului (apolitic în declarații, însă contaminat, pe ici, pe colo, de microbul ideologic) și revizionismul est-etic. De-a lungul înțeleștirilor, unii oponenți au uitat lecția esențială a Monicăi Lovinescu: exigența față de sine. O necesitate morală. Aceasta ar sta înaintea oricărei teorii și a oricărei poziționări. Ba chiar a oricărei amenințări.

De foarte tânără, a publicat în *Revista Fundațiilor Regale, Kalende și Vremea*. În 1946, a devenit licențiată a Facultății de Litere din București. Bursa obținută din partea statului francez i-a permis să părăsească România cu puțin înainte ca regimul comunist să transforme țara într-o mare închisoare. În temnița de la Jilava a murit mama ei, Ecaterina Bălăcioiu – căreia i s-a refuzat îngrijirea medicală pentru că nu cedase șantajului de a-i scrie Monicăi și a-i sugera să intre în serviciul Securității. Cu exigența de sine și cu trauma structurală a separării de mamă (provocată de o traumă istorică) a trăit Monica Lovinescu întreaga ei viață:

„Refuz cu îndărătnicie orice narcisism, inclusiv cel al jelaniei. Mă întorc spre semeni și mi-i fixează drept unic orizont, nu din cine știe ce creștinească vocație, ci pentru a scăpa de mine. Mama s-a lăsat ucisă ca eu să fiu liberă, îi datoriez această solidaritate cu victimele. [...] Fuga de propria mea imagine mai are o motivație: după ceea ce s-a săvârșit, cum să mă bucur în nesaț de muzică, literatură, artă? Dar cum să renunț la ele? Un singur mijloc: să le împărtășesc. La fericirea ce urcă în mine dinaintea unui tablou, la citirea unei fraze, auzind sunete împletite cu o abia ghicită tăcere, nu mai am dreptul decât dacă o răspândesc, o transmit. E singurul meu mod de a fi egoistă: să intru în rolul de intermediar. [...] Mă aflu în fața singurului imperiu ce-ar fi putut să mă ispitească: îmi voi popula studioul cu umbrele ascultătorilor anonimi pe care mi-i închipui complici.”

Din studioul de la Radiodifuziunea Franceză și, începând din 1962, de la Radio Europa Liberă, Monica Lovinescu a devenit Vocea. Era Vocea care, de la microfon, dădea glas tăcerilor înăbușitoare ale celor rămași dincolo de Zid și nostalgia celor care izbutiseră să treacă de el, lăsându-și rădăcinile în urmă. „Microfonul deci împotriva Zidului. Singurul mijloc pentru mine de a mă întoarce când vreau înapoi, de-a înfrânge interdicția, de-a rămâne lângă ai mei.”, scria Monica Lovinescu în paginile memorialistice din *La apa Vavilonului*. Pentru că (așa cum nota în deschiderea volumului *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupășcu și Grigore Cugler*), „nu limbile se încâlciseră în acest nou turn Babel al vremurilor noastre, ci tăcerile.”

Jurnalistă, traducătoare, critic literar și prozatoare (autoarea unui roman esopic, *Cuvântul din cuvinte*, scris în franceză în 1955), a fost, în primul rând, o conștiință a exilului românesc. Privea spre orizontul etic și se orienta după verticala demnității. Pe undele Europei Libere, a schițat cu consecvență o (altă) istorie a literaturii române. Prin vocea ei s-au (re)lansat scriitorii și au prins contur ierarhii. Au ieșit la rampă cărți care altfel ar fi rămas în culisele literaturii. Monica Lovinescu patrona (cum corect a observat Cornel Ungureanu) o resurrecție a creației literare românești. Succesul romanului *Ora 25* a lui C.V. Gheorghiu i s-a datorat în mare măsură.

Succes ar fi avut, încă de la sfârșitul anilor '40, Alexandru Vona cu *Ferestrele zidite*, dar elogiile Monicăi Lovinescu au fost subminate de traducerea deplorabilă a lui Claude Sernet (*alias* Mihail Cosma). A fost nevoie să treacă aproape cinci decenii înainte ca romanul să fie tradus în mai multe limbi și distins cu Premiul Internațional al Uniunii Latine (1995). Cât despre cunoscutul „caz Goma”, jurnalista l-a urmărit cu o incontestabilă consecvență – la care a adăugat nuanțe lămuritoare în memorialistica din *La apa Vavilonului*.

Însă nu doar despre (sau cu) exilați a vorbit Monica Lovinescu. A îndreptat reflectorul verdictelor asupra cărților apărute în România cu precizia cu care a explorat viața literară în ansamblul ei – pentru a flexibiliza distanțele și reaseza totul în funcție de contextele istorice. Prin aceste proiecții, cultura română se recalibra în cadrul larg al culturii europene. Iată ce nota Monica Lovinescu în Cuvântul introductiv al *Undelor scurte*: „Am ținut acest «jurnal» cu voce tare, în fața unui microfon.

Al «Europei libere». Un «jurnal» deci în care persoana I intervine rareori. Persoana I nu e decât martorul, de la distanță, al reapariției unei literaturi române, în cadrul mai general al destalinizării Răsăritului. / Distanța privirii nu înseamnă și distanță în participare. Prima e o problemă de geografie: m-am aflat în afară, de unde pot să spun ceea ce în țară e tănuț sau insinuat «în bobote». A doua e o problemă de conștiință: sunt implicată.”

Implicarea însemna (și) refuzul compromisului. Sau al ambiguității morale. Pentru că scriitorii atașați unui regim totalitar nu pot fi așezați alături de scriitorii martiri, chiar dacă au în comun valoarea estetică a unor opere. Imperativă într-un timp care avea nevoie de clarificări, est-etica Monicăi Lovinescu pleda pentru o memorie literară care să nu evacueze absolutist (în numele autonomiei esteticului) încăierările dintre unele biografii și dimensiunea morală a umanului. Ce spunea în fond Monica Lovinescu? Că prevalența esteticului nu coincide cu o formă de rezistență politică și că realitatea, oricât de mizerabilă, trebuie cunoscută. Formele complicității, minciuna, exaltarea patriotardă au făcut parte din inventarul culturii române din comunism. Iar a le re-cunoaște e datoria tuturor celor care vorbesc despre cultură.

Din nefericire, în absența unei clarificări a valorilor morale imediat după 1989, patologia compromisurilor s-a revărsat și peste marginile acestei borne. Luciditatea intransigentă din paginile Monicăi Lovinescu se confruntă și acum cu cerbicia celor seduși (mai mult sau mai puțin) de utopia comunistă. De o parte, neconținută pledoarie pentru adevărul complet. Nedisimulat. De cealaltă parte, alte voci, a căror vehemență se întemeiază pe o analiză selectivă, care ignoră inclusiv cunoașterea cu aplicații practice, în sens kantian. Adică morale. Dacă *Unde scurte* (cu șase volume) au adunat, după 1990, cu precădere cronicile literare care se auziseră la radio, *Etica neuitării* a strâns eseurile istoricopolitice care, citite astăzi, dau măsura unei gândiri și a unui mod de viață etic reglate. O conduită exemplară – pentru că Monica Lovinescu a făcut ca gândirea și adevărul rostit să fie coextensive la viața sa.

De aceea, nu a tăcut nici după atacul pe care l-a suportat la ordinul lui Ceaușescu, în 1977, în ajunul zilei ei de naștere. Într-un interviu acordat ziarului *Le matin de Paris*, Pacepa (general în Securitate, care, în 1978, a cerut azil politic în SUA) a sintetizat discursul lui Ceaușescu: „Să i se închidă gura. Nu trebuie ucisă. N-avem nevoie de anchete americane și franceze ce ne-ar pune în situații dificile. S-o facem zob. Să-i spargem dinții, falca, brațele. Să nu mai poată niciodată vorbi sau scrie. Să devină un exemplu de neuitat pentru ceilalți. Să fie bătută la ea acasă pentru ca să învețe și ea și alții că nu există nici un adăpost sigur pentru calomniatorii dictaturii proletariului. Nici chiar în propria lor casă.”

Episodul atacului din fața casei în care locuia la Paris este evocat în *La apa Vavilonului, 1960-1980* – pentru mine cel mai vibrant volum al Monicăi Lovinescu, deoarece cuprinde, *in nuce*, un roman de formare integrat într-o construcție memorialistică, în care multitudinea și varietatea amintirilor interferează cu singularitatea memoriei. A memoriei personale și sociale. Autobiografice și istorice.

De presupus că formarea (pe linia antitotalitarismului Hannei Arendt și a libertății conceptualizate de Jeanne Hersch), dar și memoria (exersată cu toate valențele ei) a determinat-o să afirme – într-un interviu acordat prin anii '90, la revenirea în țară – că intelectualii continuă să fie primejdioși pentru puterea politică, fiindcă ei pot forma o masă critică. (Desigur, există și reversul, adică intelectualii căzuți în capcana ideologiilor. Un alt pericol.) Că a fost ea însăși considerată primejdioasă s-a văzut atât în comunism, cât și în post-comunism, când atacului fizic i-a luat locul linșajul mediatic, periodic reșapat.

La centenarul Monicăi Lovinescu și în fața unei serii aniversare publicate de Humanitas, (măcar) o cădere pe gânduri, cu conexarea adevărului la tabla de șah a valorilor morale, e un act necesar. Ca recunoaștere a unei conștiințe care s-a păstrat limpede în vremuri tulburi. Și (de vreme ce gândirea, morala și libertatea nu sunt câștiguri definitive) ca un exercițiu vital de umanitate.

„Vitejia lucidității și a adevărului”

Raul SĂRAN

Puține sintagme reușesc să surprindă mai bine esența demersului pe care, vreme de zeci de ani, Monica Lovinescu l-a întreprins împotriva regimului comunist (și, după 1989, a „democrației originale”), atât prin activitatea culturală, cât și prin cea de disidență, cele două devenind, în timp, una și aceeași. Sintagma, pe care o regăsim în prefața Ioanei Pârvulescu la ediția din 2010 a *Jurnalului esențial* evocă, pe lângă o definire a onestității și tenacității drept repere profesionale și personale indeniabile, și o dimensiune a conștiinței de sine în raport cu semenii săi, captivi într-un sistem opresiv și corupt, pe care, de la distanță, l-a înfruntat vreme de mai bine de patru decenii.

Vocea unei generații pentru unii, vocea libertății pentru alții, însă, pentru milioane de români care urmăreau transmisiunile postului Europa Liberă – într-o vreme în care asta putea costa inclusiv libertatea – Monica Lovinescu a reprezentat o idee, un ideal și, nu de puține ori, certitudinea că, dincolo de capriciile unui regim hotărât să anihileze pe oricine îi stătea în cale, exista cineva cu datoria morală și, mai ales, etică de a rămâne un reper al verticalității, integrității și, nu în ultimul rând, o voce pentru cei dispuși să demaște ororile sistemului, în persoana unui jurnalist și om de cultură „conștient că a vorbi la microfon nu e un premiu, ci o teribilă responsabilitate”.

De la microfonul Europa Liberă până la volumul *Întrevederi cu Mircea Eliade, Eugen Ionescu, Ștefan Lupășcu și Grigore Cugler* și, mai ales, seria *Unde scurt*, care cuprinde mare parte din cronicile și analizele sale cu privire la politicile din Europa de Est, Monica Lovinescu a căutat, înainte de orice, să deconstruiască și să privească din perspectivă critică marile teme și teze ale totalitarismului, urmărind mecanismele prin care teroarea, cenzura și controlul strict al ideilor ajungeau să acapareze societatea românească, atât subversiv, cât și cu brutalitate. O foarte mare parte din acestea au fost reunite în diverse volume, de la *Etica neuitării* până la *O istorie a literaturii române pe unde scurte*. Ambele volume, la fel ca întreaga operă a Monicăi Lovinescu, de la cronici și recenzii până la romane și jurnale, au în vedere o triadă pe care Ioana Pârvulescu o rezumă chintesențial: „eticul, esteticul și estul”.

Etica neuitării aduce, poate, cel mai limpede și concret în vedere stilul care a dat atât de multă bătaie de cap reprezentanților regimului comunist: clar, limpede, trădând o vastă cultură, însă tranșant și neverosimil în fața imposturii și demagogiei. Acest stil percutant și fără compromisuri a dus la o serie de atacuri în publicațiile literare subordonate regimului (Eugen Barbu și alții apelând chiar la invective suburbane, cu încercarea de a discredită scrierile și persoana Monicăi Lovinescu). Însă astfel de atacuri deveneau însăși garanția faptului că aceasta era, fără îndoială, o puternică adversară a regimului – în acest sens stau dovadă și agresiunile unor agenți trimiși de Securitate.

Acest stil, însă, este cel care i-a permis să își păstreze demnitatea și luciditatea în fața intruziunilor de tot felul, venite atât dinspre regimul comunist, cât și dinspre diversele convingeri totalitariste care amenințau spațiul occidental. De pildă, regăsim în *Etica neuitării* eseuri care denunță marxismul, pe care îl numește depășit și „incapabil să explice evenimentele contemporane”, semnează numeroase cronici în care pledează pentru literatura ca edificiu al (re)memorării (precum cea la romanul *1984* al lui George Orwell, unde, conform acesteia, „revolta omului se identifică cu redescoperirea memoriei”), condamnă tendințele pro-comuniste din peisajul intelectual francez – aspect dezvoltat mai pe larg în volumul de memorii *La apa Vavilonului* –, condamnă cenzura comunistă și interzicerea spectacolului *Revizorul*, al lui

Lucian Pintilie și, poate cel mai important, discută despre uitarea ca formă de autosabotare și, nu în ultimul rând, de pierdere a reperelor istorice și identitare. Astfel, această etică a neuitării devine un manifest împotriva dezintegrării memoriei colective, care are loc atât înainte, cât mai ales în anii imediat următori după căderea comunismului, în care una din cele mai mari amenințări devine însăși „uitarea noastră cea de toate zilele”.

La apa Vavilonului surprinde, în forma sa hibridă de însemnări, memorii și jurnale mai mult decât o perspectivă anticomunistă; și anume, un semnificativ tumult socio-cultural care culminează în schimbări de paradigmă cu consecințe devastatoare. Majoritatea intelectualilor francezi deveneau tot mai atrași de doctrinele comuniste, spațiul cultural occidental părea tot mai atras de totalitarism – în contextul lipsei experimentării acestuia în plină forță – iar exilul se configura într-o stare de perpetuă sufoare atât din prisma perspectivelor intelectuale din peisajul cultural francez, cât și din cauza unor evenimente care au loc, în ritm accelerat și haotic, dincolo de Cortina de Fier.

Cazul lui Paul Goma este, de asemenea, tratat într-un număr generos de pagini, precum și, poate, unul din motivele principale pentru care această carte există: anume, cazul Ecaterinei Bălăcioiu, mama Monicăi Lovinescu, arestată de regimul comunist și, ulterior, găsindu-și sfârșitul în detenție, după grele tratamente aplicate de reprezentanții regimului. Dincolo de cronicile literare, cinematografice sau teatrale, figura maternă rămâne unul din elementele centrale care pot fi regăsite nu doar aici, ci în cea mai mare parte din operă; însemnările din *Jurnal* trădează, la rândul lor, o durere inimaginabilă care alimentează, în timp, lupta Monicăi Lovinescu împotriva comunismului. Dincolo de azilul politic cerut în Franța și dincolo de scrierile împotriva imposturilor, arestarea și tratamentul la care a fost supusă Ecaterina Bălăcioiu o determină pe Monica Lovinescu să ofere tot sprijinul posibil celor care îndrăznesc să se opună regimului.

Revenind la *Jurnalul esențial*, acesta cuprinde, după cum îi spune și titlul, o serie atent selectată de însemnări personale care se întind vreme de câteva decenii și care surprind, în același stil specific Monicăi Lovinescu, atât activitatea de la Europa Liberă, cât și evenimente, stări, trăiri și opinii care definesc rezistența, exilul și principalele acte de disidență împotriva comunismului din România. Deloc puține sunt evenimentele care șochează prin intensitate și absurd. De pildă, o însemnare dintr-o sâmbătă, 10 aprilie: „V. Tănase a fost avertizat de DST că Ceaușescu trimite pe cineva să-l omoare (din pricina articolului în Actuel) (...) Facem, cam năuciiți cu toții, un plan de război, căutăm soluții. De fapt, nu mai e nici una până nu dispăre Ceaușescu. A înnebunit. Îi dăm lui Tănase un revolver cu gaz, cumpărat după agresiunea mea din '77”.

O alta, dintr-o zi de miercuri, 14 aprilie, demască o impostură cumplită: „În Luceafărul (10 aprilie) «răspuns» al lui Artur Silvestri la articolul lui Dorin Tudoran cu plagiatul lui Ion Gheorghe. În afară de insulte împotriva FE, nici un argument. Ba da: nu e plagiat, fiindcă n-a fost publicat decât într-o revistă, și revista e un «laborator al procesului creator în plină acumulație». Să citești și să nu crezi!”. Ultima, dar nu cea din urmă notă pe care o menționăm aici se situează la polul opus; însemnarea din 6 octombrie 1987 vorbește despre descoperirea unui poet și dramaturg remarcabil: „Ieri, Matei Vișniec la Radio. Are 31 de ani, e bun poet și dramaturg, sfios și, din câte ne putem da seama V. și cu mine, de mare cinste și calitate”.

În cea mai mare parte însă, atmosfera este, inevitabil, una apăsătoare; între acte de disidență și scurte notări asupra unor filme (de la Tarkovski până la Mircea Daneliuc), între actele de disidență ale lui Dorin Tudoran – de la textele trimise la Europa Liberă până la

greva foamei și, ulterior, plecarea din România – și ani care se scurg în frică și nesfârșite dezamăgiri, *Jurnalele* rămân mărturia unor lupte împotriva imposturii, atât în timpul comunismului, cât și după căderea acestuia.

De pildă, regăsim, în *Jurnal inedit*, pasaje care amintesc de vremurile trecute, deși, totuși, (încă) actuale, de la modul în care i se refuză lui Lucian Pintilie un post de director la un studio de producție, fiind înălțurat pentru a se acorda lui Sergiu Nicolaescu (22 iulie 2001), respectiv contrastul vizibil între politicile pe plan național și direcțiile pe plan extern (6 august): „În timp ce, pe plan intern, Iliescu, Năstase și pedeseriștii acumulează gafele, căptușind administrația cu clientela lor securistă [...], pe plan extern, orientarea spre Europa devine indubitabilă.”.

Se cuvine să menționăm aici și romanul *Cuvântul din cuvinte* (în original, *Mots à mot*), un veritabil roman distopic de o forță și claritate remarcabile. Scris în anii '50 ai secolului trecut și publicat abia peste mai bine de 50 de ani în România, romanul este construit ca o parabolă a României comuniste, structurat în 21 de capitole care urmăresc destinul unei naratoare în viața

de zi cu zi a unei lumi dominată de haos și de absurd; o lume la propriu fără relief (întrucât totul trebuie să fie nivelat), o lume în care scrisul devine periculos, totul (și orice) poate deveni o infracțiune, iar sentimentul de clausturare acaparează o lume aflată într-o prăbușire continuă și inevitabilă.

Descris de Ioana Pârvulescu drept probabil „primul roman politic esopice scris în literatura română modernă”, *Cuvântul din cuvinte* întregeste și desăvârșește opera Monicăi Lovinescu și rămâne, până azi, un roman distopic la cel mai înalt nivel. Rămâne doar să ne întrebăm care ar fi fost impactul acestuia dacă ar fi fost publicat acum mai bine de o jumătate de secol.

Privind retrospectiv, mai ales cu ocazia Centenarului Monica Lovinescu, atât la contribuția însemnată la dezvoltarea culturii române cât și, mai ales, la modul în care Monica Lovinescu a înțeles și a susținut valorile esențiale pentru păstrarea și cultivarea memoriei drept o componentă indispensabilă oricărei culturi care își dorește consolidarea reperelor fundamentale, (re)descoperim, în scrierile Monicăi Lovinescu, o tenacitate provenită din convingerea incontestabilă a faptului că adevărul nu are cum să fie altfel decât în strânsă legătură cu libertatea – iar cele două, împreună, au puterea de a trece chiar și dincolo de cele mai tenebroase și meschine tertipuri ale unui regim sufocant.

Vraciul confuz

Alexandru BUDAC

Doru Preda a debutat în 2019 cu volumul de proze scurte *Candido* (Editura Nemira), pe care l-am apreciat ca fiind aparte, în pofida unor stângăcii și locuri comune. Mi-au plăcut tonul rezervat și atmosfera ușor supranaturală, doar cât să-ți pui întrebări cu privire la consistența ontologică a unor episoade, atmosferă creată de obicei prin tensiune erotică. Doru Preda este un scriitor receptiv la cauzele disfuncționalităților din viața de cuplu, pe care le surprinde fără să le facă stridente. Multe dintre personajele sale, la prima vedere femei și bărbați prin nimic ieșiți din comun, par să fie, dacă nu luate în posesie simultan de mai multe vieți, în orice caz îmboldite de porniri contrare.

O situație banală, cum ar fi contemplarea unui tablou cunoscut dintr-un muzeu de artă american sau spionarea unei locatari dintr-un apartament cu pereți de sticlă, declanșează reminiscențe din vieți anterioare și scot la iveală traume reprimite. Suprapunerea planurilor temporale, sugestiile onirice, răsturnările de situație,

coincidențele stranii lasă loc de mister în povestiri de șase-zece pagini. Doru Preda folosește aceleași metode și în primul lui roman, cu un rezultat mai puțin fericit.

Măine, când ne-am întâlnit (Editura Nemira, 2023) este o poveste de dragoste cu câteva cupluri incongruen-

te, motivul favorit al autorului. Robert, fiul unei familii înstărite din București, mutată în Puglia, primește de la David, profesorul său de Qigong cu care s-a împrietenit, un colet conținând însemnări personale de la sfârșitul anului 1989. Coletul îi parvine prin curier, după plecarea lui David în Tibet, fără nicio explicație. Gestul neașteptat al maestrului îl determină pe Robert să o caute pe fiica acestuia, Francesca, sperând fie să-și clarifice enigma, fie să încredințeze jurnalele celei pe care el o consideră destinatară lor de drept. Francesca este fiica lui David dintr-o relație de tinerețe, iar însemnările descriu împrejurările în care s-au cunoscut părinții ei.

După câteva capitole, nu încapă loc de îndoială că David, deși aflat departe – la un moment dat se deschide posibilitatea ca el să nu mai fie în viață –, regizează prin însemnările private întâlnirea lui Robert cu Francesca. Gradul de premeditare rămâne ambiguu, dar nu contează, întrucât Doru Preda oricum vrea să luăm prezizibilul drept imprezibil.

Trama se dezvoltă cumulativ, cu trei naratori la persoana întâi – David, în jurnalele din '89-'90, Robert și Francesca, în prezent –, ce-și revendică succesiv capitolele romanului. Taina însemnărilor constituie miezul poveștii. În toamna lui 1989, părăsit de iubită, bântuit în vise de o apariție feminină pe nume Isabel și diagnosticat cu o boală incurabilă, David pleacă la Horezu, loc încărcat de nostalgie adolescentină, iar la mănăstirea din zonă are o viziune (cel puțin așa îl asigură monahii locului). Domnul Crețu, văduv și pilot de avion utilitar, îl invită să înnopteze la el acasă. Gazda binevoitoare i-o prezintă lui David pe fiica lui invalidă, Isabelle. Rapid și convenabil. Doar faptul că Doru Preda nu face niciun efort să evite cumva clișeuul „fetei din vis” și să pregătească o surpriză e surprinzător.

Pe măsură ce David și Isabelle devin intimi, apar noi personaje, unul mai paranormal decât altul. O vrăjitoare, căreia David îi povestește despre visele lui, îl hipnotizează ca să-l ajute să facă regresii în viețile anterioare. Întâi își descoperă identitatea la final de Renaștere, în Serenissima Republică Lucca, sub înfățișarea unui personaj de dramoletă cu compozitori gay, costume de epocă, *drag queens* asazine și încă o Isabel. Protagonistii vorbesc atât de sentențios și de căutat arhaic, încât te întrebi dacă nu cumva Doru Preda își pune la încercare simțul ridicolului: „Sunt un cadavru care, din motive neștiute, continuă să se deplaseze dintr-un loc într-altul.”

Urmează alte regresii, din nefericire, până când

David deschide ochii într-un *science fantasy* mithraic-medieval, inspirat, suspectez, de seria lui Gene Wolfe, *Cartea Soarelui Nou*, cu torționari, magi, temnițe, turnuri, lănci-laser, personaje numite Zaidon, Saveren, Odrios, Tiax, o civilizație casiopeeană și o Mireasă cvasidivină, Luminata Ezalind.

În fine, a treia oară se abstractizează în Daide-guar, călător intergalactic și principiu cosmic care scrie o „carte-hologramă” despre înțelepciunea ancestrală. O incoerență sublimă, unde se învâlmășesc cacofonic idei insuficient digerate, ce ar putea fi extrase din *Cosmicomicăriile* lui Calvino, din proza lui Cărtărescu, serialul *Crescuți de lupi* și de nicăieri în mod special. Jurnalele lui David sunt scrise ca o parodiare involuntară a povestirilor lui Mircea Eliade, așa cum regresile sale caricaturizează elucubrant ficțiunile gnostice și renaștentist-magice semnate de Ioan Petru Culianu.

Pasiunea lui David pentru Isabelle, călătoriile lui metempsihotice și sfârșitul ei tragic, de Ofelia din Horezu, sunt încadrate de etapele relației lui Robert cu Francesca. Doru Preda încearcă să armonizeze câteva genuri deodată – parabolă creștin-răsăriteană, călătorie inițiată, roman psihologic, realism domestic, proză sf/ fantastică, aventură erotică pe tema androginiei –, numai ca să le rateze unul după altul. Romanul nu este vulgar și nici plicticos de la cap la coadă. Doru Preda se străduiește să-și particularizeze personajele, să le dea voce și personalitate, să susțină niște universuri alternative, însă îi lipsesc mijloacele necesare. Cartea e ruinate de metafizică sătească și sentimentalism, de vocabularul modest și dialogurile nefirești (în special în conversațiile pompoase, hilare, din episoadele regresilor).

Oamenii și siluetele umane sunt „umbre”, dimineața este „însorită și caldă”, nu avem voie să ne îndoim de „energia binefăcătoare a iubirii.” Într-un roman despre căutarea înțelepciunii și dragostei eterne nu-și au locul sentințe sleite de conținut: „Îmi închipui că nu sunt singurul care a avut o astfel de revelație, cred că atunci este momentul în care devii cu adevărat adult, când îți iei viața în propriile mâini.” De asemenea, sunt sigur că unele forme greșite ale cuvintelor („cheu”, „grizonat”) nu au legătură cu modul de exprimare a personajelor.

Măine, când ne-am întâlnit este un talmeș-balmeș de intenții neclare, personaje insuficient dezvoltate și cugetări de SF scientologic, transcrise într-un stil desuet.

Metaversul din cap. Care cap?

Donald Hoffman este psiholog evoluționist și predă științe cognitive la Universitatea din California, Irvine. Teoria percepției pe care o susține și pe care o prezintă în ultima lui carte, *The Case Against Reality/ Dovezi împotriva realității* (W.W. Norton & Company, 2019), a făcut ceva valvă în mediile științifice. Primite cu neîncredere de colegi, ideile lui Hoffman, deloc ușor de înțeles pentru un public nespecialist, par să prindă – dacă citești cronicile din presă, ascuți *podcast*-urile și te iei după numărul de vizualizări ale conferințelor sale de pe YouTube – la o parte a audienței generale. Recent, a apărut *online* un dialog de peste o oră și jumătate între Hoffman și dubiosul psiholog Jordan Peterson. Semn rău.

Hoffman poate livra în cuvinte simple și cu exemple ușor de reținut o teorie a cărei bază științifică rămâne obscură. Criticii cărții îi reproșează modul cum interpretează fizica cuantică și contradicțiile din argumentele cu care pune realitatea obiectivă sub semnul întrebării. Hoffman vrea să demonstreze că lumea din jurul nostru este iluzorie, un miraj creat de minte în scopuri adaptative. Obiectele fizice nu există decât în măsura în care le percepem. Închide ochii, și s-au dus. Lingurița din mână nu este o linguriță, ci imaginea înșelătoare a unei lingurițe. Cum era de așteptat, Hoffman adoră să-și illustreze ideile cu exemple din franciza *Matrix*.

În filozofie, problemei i-a încărunit barba. Datele experienței empirice puse la îndoială de școli indiene, tetralema budistă, rezervele scepticilor greci față

de simțuri, solipsismul cartezian, doctrina lui George Berkeley, *Esse est percipi*, experimentul mental denumit „creierul în cuvă” (respins de Hilary Putnam) și alte teorii extreme despre percepție și conștiința de sine nu au epuizat câmpul de cercetare – pe măsură ce aflăm date noi despre creier, conceptele de odinioară sunt redefinite ori abandonate –, dar cel puțin au stabilit mizele dezbaterii.

Hoffman pretinde însă că abordează diferit subiectul, căutând explicația matematică a ceea ce se află dincolo de continuumul spațiu-timp descris de fizica teoretică, așa încât să demonstreze că vălul virtual tras de percepție peste starea lucrurilor constituie un avantaj evolutiv. Cu alte cuvinte, faptul că nu distingem realitatea contribuie la supraviețuirea speciei.

E halucinant să-l ascuți într-o conferință, Ted afirmând că tot ce vedem are funcție iconică. Inclusiv creierul și neuronii și întregul nostru corp sunt simboluri. Îndărățul iconografiei absolute se află o realitate independentă de ce ne spune fizica despre spațiu și timp. Dacă, odată convingi de acest adevăr, nu ne aruncăm în fața trenului – ireal, firește – e numai pentru că biologia, deși ne-a înzestrat cu simțuri înșelătoare, ne-a setat și să înțelegem pericolele existenței noastre virtuale. Nici dosarul cu munca de câteva luni nu-l virtuem de pe desktop, chiar dacă știm că pe ecran se manifestă o iconicitate pixelată. Pierderea documentelor ne va afecta concret. Hoffman promite că va investiga, cu o

matematică pe care numai el și câțiva colaboratori par să o înțeleagă pe deplin, dacă nu cumva conștiința e produsul unei supermașini de calcul sau rezultatul interacțiunii dintre inteligențe superioare. Probabil de aceea i s-au activat antenele lui Jordan Peterson.

Nu știu cum se face, dar perspectivele care neagă realitatea obiectivă provin de obicei fie din școli de gândire asemănătoare sectelor, fie de la persoane crescute și educate în medii religioase. Dacă episcopul anglican Berkeley și pietistul Kant vi se par referințe îndepărtate, să ne amintim că Douglas Harding (1909-2007), căruia Douglas Hofstadter i-a criticat argumentul că ne putem îndoii de existența propriului nostru cap, provenea din secta fundamentalist-creștină „Frații din Plymouth”, iar teoriile lui sunt aplaudate în comunități New Age. Ted McDermott, de la publicația *The Believer*, l-a intervievat pe Hoffman, și îi schițează un portret în esul-reportaj *Adaptive Fictions*. Fiul unui inginer IT din industria de armament convertit în pastor fanatic și al unei programatoare la bancă, specialistă în terapie creștină, ajutat în cercetările sale de matematicieni budiști, instructori de Aikido, Hoffman seamănă mai degrabă cu un guru academic.

Personal, consider că asemenea pretenții de raționalitate științifică propagate în masă, ce lasă ușa deschisă speculațiilor religioase, sunt nocive, mai ales în societăți tulburate, schizoide și ignorante, unde impostura trece drept genialitate, iar expertiza este considerată conspirație. (A. B.)

Coadă la viață

Cristina CHEVEREȘAN

Că Andreea Răuceanu reprezintă una dintre cele mai redutabile și convingătoare voci ale literaturii române contemporane e un truism. Că s-a format o masă critică de cititori care-i așteaptă cu nerăbdare romanele e firesc, date fiind calitatea dovedită, dar și constanța, munca asiduă, dedicarea, o așezare, o căldură și o discreție aproape nespecifice mediului. Despre multiplele valențe a ce se poate deja numi *opera* autoarei, tot mai consistentă, am mai scris. Critica și geografia literară, zona traducerilor, coordonării de volume și colecții dintre cele mai relevante sunt mai bogate datorită unei activități puse nativ în slujba literaturii ca vocație. La final de 2023, *Linia Kármán* nu apare, deci, ca o surpriză: ea completează o trilogie de suflet ale cărei părți funcționează fără cusur și individual, fiind precedată (nu excedată) de *O formă de viață necunoscută* (2018) și *Vântul, duhul, suflarea* (2020).

Andreea Răuceanu are, poate înainte de toate, darul din ce în ce mai rar de povestitor cu tihnă și răbdare. Nimic vetust în istoriile întrețesute, puternic înrădăcinate într-un trecut cu multiple straturi și nuanțe, ce se întinde de la roman la roman. "The past is never dead. It's not even past": așa avertiza William Faulkner aspra umbrelor ce ne bântuie, locuiesc și formează, vrem-nu-vrem, pe tot parcursul vieții. Deloc întâmplător recursul la marea autor pentru *motto*-urile primelor două părți ale unei cărți ce pare, pe alocuri, îngemănată cu spiritul, dacă nu și cu litera *Zgomotului și furiei*. Voi reveni. Între C.-ul ancestral, așezare unde se întâlnesc potecile pe care vor fi pribegit strămoși ai naratoarei-liant cu scrieri precedente, și Bucureștiul cu repere pe cât de vii, pe atât de încremenite în faldurile epocilor care-l traversează: porțiuni de Yoknapatawpha autohtonă, din alt sud decât cel american, apropiată și colată pe elemente socio-istorice recognoscibile.

Linia Kármán evidențiază, o dată în plus, afinitatea scriitoarei pentru arheologia culturală și vocile feminine cu rezonanță profundă, ochiul și urechea bine formate pentru tipologii, manierisme, modele de comportament și exprimare, insistența de a surprinde teritoriile liminale ale inimii și existenței. Granițele fluide între epoci și generații, viață, moarte și imaginație, sine și celălalt conțin nucleele de sens și căutare în jurul cărora se învâltuiesc firele narrative, peste ani ori decenii.

Formula e testată deja: trei părți, trei perspective, trei niveluri ale aceluiași întreg, ce se conturează treptat. A nu se înțelege că autoarea cade în păcatul manuscriselor cu rețetă. Dimpotrivă, nu se ferește de experiment, clădit pe pietrele de temelie puse deja: tematic, stilistic și chiar emoțional.

"Tu știai că există o linie care semnaleză ieșirea din atmosfera Pământului în spațiul cosmic? Linia Kármán se numește, după cel care a descoperit-o. Mă rog, e o convenție, inginerul ăsta american, de origine maghiară, a calculat primul care e punctul-limită dincolo de care avioanele nu mai pot zbura. Pentru că temperatura crește prea tare, iar atmosfera devine prea subțire". Cartea are cel puțin o cheie de lectură în acest pasaj din prima parte, *Mis dos países*. Face concurs de cunoștințe inedite cu tovarășa de călătorie Iana, o adolescentă cu năbădăile vârstei, dar și cu traume ce o leagă inextricabil de familia de care plecarea din țară a rupt-o. Secretele ei încearcă să le pătrundă revenind la locurile și oamenii copilăriei. Aceasta și alte dislocări, traversări, răscruci, răzvrătiri și sfidări stau în centrul galaxiei de destine printre care navighează poveștile din poveste.

Definiri și așteptările convenționale, coincidențele și constrângerile invocate de simbolica delimitare Kármán par a marca propriile traiectorii ale personajelor, recuperate sincron și diacronic de manuscrisul ce face echilibristică nu arareori periculoasă pe marginile abisurilor și înalțurilor individuale și colective. Combustia e, de cele mai multe ori, înăbușită și greu de suportat. Se consumă în interiorul protagoniștilor ce-și nasc și renasc dramele, dorințele, trăirile pe fundal needul-

corat, autentic. Întâia e cea a unei naratoare rămase intenționat nenumită, o prelungire a universului creionat în scrierile anterioare: punte de legătură, dar și pilon al independenței și puterii acestui roman. "Are you ready for new horizons?": debut simbolic, incisiv al unui discurs semi-confesiv, întrupare a nevoii de schimbare și de (re)-găsire în egală măsură.

Știm despre cea care vorbește că s-a refugiat de la catedră în spatele unui ecran ce o ajută să planifice vacanțele de vis ale altora (ori le inspire, scriind despre ele), că are o complexă cu "vecinătățile" din cartierele bucureștene, ca și cu familia, că încearcă fără prea mult succes să-și revină din trauma pierderii Ioanei, care o crescuse: *axis mundi* pentru ea, dar și pentru suma universurilor din carte. "Crescusem din ea, deși nu era planta-mamă, o înlocuisem cu ea pe cea care nu fusese decât absență și distanță, o voce din depărtare, o mamă mică, cu vorbe puține, care locuia în receptorul telefonului". E întâia istorisire a iubirilor, devastărilor, renunțării. Moartea acestei figuri cvasi-mitice devine izvor al retrăirilor, revenirilor, rememorărilor coșmarești.

Vizita pe care i-o face nepoata, Iana, numită după altă rudă cu destin tragic, scoate la iveală încrengătura rădăcinilor de familie și răscolește dureri niciodată ostoite pe de-a întregul. Fata lucrează la un film despre cele două patrii între care a fost nevoită să se împartă, ca parte a proiectului de admitere la LUCA School of Arts: pretext ideal pentru explorarea tenebrelor inerente. Lungi secțiuni se dedică dialogului înfripit între femeile instrăinate, dar legate de soartă și sânge. "Răspunsurile nu sunt întotdeauna în trecut, Iana. Poate că sunt în viitor, te-ai gândit la asta?" E ceea ce se întâmplă cu însăși construcția meticuloasă a cărții: pornește din prezentul conversației către un trecut originar unde adastă, după care revine spre suprafața pe care se așază, ca un lițoliu, o ultimă versiune. Dar finalul nu face decât să trimită înapoi la început, iar cititorul pus în postura unui detectiv (con)textual se întoarce pe propriile urme, către acest prim capitol unde se află, *in nuce*, toate elementele necesare agregării întregului.

E doar unul dintre elementele ce pot duce cu gândul la umbra lui Faulkner, planând dincolo de rândurile selectate drept *motto*. Asemenea capitolului de deschidere din *Zgomotul și furia*, partea de debut include toate indiciile necesare descifrării ulterioare. Se prea poate să le treci cu vederea, prins de nota autobiografică a discursului. Odată cu părțile II și III, italianii de la C., *străinii* veniți să-și caute norocul într-un sat din sudul Moldovei, bătut de vânturi și de ape, își fac mai întâi loc prin amintire. Abia apoi, Ioana cea îndrăgită și plânsă devine interlocutor nevăzut, într-o rememorare de sfârșit de viață post-decembristă în București. Andreea Răuceanu își probează talentul de cronicar de epocă, incursiunile în trecut fiind învăluite în graiul malcom al unor ere și suflate apuse, dar neuitate. În paralel ori, în pagină, în succesiune: înregistrările prezentului egal devastatoare prin laconismul și direcțea suferințelor în surdina, înscrise într-o naturaleză a declinului, a micro-istoriei ce urmează și ilustrează macro-Istoria.

Nu puține detalii aproprie, posibil involuntar, romanul scriitoarei de tehnicile și preocupările predecessorului american ce-i oferă o filiație literară de invidiat (în pasajele din capitala dâmbovițeană par a răsună, de altfel, și ecouri cărtăresciene). Frapează arborii genealogici ramificați, nevoia recitirii și aprofundării pentru a le pătrunde tainele și interconexiunile subtile și a lega nodurile semnificațiilor ascunse, de multe ori, la vedere. Semn al tradiției și moștenirii, dar și avertisment asupra psihologiilor și patologiilor complicate, numele personajelor se repetă, rezonând peste timp: Ioana mare și Ioana mică, Iana "Zăluda" și Iana emancipata de secol XXI: chipuri și destine amestecate într-un flux al memoriei ce încremenește la câte o răspântie existențială.

De instinctivitate, pulsiuni maniacale, violență și reacții extreme nu duce lipsă acest sud bătut de tare adânci: moartea și spectrele sale, abandonul, sinuciderea, avortul, agresiunea sau, dimpotrivă, pasivitatea, lingoarea, epuizarea fizică și psihică domină un uni-

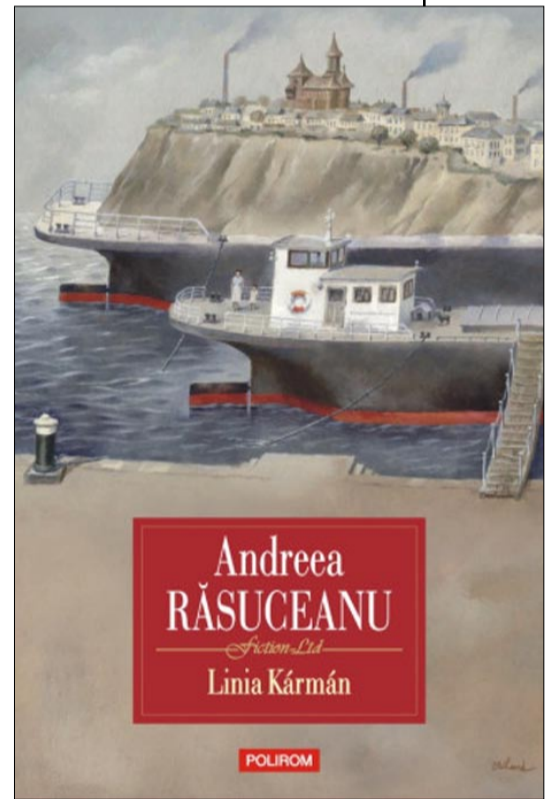
vers cvasi-carceral. Sensibilitatea adeseori destabilizantă, simțurile ascuțite până la paroxism, ce înregistrează scene aparte prin expresivitatea descrierii, leagă palierele. Anxietățile, nesiguranțele, șocurile, depresiile, descurajările jalonează traiectorii personale ce denunță futilitatea: "Am avut senzația că dincolo de linia orizontului nu e nimic, că nemărginirea e de fapt o capcană, că suntem închiși în ea, mai captivi decât într-o cameră încuiată."

Pe fundal, comunismul și aberațiile-i dezumanizante, declinul moral și uman post-revoluționar, dar și teritoriile necartografiate ale *Uliței italienilor* și câmpurile de colilie dintr-o Moldovă ieșită de sub stăpânire turcească, secetoasă, înghesuită între frontiere lichide și secătuită de resurse: repere recognoscibile, pe care cititorul le poate interioriza empatic. Magnetismul scrierii Andreei Răuceanu e emanat de o combinație captivantă de inteligență emoțională ieșită din comun, versatilitate,

talent retoric ce se mulează pe formele, dialectele, pulsiunile care trebuie înregistrate, minuțiozitate și durabilitate a edificii narativ, asamblat din bucăți aparent disparate, ce se dovedesc inseparabile. "The field only reveals to man his own folly and despair, and victory is an illusion of philosophers and fools" îi spunea tatăl fiului sinucigaș din *Zgomotul și furia*, Quentin. "De iluzia schimbării adevărate nu mai sufereau decât fanaticii și eternii nemulțumiți", gândea Iacomo din *Linia Kármán*.

Fără a supralicita corespondențele intertextuale (cele faulkneriene sunt doar câteva, evidențiate de experiența recenzentului) sau a devoala adevăratele puncte de aprindere ale narațiunii, se cer remarcate dialogul textului cu și încadrarea în marea literatură globală, fără a renunța la identitatea locală. Aici rezidă atul principal al cărții. Lectura nu e facilă, nici lipsită de provocări. Forma și stilul (alternanța hipnotică de reverie melancolică și lovituri de precizie chirurgicală cu un cinism, o implacabilitate și ironie a sorții ce înfioară și trezesc simultan la realitate) nu acaparează neapărat prim-planul realizărilor romancierei.

Modalitatea de interconectare a ideilor, trasarea de fire roșii până la incandescență, ce străbat cartea în lung și în lat, înainte și înapoi, transformând traseul narativ în perpetuă rememorare și redescifrare, constituie o provocare rafinată pentru experimentați și începători deopotrivă. Metatextul acompaniază acumularea de versiuni angajante și deconcertante deopotrivă: despre adevăruri profund personale și competiția acerbă între ele, despre variante opuse, suprapuse, interpusse ale (supra)viețuirii și risipirii individuale, despre zbuciumul trupurilor și escapadele minților, despre năzuință, neputință și spațiul dulce-amărui dintre ele numit viață se face vorbire, în valuri, în acest roman de adevărată maturitate. Cu sau fără integrarea în corpul unei trilogii imaginare, *Linia Kármán* încheie cu brio un cerc, marchează un vârf, prevestește un viitor ce întreține curiozitatea cititorilor fideli și o stârnește, indubitabil, pe aceea a celor proaspăt cuceriți.

Vânător sau pescar?

Flavia ADAM

Poetă

Să fi fost în clasele primare, când am început să merg, cu noaptea în cap, la pescuit. În familia mea, cel mai mare pescar era fratele meu. Iubea pescuitul mai mult decât tata, doar că depindeam de un adult, noi fiind prea mici pentru a ni se permite să mergem singuri pe malul Mureșului, aflat la o distanță considerabilă de cartierul în care locuiam. Tata, însă, iubea călătoriile și natura. Imediat ce și-a cumpărat mașină, după 1989, am început să colindăm țara în lung și în lat. Spre bucuria noastră, aceste călătorii cuprindeau și sesiuni de pescuit, pe malul lacurilor. Îmi amintesc de zilele de nopți petrecute la cort, pe malul Lacului Bicaz sau al Lacului Vidraru, unde poposeam și câte o săptămână, pescuind.

Prindeam și eu pești, ceea ce mă entuziasma, dar mă mai și plictiseam, mai oboseam, vârful undiței mai ajungea în apă, lucru care nu îi scăpa ochiului vigilent al fratelui meu, care mă amenința că îmi va confisca unealta. Trebuia să fac liniște, așa încât să nu tulbur acel echilibru și să alung peștii, altfel aș fi fost răspunzătoare pentru eventualul eșec. Am învățat să montez elementele unei undițe, să prepar momeli care mi se păreau scârboase și încă mi se mai par, dar pe care peștii le considerau delicioase, să confecționez momeli artificiale, precum muște, viespi, libelule și alte insecte, să fac tot felul de noduri complicate pentru a lega firul de cârlig, să dozez corect cantitatea de plumb, să selectez plutele potrivite, distanța la care să arunc.

Adrian ALUI GHEORGHE

Scriitor

Nici vânător, nici pescar...! Am pescuit, în copilărie, în apa Ozanei („cea limpede ca cristalul”), foloseam un fel de coș din nuiete (coșarcă), pe care îl băgam sub malul apei și strecuram apa. Rămâneau, dacă rămâneau!, peștii. În general, erau pești foarte mici, când ajungeam cu ei acasă, ceva la câteva sute de grame, mama făcea abstracție de ei și îmi demonstra, cu argumente, că nu avea ce să pună în tigaie. Nu renunțam la distracție/ obicei, o luam de la capăt, visam și eu, ca orice om, să prind peștișorul de aur. Întrebat, la un moment dat, după ce aflase lumea că scriu poezii, ce aș face dacă aș prinde peștișorul de aur, cel care îndeplinește trei dorințe, am răspuns fără ezitare, că i-aș cere să îmi dea mie posibilitatea, în locul celor trei dorințe, să îndeplinesc câte trei dorințe tuturor celor din preajma mea...! Unora le-am îndeplinit dorințele, altora, nu. Dar mai am timp, nu e așa?

Dintre anecdotele trăite, în legătură cu pescuitul, aș aminti una petrecută foarte recent, la Alanya, când un vas „pirateresc” ne-a purtat prin Green Canyon, oprind, la un moment dat, pentru o partidă de pescuit pentru cei care doreau să facă acest lucru. Nu m-am înscris la proba de pescuit, evident, dar am stat cu ochii pe plutele și undițele celor care au ales ceea ce li se oferea. Din câte am văzut, nu a prins nimeni nimic. O întreb pe ghida noastră, o moldoveancă, Nadejda, dacă acolo sunt pești care să se lase prinși de turiștii foarte interesați de ceea ce li se oferea în program. Habar nu

perechi extrase la curățatul peștilor prinși la produs. Fagurii de icre mărunte de bibani, porcușori, șarani, baboi, ocheane... Pentru că Răutul ne era de leagăn și ne asigura cu hrană; râu bogat, încă, în bălți cu sălbăticiuni și pește fel de fel, până avea să-l pângărească – prin asanări, chimicale etc. – stupida râvnă de cincinale colhoznice.

Iar gândul la posibila pasiune pentru vânătoare mi l-a curmat o anume întâmplare. Vecinul nostru, vânătorul și pescarul Grișa Negruță, părea un... patron de menajerie. Neobosit, el dobândea vânat și pește suficient pentru a-și întreține familia. Însă aducea și vietăți, capturate sau rănite, astfel că în curte vedeai vreun bătlan ce-și întrema rana de la aripa atinsă de alice, pășea țanțoș vreun cocostârc, uneori trosnind din castanietele conice ale clonțului său impresionant. În acareturile vânătoarești tânjea vreo vulpe, ce avea botul legat cu sârma, – rănită și ea, când fusese scoasă din vizuină. Mie unuia îmi era milă de coana vulpe cu botul strâns de duritatea oțelului. Uneori, nenea-zoo ne demonstra și enotul, bursucul. Aceste animale urmau să-și lase blana prețioasă și, dimpreună cu ea, viața...

Odată, de pe urma curiozității irezistibile, am nimerit într-o daraveră ce se lăsa cu ceva sânge, vociferare și multă spaimă. Într-o iarnă, la o șezătoare, nenea Grișa ne demonstra un uliu, și acesta cu aripa rănită. Ce pasăre frumoasă! mi-am zis și întinsei mâna spre penetu-i lucios de pe piept. Dar uliul, chiar de era ținut cu ambele mâini de vecin, reuși să zvâcnească din prinsoare și, din instinct vânătoresc, își înfipse ghearele – vă dați seama, criță, extrem de ascuțite! – în mână mea. Doamne ferește! Urletul meu, hărmălia șezătornicilor, strădania lui nenea Grișa de a desclășa cu dinții ghearele păsării rapace! În fine, chiar dacă vecinii încercau să-mi oblojească rana – trei-patru găuri de gheare de răpitoare, – eu am ieșit și – tiva! spre casă, bocind și lăsând pe pospaiul zăpezii picături de sânge... De atunci mi-am luat gândul de a mă face și eu vânător...

Iar azi, ce să spun? Se știe sau doar se presupune pentru cine bat clopotele. Însă e sigur că argintii clopoței prinși la undițe și zdruncinați de trasul peștilor bat pentru copilăria mea. De la ea spre prezent, pe durata destinului, nu o singură dată mi s-a întâmplat să-mi privesc derutat mâinile goale, de parcă m-aș fi întors de la ecleziasica vânătoare de vânt...

Nicolae JINGA

Scriitor, preot

Concentrându-mă asupra temei și analizând interferențele de rigoare, întrevăd răspunsul respectând una dintre aceste condiții narativ-subiective: *saul sau, și/ și, nici/ nici*. Vânător nu, categoric. Pe când aveam cinci ani, iarna, am suferit de o violentă hemoragie nazală. Ca să nu umplu camera de sânge, am fost scos în curte pe zăpadă. De atunci, când văd sânge mi-e rău. Ulterior, mi-au interzis vânătoarea canoanele. Și nici nu am în mine acea doză de sălbăticie care să-mi permită săucid vietăți. În lumea civilizată, vânătoarea nu mai e demult o luptă pentru supraviețuire; în Europa e un hobby. Nici în ipostază de hăitaș nu mă văd. Cum să împingi vietățile în bătaia puștii? A făcut-o, obligat, prin anii '80, părintele stareț Nicanor Pașcanu de la Mănăstirea Cocoș de lângă Niculițel, fost coleg de clasă, și nu i-a fost bine. Întocmai ca în celebra baladă doinașiană, un mistreț rănit și înfuriat s-a îndreptat țintă spre el și l-a sfâșiat. Tema e una cu întinse răstrângeri istorice, religioase, filosofice, literare și psihologice. Ay, *urâciunea pustiirii: omul ca vânător de oameni!*...

Alta e situația cu pescuitul, mai ales dacă-i privit în sensul noutestamentar al cuvântului (Matei, 4, 19: „Veniți după Mine și vă voi face pescari de oameni”). Asta am încercat să fiu mare parte din viață: *pescar de oameni*, dar, cu mâna pe inimă, nu știu cât mi-a reușit. Vom vedea cândva, undeva.

Apoi, ca pescuire de ipotetic surâs, în privința amintitului *și/ și* de la începutul rândurilor de față, pot spune că ori de câte ori am emis o minciună (să dea cu piatra cel care n-a făcut-o niciodată), am fost și vânător și pescar, deopotrivă. Poate de aceea am și scris cu ani în urmă rândurile de mai jos, care nu se potriveau nicăieri și vegetau în așteptarea cuvenitului rând:

Cel mai adesea, mergeam pe malul Lacului Bezid, un lac artificial, aflat la aproximativ 42 km de Târgu Mureș, creat prin inundarea satului Bezid. Pescuiam ziua, dar și noaptea, adormeam adesea pe iarba, în sacii de dormit, privind Calea Lactee. Din apă, mai ales vara, când era secetă, ieșeau ruinele caselor și turnul bisericii, creând o atmosferă fantomatică. Ne fascinau aceste ruine, ne imaginam că, la adăpostul lor, trăiesc pești uriași pe care, de altfel, trăgeam speranța că îi vom captura cândva. Uneori, foloseam și barca. Dimineața, foarte devreme, la răsărit, era ceață. Îmi era teamă când barca se balansa printre crengile răsărite din apă, dar nu voiam să fiu mai prejos. Ca un pescar închipuit ce eram, foloseam frunze pentru a fixa râmele sau viermii în cârlig – îmi provocau o repulsie de care și astăzi îmi amintesc.

Pescar sau vânător? Categoric, pescar. Nu de dragul minciunilor pescărești, ci pentru că pescuitul face parte din acea infimă suprafață din copilăria mea, de care îmi e dor.

am, mi-a răspuns Nadejda, de nouă ani de când sunt aici nu am văzut vreun turist să prindă ceva. Fără comentarii! Cât privește vânătoarea, era în anul 1989, eram într-un sat din munții Neamțului, botezasem un copil, când gazda ne spune că friptura „de vită” din farfurie era de fapt friptură de căprioară, pe care o prinsese în laț, cu o seară înainte. Brusc mi s-a făcut rău...

Leo BUTNARU

Scriitor

Pescar am fost din copilărie până la ieșitul din studenție și depărtarea de Răut, râu descris de Sadoveanu în *Neamul Șoimăreștilor*; depărtarea de iazul satului (colhozului). Iernile, împreună cu doi-trei vecini, tata meșterea ustensile pentru pescuit, numite „ciorpac” (o plasă în formă conică, montată pe un arc) și „fatcă” (năpatcă), trecând iglița cu ață aspră din ochi în ochi de împletitură. Atare unelte aveam să le manevrez și eu. Îmi amintesc și de plăcerea de a sparge bășicile-

La undiță
Știu c-aruncasem undița și-atît.
Trei bombe explodaseră-n Calcuta.
Mai știu c-aveam un os de pește-n gât –
nici n-am clipit și se-afundase pluta.
Am tras și-am scos din apă un cotoi:
unul ca smoala, mieunând obraznic.
I-am scos cârligul dintre fălci, un-doi,
și l-am trimis cu-n șut la mă-sa-n praznic.

Andra MATEUCĂ

Poetă

Îmi plac toate viețuitoarele, asociez animalele sălbatică cu libertatea crudă, nedomesticită, care se ghi-dează după instincte devenite principii în sălbăticie. Vănez cu privirea animalele în drumețiile pe care le fac cât pot de des, mă bucur de întâlnirile întâmplătoare cu câte un fazan, o căprioară, o vulpe sau un iepure. Asociez vânătoarea cu povestirile cehoviene sau chiar cu ale prietenilor mei, pentru că am atât prieteni vânători, cât și pescari, așa că voi face alegerea prin prisma poveștilor acestora.

De departe, cei mai laudăroși, dar și savuroși, mi se par pescarii. Am auzit foarte multe întâmplări spumoase petrecute în așteptarea peștelui care dă târcoale cârligului sau chiar dispute cu privire la greutatea capturii. De ziua recoltei, în miezul toamnei, în curtea casei plină de prieteni, făceam cu bunicul felinare din dovleci, iar bunica ne fierbea boabe de porumb, cocca la cuptor dovleac și ne spunea povești nouă, copiilor. Noi însă trăgeam cu urechea la grupul de prieteni pescari care se laudau cu isprăvile lor nemaipomenite.

Poveștile acestea le-am auzit însă și recent, fiind spuse cu umor și ironie de prietenii mei. Astfel, am aflat că o știucă de peste zece kilograme a fost prinsă la lingură, fapt ce a generat rumoare, neîncredere și invidie sau că, după ce a fost prins și aruncat în juvelnic, un avat s-a zbatut și târât înapoi în râul de unde fusese pescuit, trecând chiar prin fața pescarului uimit. Cineva și-a adus aminte de copilărie când nu avea răbdare să stea lângă undiță ore întregi și prefera să înoate în râul repede de munte și să prindă peștele cu mâna goală. Altcineva, pescar experimentat, cu echipament în toată regula, și-a luat prietenul pentru prima oară la pescuit și novicele a prins de două ori mai mulți pești decât el. Cred că expresia „norocul începătorului” a fost inventată de un pescar.

Trecând în rândul vânătorilor, un prieten îmi povestea că această pasiune îl ajută să aibă răbdare, în timp ce își ascultă în liniște gândurile și anticipează mișcarea vânatului, în principal fazani, iar cel mai mare câștig îl consideră faptul că se află în natură, și nu vânătoarea în sine.

Am ascultat multe povești pescărești, spre deosebire de cele vânătoarești, așa că, dacă ar fi să aleg, le-aș alege, fără rezerve, pe primele, pentru savoarea și umorul lor.

Savu POPA

Poet

Dintre cele două ipostaze, aș alege-o pe cea de pescar. Mereu, am perceput vânatul ca pe o practică nelolială, prin care individul își arogă, adesea, veleitățile unui *homo deus* asupra altor viețuitoare. În schimb, aureolat cu nimbul aventurii, pescarul poate deveni, la rândul său, un vânat, în sensul în care între el și pradă se inter-pune oglinda sau pragul, de atâtea ori înșelătoare, ale apei. De aceea, concentrarea, lipsa oricărei tensiuni, calmul și flerul sunt sau ar trebui să fie primele unelte de izbândă ale pescarului. A pescui devine, astfel, sinonim cu a extrage, a selecta, a revela, din ape tulburi, învolburate, esența, mirabilul, ceea ce pare a fi plin de miez și de substanță.

De la pescuitul de oameni (Sf. Petru, unul dintre primii *pescari de oameni*), până la pescuitul ca dimensiune spirituală (prezentă, de pildă, în mitul egiptean al lui Osiris), această îndeletnicire a avut, pentru copilăria mea, izul aromat al călătoriilor pe ape adăpostind tărâmurii cât mai îndepărtate. Mi se părea că pescuitul, uneori cu îndelunga sa așteptare sau răbdare, a facilitat, să spunem așa, o oprire a timpului în loc, o confruntare a omului cu stihiiile fluide și cu geografia evanescentă

tă a adâncurilor. Aș opta, apoi, pentru pescuitul ca act anamnetic. Poezia este, până la urmă, acea pescuire inefabilă în apele tulburi și întunecate ale inconștientului. Sunt ape lipsite, uneori, de maluri. Din acestea, firul potrivit ar putea extrage esențialul, miraculosul, inefabilul. Nu în ultimul rând, mi-ar plăcea să mă transpun și în ipostaza pescarului de epifanii. Aș încerca să pescuiesc acele tresăriri sau apariții care, întocmai ca niște noctiluci, iluminează apele agitate ale acestei vieți.

Și mai pescuiesc cuvinte, idei, opinii sau gânduri, atunci când firul undiței este tras în adâncul vreunei pagini de carte. Atunci, curiozitatea se preschimbă în momeală, dialogul desfășoară cârligul...

Totuși, marea provocare rămâne pentru mine pescuirea fără undițe, fără direcție sau orientare. Doar atunci, eu, un pescar al niciunei ape sau țarm, pot deveni martorul dispariției vreunei limite dintre suprafață și adâncime. Pot asculta melodia urcând pe firul undiței. Trebuie, totuși, să am grijă să nu devin eu însumi momeala unui pescuit mai presus de fire, care are loc pe maluri tot mai nestatornice.

Robert ȘERBAN

Scriitor

Doar dacă aș fi muritor de foame aș pescui. Ba chiar aș și vâna. Dar, ce noroc!, nu-s. Cu greu suport să văd suferința, or ambele *chestii* o generează. Apoi, pentru pescuit îți trebuie (și) răbdare. Când eram adolescent, am încercat de vreo două ori să pescuiesc. Vedeam în apa Cernei cum peștii dădeau târcoale momelii și cum o ciuguleau. Abia m-am abținut să nu sar după ei. Aș fi făcut-o dacă, mai jos de mine, doi domni nu scoteau, cu undițele, un pește după altul. Le-aș fi speriat prada. Evident, temperamentul meu e la antipodul celui necesar pentru practicarea acestui... sport. Cum să stai cu bățu-n baltă ore-n șir? Știu, pe mulți îi liniștește, că de aia se duc. Pe mine mă enervează cumplit, e-o pierdere de timp.

Cât despre vânătoare... Cândva, un amic mă tot îndemna să merg cu el, pe câmp ori în pădure, ca să văd frumusețea vânătorii. L-am întrebat dacă vom vâna cu cuțitul sau cu sulița. S-a uitat la mine ca la un cartuș fără glonț. *Nu, dragă, avem puști, ele au lunete, doar nu suntem în Epoca de Fier...* I-am spus să mă cheme când va ieși la vânat de porci mistreți cu cuțitul. Vin, mă urc într-un copac și îi fac poze. Sau când va alunga urșii ce coboară prin orașele patriei nu cu pușca, ci cu cureaua lată. Mi se pare îngrozitor să omori animale din plăcere, îngrozitor! Și nu din cauza vânătorii a pierdut Adrian Năstase alegerile prezidențiale din 2004? Ba da. L-a ținut CTP-ul c-o întrebare. Și l-a lovit în plin. Așa că, atenție, *ocrotiți vânatul!*

Laurențiu-Ciprian TUDOR

Scriitor

Deși *vânătoarea* este, cultural vorbind, mult mai prestigioasă decât *pescuitul* (fiind o veche îndeletnicire a nobililor și a regilor), dar și mai potrivită cu spiritul tineresc, cu vigoarea și cu masculinitatea, nu mă simt legat de ea. Pentru că nu mai are, în timpul nostru, nimic eroic, nu mai măsoară puterea, abilitățile marțiale de mânăuire a armelor, de călărie, de pândă, de rezistență, de precizie și rapiditate ș.a.m.d.. Nu doar că nu mai e declanșată de o necesitate (aceea de a te hrăni), nu doar că nu mai înseamnă aventură și pericol,

dar e și profund inechitabilă, semănând mai degrabă cu o execuție, pentru că animalul adus în cătare nu mai are nicio șansă, iar singurul merit al vânătorului este că apasă, în direcția și la momentul potrivit, pe un trăgaci.

În plus, totul este deplasat în zona divertismentului, a loisir-ului, adică e un efort (minimal și grotesc) de relaxare și antiplictis. Se cheltuie mai mult timp pe îmbrăcat (neapărat adecvat și de firmă) și pe împoțonare, pe poză. Unde este gravitatea și respectul pentru viața luată? Sau rugăciunea de iertare? Azi, vânătoarea nu mai are nimic nobil, e doar un „sport” (!?) exclusivist și scump (de fiță), o întrunire (cu aer de organizație secretă) între bogați.

Mult mai demnă îmi pare corida, deși nici aici lupta nu este în totalitate dreaptă, animalul fiind și el „pregătit” pentru final. Când mă gândesc la vânătoare mă gândesc la Enkidu, la Ghilgameș, la mersul lor bărbătesc, doar cu sulița, în căutare de lei. *Pescuitul?* Nu l-am înțeles niciodată. Nu am fost niciodată atras de el, asta deși ideea de a căuta mreie și păstrăvi pe după pietre, în gârla cea repede din satul bunicilor, mă amuza. Dar să stau pe malul unui lac sau a unei bălți cu un băț în mână, dis-de-diminează sau pe vipie, nu m-a chemat niciodată. Am considerat-o chiar o ciudățenie, deși am bănuț că e, mai degrabă, fie o evadare de soț sătul, fie o autoterapie cu liniște și natură, ambele camuflete într-o dependență nepericuloasă. Deci... de la pescuit accept numai punerea între paranteze și tihna, tăcerea (ca să nu se sperie peștii), așa că atunci când, anul acesta, niște prieteni împătimiți m-au invitat „la baltă”, n-am zis nu, dar m-am dus cu o carte și când m-au întrebat unde mi-e undița le-am arătat creionul și le-am spus că pescuitul meu e nevăzut.

Anchetă realizată de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Vânător sau pescar?

Colegii și prietenii din redacția revistei Orizont îi urează doamnei **Pia Brînzeu** un călduros La Mulți Ani, sănătate și putere de muncă!

D & A

Marcel TOLCEA

Colecționarul de artă este, îndeobște, un mic dictator ce sortește arta să se însingureze. De fapt, obligă artefactul de artă să se dedice reclusiunii. Îndeobște, zic, fiindcă Delia și Andy Herzeg au un reflex ce merge exact în direcția opusă: pe de o parte, de a dăruii publicului opera de artă, pe de altă parte, de a alcătui, în jurul ei, un ceva indicibil ce se referă și la creatorul ei. La artist. Fiindcă cei care au vizitat recent Muzeul Național al Banatului ar trebui să știe despre cele două expoziții alcătuite din colecțiile lor că, dincolo de exponate, sunt și poveștile unor amiciții, unor prietenii din viața de fiecare zi, dar și din taberele de artă din Timișoara sau de la Gârâna.

Fiindcă, iată, începând cu anul 2010, după tabăra de sculptură „La Castel” (în parteneriat cu Muzeul de Artă) au urmat, în fiecare an, întâlniri ce au adus împreună pictori și sculptori din România, Ungaria, Serbia, Italia, Franța, Egipt, Turcia, SUA care au lăsat lucrări fie aici, la Timișoara, fie la Gârâna. Unde, paradoxal, sculpturile în andezit nu au transformat peisajul, ci au făcut mult mai mult de vreme ce ele par acolo dintotdeauna: l-au rafinat. Exact așa cum se întâmplă și cu cele opt lucrări din andezit și oțel de pe spațiul verde din preajma Muzeului Național al Banatului spre fântâna Punctelor Cardinale create de Nimbus Ambrus, Cătălin Bădărău, Toma Libotyán, Attila Tamas, Eugeniu Țibuleac și Dan Vișovan.

Cea de-a doua expoziție, cu titlul *Artiști din Timișoara în colecția Herzeg*, așezată în mansarda B1 a Muzeului Național al Banatului, înseamnă o selecție de 52 lucrări de pictură, grafică și sculptură, create de 38 artiști în perioada 1972-2023. Curatorul ei, muzeograful Marius Cornea, a ales în așa fel lucrările încât vizitatorii își fac o idee clară despre ceea ce a însemnat dinamica artelor vizuale din Timișoara în ultima jumătate de secol. Ceea ce înseamnă nume mari ale artei timișorene, de la regretații Peter Jecza, la Ștefan Bertalan, Magda Ziman, Diodor Dure, Leon Vreme, Xenia Eraclide Vreme, Szakáts Béla până la Silviu Oravitzan, Constantin Flondor, Ciprian Radovan, Doru Tulcan din „garda veche”, ca să scriu așa. Cu un accent personal așezat în dreptul lui Ștefan Călărășanu, dintr-un motiv și cât se poate de personal: Soso Călărășanu a fost „consilierul” primelor ediții ale taberelor de sculptură și, evident, inima lor „eleganță”.

Încerc să cobor pe cronologia firului și amintesc măcar câteva nume ale generației următoare, cum sunt Dana Constantin, Doina Mihăilescu, Dan Palade, Constantin Răducan, Dacian Andoni, Viorel Cosor, Călin Beloescu, Adriana Lucaci. Iar din generațiile următoare, nu aveau cum să lipsească Gheorghe Fikl, Cristian Sida, Kocsis Rudolf, Tajó sau, *last but not least*, Bogdan Rață.

În fine, aș vrea să mai spun că expozițiile din colecția Herzeg au și un subtil parfum polemic. Mai întâi, cu un anume fel de a ideologiza arta și de a o duce într-un discurs activist, iar apoi, și mai discret, fiindcă Herzegii, pe de o parte, au refuzat de la bun început înregimentare în corul unor unanimități oficiale, iar, pe de altă parte, fiindcă nu au solicitat niciodată vreun leu din banul public.

Ceva despre mit

Călin-Andrei MIHĂILESCU

a rule of none scorches the earth
to hold it up with cunning flaw

Între triumphiurile care determină schimbările economiei simbolice a culturilor, cel format de mit, povestire și adevăr este mai subtil, mai dramatic și mai puțin sentimental decât platonica triadă a adevărului, binelui și frumosului.

Mitul spune: povestea nu mă poate schimba; ea trebuie să mă poarte precum o rachetă – bomba.

Adevărul spune: povestea nu mă poate schimba; ea trebuie să se joace de-a ficțiunea în curtea din față.

Povestea povestește ce povestește.

Crispatelile legături dintre mit și adevăr au fost umbrite de legământul mitului cu povestirea. De când epuizarea paradigmei iluministe s-a cristalizat, speranța că adevărul – fie el factual, analitic sau istoric – ne poate elibera de asaltul insidios al mitului s-a domolit. Mai vechile expresii ale adevărului au fost copleșite de cealaltă operațiune epistemică a principiului realității: probabilitatea. Ea reprezintă tranșea post-iluministă a adevărului, săpată în cer pentru a apăra de perversiunii mitice: în epoca postmodernă, adevărul se modelează pe sine ca des-mit. Dar, cum adevărul s-a eliberat din conviețuirea tenebroasă cu mitul-sperietoare, funcția eliberatoare a adevărului ca diferit de des-mit a suferit o involuție către simplele niveluri instrumentale, unde faptul de a fi eliberat de sub o anumită dominație a rămas unica expresie a libertății.

Probabilistica eliberare a cuiva de ceva este oglindită des-mitic în domeniul posibilităților abstracte, acolo unde libertatea cuiva de a întreprinde ceva se traduce ca libertate a aceluia de a se abstracte. Pe măsură ce epoca postmodernă exacerbează ispitirea realului prin posibil, adevărul ajunge să conțene din ce în ce mai puțin. Această stranie subțiere a adevărului, prelungită prin stări indecibile și fără consecințe, rupe legătura istorică pe care adevărul o avea cu mitul. Detașându-se de mit, ideologia adevărului forțează adevărul să intre într-un nou cadru mitologic.

Legământul mitului cu povestirea este de natură diferită. După dezvoltarea scrisului și, probabil, cu mult înainte de asta, mitul denumea, povestea și explica aspectele semnificative ale existenței. Într-un fel, și poate că pretutindeni, ajungem să credem, mitul reprezintă o poveste. Este povestea despre cum a apărut sau cum a luat ființă ceva anume în acel *illud tempus* primordial care a precedat domnia haosului. Ca morfolog și nu filosof al religiilor, Mircea Eliade a afirmat acest lucru adesea, fiind precedat și urmat de o serie de voci care s-au declarat *par chœur* de acord cu o asemenea definiție expeditivă. În acest sens, mitul este o povestire, iar povestirea este investită cu puteri care strivesc opoziția și diferența: mitul este o povestire căreia trebuie să i ne supunem. Pentru istoricii religiilor cu pompă de dreapta și sacru-n oglindă (Otto, Jung, Dumézil, Eliade...), povestea originilor se transformă, pe ne gândite, în originea poveștii.

Dar pentru acei gânditori care ajung la adâncimi înspăimântătoare (Nietzsche,

Kafka, Benjamin, Borges), remarcă usturătoare a lui Karl Kraus e un avertisment serios împotriva futilității originilor: „Originea este țelul.” Sectarul originilor este prins în această circularitate tautologică și împins să se plece în fața lucrurilor așa cum sînt (povestite ca mit). Omul trăiește printre mituri – și doar arareori le poate scăpa.

Și totuși, cum poate mitul să fie o poveste dincolo de limitele acestui originism?

Figurile mitice trăiesc multe vieți și mor de multe ori – scrie Calasso – și prin aceasta ele diferă de personajele pe care le întâlnim în romane, care nu pot niciodată merge mai departe de acțiunea singulară. Dar în toate aceste vieți și morți sînt prezenți toți ceilalți; și le putem auzi ecoul. Numai atunci când devenim conștienți de o bruscă legătură între lucruri incompatibile putem spune că am ajuns pe tărîmul mitului. Abandonată în Naxos, Ariadna e ucisă de săgeata lui Artemis; Dionysos a fost cel care-a ordonat asasinatul și a stat apoi să privească impasibil. Sau: Ariadna s-a spînzurat în Naxos, după ce a fost părăsită de Tezeu. Sau: însărcinată cu Tezeu și naufragiată în Cipru, a murit la naștere.

Sau: Dionysos a venit la Ariadna în Naxos, împreună cu ceata lui de credincioși; au celebrat o căsătorie divină, după care ea se ridică la ceruri, unde o putem vedea și astăzi printre constelațiile nordului. Sau: Dionysos a venit la Ariadna în Naxos, după care ea l-a urmat în aventurile sale, împărțind așternutul cu el și luptînd alături de soldații lui; cînd Dionysos l-a atacat pe Perseu în ținuturile din apropiere de Argos, Ariadna i-a fost alături, înarmată pentru luptă în mijlocul bacantelor dezlănțuite, pînă cînd Perseu i-a ridicat în fața ochilor capul Meduzei moarte, iar Ariadna s-a transformat în stană de piatră. Și a rămas acolo, o stîncă pe cîmpie.

Nici o altă femeie sau zeiță nu a avut parte de atîtea morți ca Ariadna.

Acea stîncă din Argos, acea constelație de pe cer, acel trup spînzurat, acea moarte la naștere, fata aceea cu pieptul străpuns de o săgeată: Ariadna a fost toate astea (Roberto Calasso, *The Marriage of Cadmus and Harmony [Le nozze di Cadmo e Armonia, 1988]*, tr. eng. de Tim Parks, Knopf Canada, Toronto, 1993: 22-3).

Ariadna a fost toate astea, dar a fost așa ca un nume împiețit de-o rotitoare enciclopedie de povești. Povești mai degrabă contradictorii decît combinatorii; contradicțiile lor provoacă și suspendarea incredulității și teatrul actului de-a povesti, care mimează un mimesis scriptic în același sens în care *Decameronul* imită oralitatea. Că sînt articulate sau nu în contexte și colecții complexe, povestirile se auto-susțin, în sensul în care orice povestire demnă de acest nume există în mod singular.

Tocmai deoarece povestirile au puterea de a se susține pe ele însele, mitul se folosește de ele ca să îl poarte și să-i slujească. Mitul plasează povestirea între originea pe care el o clamează și faima de poveste la care el, și numai el, i-o poate conferi poveștii – a Ariadnei, de pildă. Mitul poate amuți ce-i povestit; și poate anula mușenia prin limbile vorbite. Împotriva acestei stranii reciprocității a celor două fețe ale vorbirii, povestirile sînt extaza și a celor vorbite, și a celor nevorbite.

Continuare la "Prolog", cu Mihai Sârbulescu

Dan C. MIHĂILESCU

Ce aflăm despre pictorul Mihai Sârbulescu din cele două volume dialogale alcătuite de Vasile Petrovici în 2013 și Maria Pașc în 2021?

Din sipetul copilăriei, cel dintâi personaj prins în fabulă este, firește, bunicul din partea mamei, Costică Petculescu din Turnu Măgurele, ca tâmplar înstărit, meșteșugar ingenios, cu mulți ucenici, și "mare meșter în rotitul bastonului pe deget". Mihai s-a născut și a copilărit în Giulești, "pe strada Topraisar, în casa unde s-a născut și tatăl meu Marin. O casă din Bucureștiul începutului de secol XX, cu două nișe dispuse simetric la intrare pentru lemnele de foc, cu viță bătrână de vie la geamuri. Bucătăria și celelalte dependințe, în curte." Cum tatăl era scriitor și frecventa revista grupării "Albatros" (între altele, l-a găzduit câțiva ani pe tânărul Marin Preda, proaspăt înghițit ca pradă de viața bucureșteană), Mihai l-a avut naș de botez pe Geo Dumitrescu.

La un an, când cu tăierea moțului, viitorul artist a ales de pe tava cu obiecte "mai întâi o carte, apoi un creion (pensule nu se aflau în casă)" și "abia în al treilea rând un păhărel cu vin negru. (Mă văd într-una dintre poze cum sorb din el, vrăjit, cu ochii închiși.)". Fidel necondiționat în recunoștință, Mihai îi evocă pe unchiul Heinz, arhitect cu Beaux Arts la Paris, care-și îndeamnă cumnatul să-și dea fiul la studii artistice, iar apoi, la școala "Cuibul cu barză" ("unde făceam un fel de cubism"), pe profesorul Virgil Neagu, care-i prezice că de acolo va intra "zbărâând" la liceul Tonitza, unde învață crochiurile cu Afane Teodoreanu și îl are patru ani profesor de atelier pe Ștefan Sevastre. Sunt anii când e atras de Klee, Picasso, Matisse, Miró, cubism și fauvism.

După Sevastre, "am crescut cu Marius Cilievici", dar "după încheierea studiilor Sevastre m-a susținut mereu. M-a prezentat în expoziții importante la Sibiu, 1982, la «Ion Mincu», 1985, cu Sorin Dumitrescu, Wanda Mihuleac și Cristian Paraschiv, artiști cu notorietate în breaslă, iar eu de abia absolviseam".

Cum spuneam, Mihai Sârbulescu nu-și uită niciodată binefăcătorii și prietenii, de la Ioan Alexandru și Paul Gherasim la Horia Bernea, Horea Paștina, Maria și Costion Nicolescu sau familia de colecționari Doina și Costel Xifta. A absolvit artele plastice în 1981, repartizat fiind la o fabrică de cărămidă și polistiren armat din Urziceni, unde a lucrat vreo doi ani, citind, ca navetist, între altele, teatrul lui Claudel. După un interludiu la CESAROM, Sevastre îl aduce la catedra de pictură a liceului "Tonitza", de unde va demisiona un an mai târziu. Dacă în taberele de vară de la Mogoșoaia învață topirea în natură, două luni de muzee europene petrecute împreună cu Emilia și Horea Paștina – Viena, Köln, Bruxelles, Bruges, Gand, Amsterdam, Delft, Paris (unde "am locuit trei săptămâni în atelierul lui Ion Nicodim).

Acesta avea un obicei al lui, foarte generos. Când părăsea Parisul, împrumuta cheia atelierului său colegilor veniți din țară și ei se puteau gospodări acolo" – echivalează cu un stagiu masteral, în special Parisul, cu opt ore de muzeu în fiecare zi și cu locuința în Montmartre. La Anvers "eram înnebunit să văd Rubens. Știam că el a fost, alături de Delacroix, marea iubire a lui Van Gogh și a lui Cézanne. Doi pictori atât de diferiți între ei îl venerau amândoi pe Rubens." Îi place "discreția barocului spaniol", la Prado l-a impresionat perioada neagră a lui Goya. La muzeele Rodin și Bourdelle apreciază "doar grădi-

nile", iar "cel mai frumos Giotto văzut de mine este la biserica Santa Croce din Florența (câteva bucăți admirabile. Le-aș asemui cu fresca mănăstirii Arbore, de o noblețe de-ți ia piuitul. Prefer fresca lui Giotto din Santa Croce picturilor lui pe lemn. De altfel și Fra Angelico cel mai tare este după mine tot în frescă și tot la Florența. La mănăstirea San Marco".

Vizitele acasă la Ulvine și Ioan Alexandru, părinții Galeriu, Cleopa de la Sihla și Paisie de la Sihăstria se bucură de evocări remarcabile, în vreme ce Corneliu Baba și elevii săi rămân captivi unei prejudecăți alergice păcătoase, din punctul meu de vedere. În schimb, e frumos să-l vezi cât de subtil, echilibrat și gingaș evoluează în cuprinsul grupului, printre Bernea, Gherasim și Paștina, între Flondor și Ion Grigorescu – "cu toții am avut ce lua unul de la altul" – dar și ce cumpănit își valorizează modelele, de la Rembrandt și Van Gogh la Mondrian și Morandi. Mărturisește că Paul Gherasim i-a sugerat tema Clopotelor drept contrapondere a Vaselor: "tema și s-ar potrivi. Am urcat în clopotnița din Tescani și am desenat primul meu clopot".

Cu adevărat i-a devenit seria emblematică, într-atât definește de rotund relația dintre credințioșia inimii și păgânia simțirii, unde vulcanul lăuntric noroios, adică puhoiul mocirlos al lutului sufocant și elanul prometeic înlănțuit sunt exorcizate de impulsul irepresibil către transcendență, totul făcând să explodeze involburarea pătimașă a eliberării din cămașa de forță a păcătuirii într-o paradoxală sonorizare asurzitoare. Ea transformă muțenia în viziune covârșitoare și neputința în extaz ascensional.

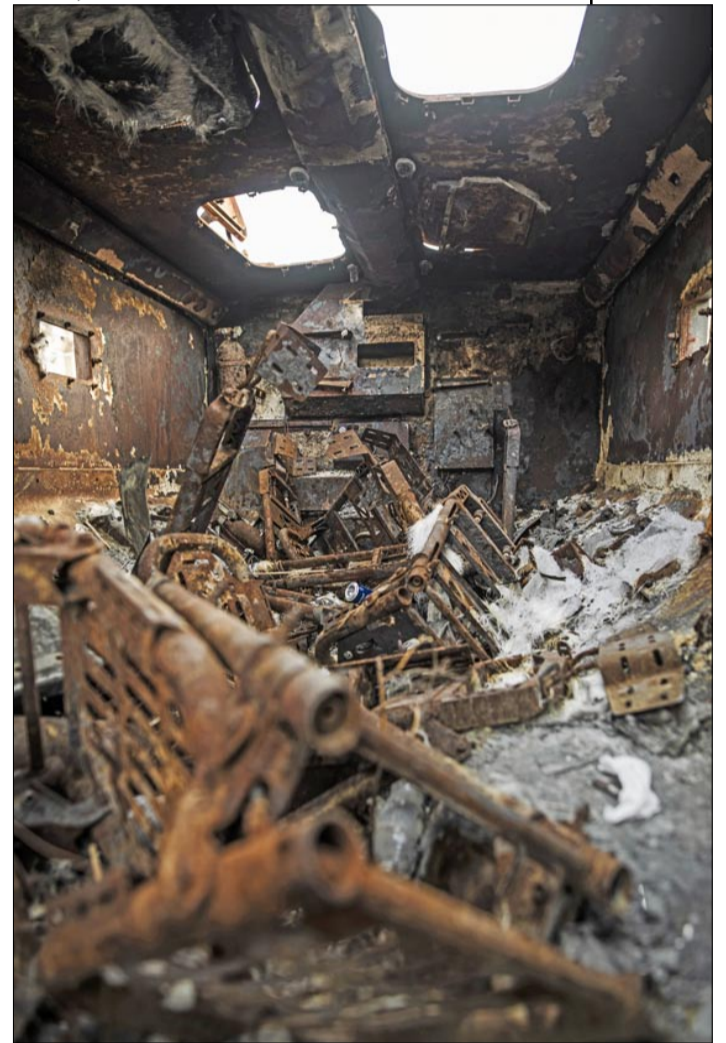
Pictorul devenit doctor cu volumul *Dosar Prolog* regretă sincer absența din cadrul grupării a unor artiști ca Alexandru Țipoia, Paul Miracovici, Aurel Cojan, Virgil Almășanu și Gheorghe Iacob. Oricând i se ivește ocazia, îl pomenește pe Tonitza sau citează din scrisorile lui Van Gogh, dar abia așteaptă să-l dea pe Horea Paștina ca exemplu ("...are un aranjament al lui cu culorile. La mine e o foame de pastă, care mă face să pun mult pe paletă și astfel rămân de obicei mari prisosuri").

Așa stând lucrurile în mărturisiri, e de înțeles de ce laconismul, discreția și stilul pointilist din *Extemporal* stârnesc stupeoare și stânjenesc justa receptare a acestei, altminteri exuberante, locvacități. Lucrat nervos, iute, aproape automutilant, prin străfulgerări aluzive și notații colerice, jurnalul sufocă anecdotismul, cenzurează mărturia profesională și exaltă notația fulgurantă, întrezăririle derutante, imagismul șfichiuitor, parcă preferând coregrafismul aerian chagallian, din teama de menghina înțeleșărilor rembrandtiene între clocotișul beznelor lăunrice și ploile luminii, avid căutate și nesățios absorbite.

Ar fi fost de preferat mai multe reflecții în fața lucrărilor din marile muzee europene, mai multe glosări la corespondența Vincent – Theo Van Gogh sau destăinuirii despre oboseala mistic-ascetic-metanoică a Măicuțelor/monahiilor, acompaniind laconismul vlăguit gen "Fericirea se compune din bucurii simple, iar acestea țin întotdeauna prea puțin"; ori "Aceeași nebunie. Cum pun lucrarea pe șevalet, îmi place. Cum o cobor, nu-mi mai place"; sau haikuurile amenințătoare, precum "Înalț cuțitul de paletă" și referințele *flash* ca aceasta: "Pierre Courthion îl numește pe Chaim Soutine *peintre du déchirant*, într-o scriere din 1972", sau aceasta: "Rimbaud însă privește în altă direcție. *La vraie vie est absente*". (*Une Saison en Enfer*)

Sunt de preferat pictopoemele amintind de de-

cupajele tescaniene ale lui Andrei Pleșu, ca acesta: "O veveriță neagră cu cravată albă țopăie printre fulgi înapoia unei tufe, apoi încremenește văzându-mă. Totul încremenit, alb până la capătul drumului. Ne privim îndelung în ochi, *in dieser Einsamkeit*. În această singurătate. A doua zi se ivește în locul veveriței o mierlă."

În sfârșit, într-un jurnal unde trimerile merg de la Confucius până la Jung și Stăniloae, o strofă surprinzătoare de Ioan Alexandru luminează pieziș toată opera pictorului Mihai Sârbulescu: "Eu sunt Cel ce sunt, ai spus/ Și iată că noi nu mai putem fi/ Decât ce-am fost și poate fi-vom/ Un fel de nopți fără de zi."

EUGEN SUCIU NOIEMBRIE

**Răbufnirile indolente
ale vântului rece
tulbură voaletele de umbră
ale caselor
redistribue ambianțe
decoruri
înveșmântate în frunziș
atentează
la reputația toamnei
își acoperă cu înverșunare complicitii.**

**În același timp
într-o cunoaștere cărturărească
mecanismul unei cratime
urcă și zgândărește domol
monstrul pertinent al insomniei.**

Gaza nu înseamnă Afganistan

Valentin CONSTANTIN

Știm de la părintele științei moderne a relațiilor internaționale, Hans Morgenthau, că în acest domeniu, ne aflăm pe terenul în care totul este reversibil: „amicițiile, animozitățile, alianțele, interesele, mijloacele și scopurile.”

Ei bine, situația din Orientul Mijlociu a ieșit de mult din tiparele reversibilității și ale elasticității. Este cea mai rigidă situație internațională imaginabilă, apărută într-un context regional complicat. Între Israel și statele arabe din regiune nu există relații diplomatice directe, ci doar relații mediate. Prin urmare, negocierile spontane între vecini devin astfel imposibile. Statele Unite dețin nu doar monopolul medierii între adversari, ci și inițiativele aranjamentelor de tip pacificator. Statele Unite îndeplinesc, de fapt, pe rând, funcțiile de mediator (cel care facilitează o negociere) și cea de conciliator (cel care, în plus, propune părților soluțiile).

Dacă este adevărată teza conform căreia marea strategie este „alinarea potențialelor aspirații nelimitate cu capacitățile în mod necesar limitate”, atunci Iranul, principalul actor din Orientul Mijlociu după Israel și principalul adversar politic al acestuia, tocmai a ratat strategia.

După 1979, când s-a transformat din aliat al Statelor Unite în teocrație anti-americană, Iranul a încercat să instituie „o axă a rezistenței” anti-israeliană și anti-americană. În acest moment, analiștii americani consideră că Iranul și-a consolidat influența în Irak, Liban, Siria și Yemen. În plus, a finanțat milițiile regionale, Hezbollah în Liban, Houthis în Yemen și Hamas în Gaza. Într-un discurs din 2016, liderul Hezbollah, Hassan Nasrallah, spunea: atâta timp cât Iranul are bani, avem și noi bani... cât timp primim rachetele cu care amenințăm Israelul ne primim banii”. La fel de explicit era în 2021 un lider Hamas: „singura țară care ignoră limite care au fost impuse Hamas este Iran. Ne ajută militar prin training, arme și expertiză”. Pen-

tru Iran, dacă îi combat pe americani, fundamentalii suniți sunt la fel de acceptabili ca și fundamentalii și iți. De ce spuneam că Iranul a ratat strategia?

Cei care au produs un atac similar prin surpriză celui din 11 septembrie contau pe faptul că la data critică Israelul se prezenta ca o societate divizată. Pe de o parte, o coaliție de guvernare iliberală, condusă de Benjamin Netanyahu declanșase un atac legislativ la competențele Curții Supreme a Israelului, cea care funcționa *de facto* ca o Curte constituțională. Acțiunea guvernamentală a fost viu contestată de elita intelectuală a țării, de figurile importante din lumea academică, de ofițeri superiori în rezervă, de foști funcționari ai serviciilor secrete etc.

Pentru mine, deriva iliberală din Israel a fost greu de explicat. În primul rând, m-a surprins indiferența guvernului față de sentimentele elitei sociale a statului, întodeauna mai importantă decât elita politică. Mi-am amintit un text din 1953, aparținând unei voci care pentru mine este extrem de credibilă: Isaiah Berlin. Textul la care o să mă refer se numește *Originile Israelului*.

La început, Berlin evocă „discuțiile nesfârșite, mai ales din sec. al XIX –lea” care dezbăteau dacă evreii sunt „o rasă sau doar o religie”, dacă sunt „un popor, o comunitate sau doar o categorie economică”. Evreii care au fondat statul Israel, pionierii sioniști, nu puteau reprezenta un corp omogen. Berlin spune că evreii britanici au venit în Israel cu idei britanice, francezii cu idei franceze, germanii cu idei germane și americanii cu idei americane. Când spune idei, Berlin se referă la idei politice, idei despre organizarea socială, la visurile de a forma o patrie „biblică și duos de familiară”. Totuși, majoritatea pionierilor sioniști nu erau evrei occidentali, ci evrei proveniți din Europa de Est și Centrală, în special evrei ruși și polonezi. Observația lui Berlin, care mi se pare esențială, este că aceștia din urmă erau „mai puțin atinși de evoluția modernă decât orice altă comunitate a evreilor din Europa”.

Este posibil să existe o linie directă, de la mentalul lor original la mentalitatea actuală a extremei drepte israeliene. Este posibil ca mentalitatea extremei să confere rigiditate procesului politic intern, iar această rigiditate să devină și ea parte din rigiditatea politică a situației regionale. În 1953, Isaiah Berlin spunea că e prea devreme pentru a spune dacă rezultatul final al amestecului neomogen de pionieri va fi „occidentalizarea” sau „levantinizarea”.

Dacă reformele din justiție ale lui Benjamin Netanyahu vor avea succes, va trebui să recunoaștem în societatea israeliană o occidentalizare strangulată. Însă brutalitatea unică a atacului din 7 octombrie a suspendat în Israel orice diferend politic. Desigur că, mai târziu, vor fi stabilite responsabilități pentru eșecul de a preveni catastrofa și pentru eșecul unei apărări prompte.

Însă ceea ce este curios acum este că principalul dușman al Israelului, Iranul, se prezintă ca o societate nu mai puțin divizată. Stabilitatea internă a Iranului este pentru unii iluzorie. Manifestările de protest care au început în septembrie 2022, după ce poliția a asasinat o tânără kurdă de 22 de ani, Masha Amini, s-au prelungit până în ianuarie.

Dacă este adevărat ceea ce susținea la 9 octombrie prestigiosul *The Wall Street Journal*, că atacul a fost pregătit de Gardienii revoluției, brațul înarmat al ayatollahului Ali Khamenei, atunci planul iranian s-a bazat pe neobișnute supraestimări și subestimări. Am avut impresia că și-a bazat strategia pe valori și estimări asemănătoare celor pe care le vehiculează media românească.

Televiziunile românești de știri, specializate în înspăimântarea telespectatorilor mai slabi de inger și aflate într-o continuă perfecționare a mijloacelor alocate nobilului scop, prezintă Iranul ca pe un pericol serios, nu doar pentru Israel, ci și pentru pacea mondială. „Al treilea război mondial” este expresia favorită a cititoarelor profesioniste de pe promptere și dirijează

mișcarea buzelor la fel de elegant ca și „guvern de uniune națională” sau „ministerul sănătății din Gaza” sau „șeful diplomației americane” și alte expresii doldora de sens.

Nudul adevăr, ca să spunem așa, este că, după părerea mea, pentru mult timp de acum înainte Israelul va rămâne singura putere nucleară din zonă. A atins acest statut nu datorită Statelor Unite, așa cum s-ar putea crede, ci cu sprijinul Franței. Iranul depune eforturi pentru a obține arme nucleare, povestea este bine cunoscută.

Ceea ce nu s-a spus, însă, cel puțin la noi, este faptul că, chiar și în ipoteza în care ar poseda arme nucleare, Iranul nu și-ar asigura un primat politic regional așa cum deține astăzi Israelul, ci ar intra într-un bine cunoscut „echilibru al terorii” în care adversarii își garantează distrugerea reciprocă completă. Posesia unei arme nucleare nu te face, *ipso facto*, mai puternic, nu îți garantează un veto într-o relație internațională, te poate face doar mai responsabil. Iranul speră să obțină cel puțin o balanță stabilă de putere regională, asemănătoare cu balanța dintre India și Pakistan.

Ținând cont de inferioritatea lor într-o confruntare directă, la ora la care scriu aceste rânduri, iranienii par preocupați să convingă prin discursurile lor sau prin cele ale liderilor Hezbollah că nu au avut nici-o implicare în evenimentele din 7 octombrie.

Vorbeam de supraestimări și subestimări. Iranienii nu au supraestimat propria lor putere, ci valoarea reacției lumii arabe și a opiniei publice din Occident. Însă gesturile lui Erdogan, de exemplu, nu par să se înscrie în spirala unei solidarități eficiente cu Hamas, ci, mai curând, se înscriu în spirala incoerenței în legătură cu obligația de rezervă pe care o impune Turciei calitatea de membru al NATO.

Cred că, în acest moment, este evident pentru toată lumea că autoapărarea israeliană desfășurată în Gaza depășește capacitățile ofensive și defensive ale Hamas. În trecut fie spus, până în 7 octombrie, Israel controla „draconic” Gaza, teritoriul aerian, teritoriul de coastă și frontierele. În plus, controla furnizarea electricității, alocarea frecvențelor pe rețelele de comunicații și altele. În fond, Hamas este o enclavă în interiorul altei enclave.

Se anunță, așadar, încetarea guvernării Hamas în Gaza. Se pare că și Hezbollah a subestimat inițial consecințele duelurilor de rachete în actualul context. S-ar putea ca pentru Hezbollah vremea acestor dueluri de la distanță, care nu îi afectau securitatea, să fi trecut. S-ar putea ca de data aceasta Hezbollah, ca și Houtis din Yemen, să se fi înscris pe lista Israelului de apărare preventivă și, în consecință, micile lovituri de uzură să fie retribuite cu represalii armate mai mult sau mai puțin proporționate.”

In fine, Hamas a supraestimat valoarea înțelegerilor preliminare cu care s-a dotat. Apoi, și-a imaginat că o pregătire temeinică a apărării subterane va transforma Gaza în Vietnam sau în Afganistan. Așa cum arătam, sunt erori care l-ar putea conduce la pierderea definitivă a „sanctuarului său politic”, iar fără o bază teritorială în zonă devii irelevant. În cazul Hamas, subestimările s-au îmbinat armonios cu supraestimările. Au supraestimat și forța manifestărilor publice *in favorem*. Cei care demonstrează pentru încetarea ostilităților, dar și pentru alte obiective palestinienice, nu sunt persoane motivate *ad-hoc* de duritatea războiului. Sunt anti-israelieni sau antisemiți cu vechi state de serviciu sau anti-americani de cursă lungă. Altfel spus, protestele, atât în Occident cât și în lumea musulmană, măsoară simpatia de care se bucură Israel și Statele Unite, simpatie deja cunoscută din sondajele de opinie.

Hamas și aliații lor au supraestimat efectele reacției Secretarului General al Națiunilor Unite, ale unor instituții specializate ale ONU sau ale personalului Curții penale internaționale. Cu alte cuvinte, au supraestimat formele instituționale de *soft power*.

Din păcate, discuțiile despre pace într-o relație internațională rigidă sunt sterile. Soluția celor două state, israelian și palestinian, este speranța unui sfârșit corect și drept al conflictului. Însă nu este și soluția realistă.

Suporterii senini, suporterii supărați

Mădălin BUNOIU

Avem în fiecare zi ocazia să fim cuprinși între două sau mai multe lumi, între două sau mai multe universuri. Fiecare gest sau acțiune a noastră, fiecare moment în care luăm o decizie și nu alta, sunt momente în care alegem un parcurs anume. Dacă drumurile sunt sau pot să fie diferite, există și o serie de elemente care pot, și trebuie să rămână comune, indiferent de traiectoria lor. Mă refer, desigur, la valori, mă refer la ceea ce, generic, punem în spatele educației, formale sau informale.

Într-un articol recent, descriam un segment al vieții în „bulele” social – media, acolo unde fiecare dintre cei prezenți își trăiește viața prin intermediul propriului avatar, care este mai mult sau mai puțin apropiat de persoana în sine. Îi recunoaștem acolo pe luptătorii și eroii „de tastatură”, acele persoane care doar din spatele claviaturii, cel mai adesea și din spatele unor conturi false, dau dovadă de atâta curaj de am crede că sunt trecuți prin timp și ajunși în zilele noastre direct de pe câmpurile de luptă de la Marathon, Cajamarca, Tours sau Waterloo.

Dar îi recunoaștem și pe aceia care au abordări obiective și realiste, preocupați permanent de soluții. *Stay away from negative people, they will have a problem to any solution* – poate fi un bun motto în viața fiecăruia dintre noi, cu sau fără prezență în zona social - media.

Această pendulare între două sau mai multe lumi se poate identifica atât la nivel individual, cât și la nivel de grup sau societate. Pendulăm între prieteni și între cercuri de prieteni, între teme și subiecte intelectuale, între lumea și cultura occidentală și cea orientală. La nivel global, pentru a mă referi strict la ce se întâmplă în această perioadă, am putut deja să observăm cine și cum se raportează la subiectul Ucraina, cine și cum se raportează la subiectul Israel – Gaza iar ceea ce rezultă din analiza acestor subiecte este o lume căreia îi lipsesc tocmai fundamentele care ar trebui să o definească – grija față de semenii, empatia, solidaritatea și, sau mai ales, discernământul.

Sportul și competițiile sportive nu fac nici ele rabat de la lumile de mai sus și, de fapt, despre sport și lumile sale doresc să spun câteva lucruri. Recent, am avut po-

sibilitatea de a mă regăsi în două lumi sportive, dar, așa cum o să constatați, și în două lumi diferite din punct de vedere comportamental și societal.

Despre rugby am mai povestit, și voi povesti întotdeauna cu mare plăcere. Este sportul unde se poate regăsi oricine – și cel mic și sfrijit (care poate acoperi foarte bine postul de mijlocăș la grămadă), și cel mic, dar mai robust (pe postul de mijlocăș la deschidere), și cei supli și cu viteză de deplasare și de reacție mare (aripile și fundașii), și cei mai puternici și cu masă mare (pilierii), și cei mai înalți (înaintașii din linia a doua sau flankerii). Este sportul în care *nu contează pe cine ai în față, ci contează pe cine ai alături*, lucru pe care îl știm și l-am experimentat, nu o dată, fiecare dintre noi.

Dar, dincolo de aceste atribute sportive sau de inspirație colectivă, este sportul în care toată lumea se respectă – jucători, antrenori, suporterii. Este sportul la care nu există emoții vizavi de modul în care se repartizează biletele și locurile în tribună, căci nu există galerii: galeria este întregul stadion, pentru că rivalitatea sportivă se manifestă doar în teren, și acolo cu responsabilitate și demnitate. Și, da, la meciurile de rugby se poate consuma și alcool, nimic nu este mai frumos decât să ciocnești un pahar de bere cu vecinul de scaun care susține echipa adversă.

Am experimentat toate aceste stări de când am devenit pasionat de rugby, iar în lunile septembrie și octombrie am putut să constat dimensiunea globală a acestui sport și a valorilor pe care le promovează la câteva meciuri de la campionatul mondial de rugby desfășurat în Franța. Exceptând suporterii echipelor angajate în meci, care, desigur, își susțineau favoriții, ceilalți spectatori migrau dintr-o tabără în alta, în funcție de fiecare fază, admirând, pe rând, un minunat atac, sau o solidă apărare, o transformare de la jumătatea terenului sau un placaj al cărui impact se auzea până în ultimul rând al tribunei. La rugby, nimic nu pare a fi greșit, pentru orice acțiune și chiar pentru orice eroare există întotdeauna un argument sau o încurajare.

Suporterul de rugby nu este niciodată un suporter supărat, mi-aș permite să spun, mutând discuția în spațiul societal. Suporterul de rugby este acea persoană care nu stă să piardă vremea în a critica o nereușită, ci este preocupat necontenit de soluții și de clipa următoare.

Revin la Costin Vlad Alamaru. Absolvent de MIT, masterat la Columbia, doctorat în teorie politică la Yale. Succes imens în zona *dark web*. Un fel de neo-cosmism, neo-medievalism, neo-păgânism, și neo-ezoterism. E ceva acolo ce-mi amintește de Otto Weininger. Platon, ierarhii, Vârsta de Bronz, video-games, Silicon Valley. Neo-Tradiționalismul trumpist, Alt-Right, stirnerian, spenglerian, guénonist, putinist, prohanovist, dughinist, admirându-l pe filosoful fascist Julius Evola. Modernismul reacționar. Are promotori activi, inclusiv în România. A te juca de-a ideile nu e o probă nici de pudoare intelectuală, nici de prudență spirituală. Jonglerii de idei sunt șarlatani. Diavolul acționează în Istorie prin interpuși sofisticăți. Citiți sau recitiți Doctor Faustus.

Nu te iartă dacă i-ai făcut vreodată vreun bine. Când are nevoie de tine e de un servilism repugnant. Tipul infect este mohorât, mândat, ranchiunos, pizmaș, mereu la pândă, are fișe cu ce-ai mâncat acum două decenii, le invocă spre a te descrie drept un arivist înfometat. Nici nu apuci să-i spui că admiri pe cineva că-ți vine cu o replică nimicitoare: “X? Stai să-ți spun cine este în realitate. Dar, mai ales, cine-i sunt părinții. Nemaivorbind de mătuși, unchi, bunici.” Tipul infect este eternul ticălos, mereu gata să infecteze aerul, să genereze insuportabile flatulențe zicând că sunt miresme de trandafir, să calomnieze, să toarne oriunde se poate turna. Când a apărut scurtul exercițiu caracterologic de Marin Preda eram încă în România. M-a uns pe suflet. În anii care s-au scurs, am tot revenit la el. Nu din nostalgie, ci dintr-o presantă necesitate de a-mi aduce aminte, sub forma unei minime consolări, de acea abominabilă, dezgustătoare inventivitate a tipului infect. Dar și pentru că, atunci când credeai că ai scapat de insalubrele sale turpitudini, tipul infect revine cu știuta-i lipsă de caracter, cu fitilbagamismul perfid și cu

Recent, am reluat oarecum legătura și cu „sportul rege” — ghilimelele exprimă mai degrabă ironia decât realitatea. Nu intru în detaliile și modul în care acest sport a devenit reflexia a ce poate fi mai urât în societatea modernă – bani murdari și afaceri necurate, înșelătorie, creșterea diferenței între clasele sociale (a se vedea modul în care se diferențiază competițiile – bogații devin tot mai bogați, săracii tot mai săraci), galeriile pot oricând să devină trupe de gherilă (avem și noi, în politica autohtonă, modelul transformării din lider de galerie în lider de partid). Experiența recentă, a unui meci de Liga Campionilor, desfășurat într-o țară vecină, m-a pus în fața unor situații pe care nu am avut cum să nu le acorddez în cheia acestui articol, într-atât de frapantă e

diferența față de experiența rugbistică. Chiar dacă ajuns cu mai bine de 30 minute înainte de începerea partidei, nu mică mi-a fost mirarea să constat că locul meu era ocupat, fără nicio șansă de a-l recupera.

Pe stadion nu era nicio regulă, fiecare stătea unde găsea un loc (a spune că pe stadion se și fuma poate fi considerat, probabil, ca un moff din partea mea). Dincolo de pasiunea pentru fotbal, trăită la cote maxime de suporterii, tot spectacolul a fost plin de fluierături, de injurii și de alte manifestări similare la adresa a orice – a adversarilor, a arbitrilor, a propriilor jucători, a UEFA, a Europei, a lumii, a universului (exagerez, dar poate că numai cu ultima parte a acestei enumerări).

Acum mai bine de 15 ani, statul Georgia a ales să facă din rugby sport național, investind în infrastructura sportivă dar, mai ales, investind în valorile acestui sport. Cred că Georgia a ales traiectoria bună.

pantagruelica-i poftă de mărire. Tipul infect pulverizează criteriile care ne ajută să distingem între Bine și Rău. Le ridiculizează, le disprețuiește. Tipul infect este expert în a se strecura, a se fofila, a se adapta cameleonice. Îi curge securismul prin vene.

Albert Camus și Mihai Șora s-au născut pe 7 noiembrie. O dată cu colosale reverberații în istoria lumii. Primul, în 1913. Al doilea, în 1916. Primul a fost atras de ideile stângii anarhiste. A criticat devastatorul bolșevismul. Al doilea, cel care mâine ar fi împlinit 107 ani, a participat la Rezistență, asemeni lui Camus. A fost atras de ideea comunistă. Precum Camus. A rupt cu ideea comunistă, s-a dedicat construcției culturale. Filosoful Mihai Șora a fost sufletul “Bibliotecii pentru toți”, unul dintre cele mai influente izvoare intelectuale într-o epocă a secei și nerușinării. În acea oază de onoare au apărut cărțile lui Camus. Momente de sărbătoare pentru libertatea spiritului. Sunt sigur că mulți și le amintesc ori și le pot imagina...

Învărtitul în jurul cozii este o strategie menită să te scoată din încurcătura unei luări de poziție. O avalanșă de vorbe fără a spune ceva concret despre primejdiiile lumii în care trăim. Nu cele imaginare, ci acelea care duc la masacre. La hecatombe. La mame care își plâng copiii uciși și la copii care își plâng mamele omorâte.

Se încurajează confuzia, se țes perdele de fum. Despre ideologiile revoluționare care invocă Tradiția pentru a demola Democrația. Care ne spun că da, sunt motive de îngrijorare, dar ele sunt plasate în Vest, nu în Est. Geografiile simbolice ale neutralismului sunt siderante. Personaje care neagă validitatea conceptului de claritate morală îl invocă pe Orwell pentru a-și susține dezertarea. De fapt, dezertările. Lucrul se petrece când claritatea morală este din nou, precum în anii '30, garanția că nu devenim rinoceri.

Face Off

Vladimir TISMĂNEANU

Neo-noir: Între multele efecte ale globalizării și democratizării circuitelor de informații în Galaxia Internet aș accentua proliferarea *ad nauseam* a conspiraționismelor. Explicațiile raționale sunt aprioric respinse. Se caută cauze obscure și motivații secrete. Se promite destrămarea mirajului Oculte. Îmi amintesc de secta lui Lyndon LaRouche. Larouchismul era apoteoză conspiraționismului. Acest gen de sectarism este prin definiție mesianic și apocaliptic. Noile fascisme îmbrățișează idei din „cosmism”, eurasiianism, mitologiile nordice. Totul sub semnul luptei împotriva lumii moderne, a „cretinismului parlamentar” (termenul lui Lenin), a descărnatăi aritmetice democratice, a liberalismului „efeminat”.

Revoluționarism mistic, bolșevism pravoslavnic, Carl Schmitt, Evola, Guenon, Ivan Ilin, Hegel și Heidegger *pour les pauvres*, populism, peronism, putinism, trumpism. Citesc cartea lui Volker Ulrich despre Germania anului 1923. Abia aștept să văd următoarele episoade din *Babylon Berlin*. Revăd, a câta oară, *Grand Budapest Hotel*. Marele istoric Fritz Stern spunea ca orice fascism include trei elemente: mitul, magia și miracolul. Așa adaugă mirajul. Ideologia ca Fata Morgana...

E bine de știut: *un homme averti, en vaut deux...*

Precizez că nu agreez folosirea termenului de conservator pentru unele personaje. Fascismul nu a fost conservator, ci revoluționar. Ca și liberalismul, conservatorismul abhoră extremismele.

Mari minciuni vinovate despre comunismul românesc

Germina NAGĂȚ

„Revolta a început la Timișoara, în 16 decembrie 1989. Încercările lui Ceaușescu de a riposta cu ajutorul forțelor represive sau prin organizarea unui miting la București n-au dat rezultate în fața revoltei generale. Dictatorul a părăsit capitala la 22 decembrie, fiind capturat la Târgoviște și deținut într-o unitate militară din acest oraș. Puterea a fost preluată de Consiliul Frontului Salvării Naționale, avându-l drept președinte pe Ion Iliescu. Au urmat câteva zile de confruntări interne soldate cu numeroase victime. Circulația unor informații neverificate a creat confuzie, provocând haos în luarea deciziilor. Forțe necunoscute, numite «teroriști», au atacat instituții publice, unități militare, televiziunea etc. Motivându-se că atacurile tero-

și, nu se știe cum, a devenit „generală”, înseamnă că regimul comunist importat în România de tancurile rusești, în 1945, n-a fost o dictatură sângeroasă, ci un model politic dezirabil, pe care românii au fost manipulați să-l schimbe în 1989, împotriva intereselor lor.

Generațiile care au învățat cifrele direct de pe telecomandă află despre comunism cam tot atât cât le transmit nostalgiiile bunicilor și părinților, hărțuiți de o tranziție interminabilă: „se trăia greu și înainte de '89, dar parcă tot era mai bine decât acum; am strâns cureaua, fiindcă Ceaușescu era un mare patriot și n-a vrut să ne lase cu datorii la străini.” În cele din urmă, tinerii educați de părinți nostalgici, de profesori abulici și de manuale pline de minciuni prin omisiune vor ajunge în fața urnelor de vot. De aici până la o restaurație de tip totalitar, in-

nist, unică în Europa, o dictatură care n-a putut fi înlăturată decât printr-o baie de sânge.

Sub conducerea lui Nicolae Ceaușescu, Partidul Comunist Român a guvernat sub deviza „România este patria oamenilor muncii de la orașe și sate”. La finalul marilor operațiuni prin care s-a desființat proprietatea privată – naționalizarea și cooperativizarea –, progresul economic și bunăstarea cetățenilor au intrat cu totul în responsabilitatea statului. Oficial, confiscarea proprietăților de orice fel, mari sau mici (de la fabrici și bănci până la minuscule loturi agricole) ar fi trebuit să-i transforme pe „oamenii muncii” în beneficiarii prosperi ai unei mari avuții colective. Totuși, operațiunea „să luăm de la bogați ca să dăm celor săraci, care muncesc” s-a dovedit nu doar o mare înșelătorie – fiindcă s-a luat de la toți, inclusiv de la cei săraci, dar bunăstarea s-a redistribuit la foarte puțini – ci și un dezastru economic pe termen lung.

La finalul a două decenii de industrializare și urbanizare accelerată, în România reformată de Ceaușescu se trăia mai prost decât în România de la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. Prima minciună toxică despre comunismul românesc este că le-a adus prosperitate și confort muncitorilor și țăranilor, categoriile cele mai defavorizate în perioada interbelică și declarate oficial drept principalii beneficiari ai politicii PCR.

Vă întrebați de unde știm că muncitorii și țăranii au ajuns să trăiască mai prost în comunism, dacă raportările și statisticile oficiale erau unanim pozitive? Răspunsul este: știm chiar din dosarele Securității, aceste cronici involuntare, întocmite prin metode ilegale și abuzive, timp de o jumătate de secol. Peste 1.600.000 de volume din arhiva CNSAS privesc acțiuni de urmărire, individuale sau de grup, și conțin relatări directe - note informative, scrisori interceptate și transcrieri de conversații din casele românilor - urmăriți mai ales „pentru cunoașterea stării de spirit a populației”. Analiza bazei de date „I” a Centrului de Informatică și Documentare al Securității (un instrument informatic foarte valoros, declassificat și predat CNSAS în luna martie anul trecut), privind persoanele urmărite sau cercetate informativ doar în ultimul deceniu al dictaturii lui Ceaușescu (1980-1989), indică 58 de „esențe” sau criterii de „luare în lucru”, cu un vădit caracter de poliție politică.

Această analiză, întreprinsă recent de colegii de la Direcția Investigații, arată că, indiferent de profilul specific unității sau compartimentului de Securitate care iniția o acțiune de urmărire, aplicarea „esențelor” garanta că informațiile despre atitudinea persoanei față de regim, comentariile și opiniile sale politice nu rămâneau necunoscute. Conform datelor înregistrate la CID, doar între 1980-1989 numărul românilor care figurau în evidența „I”, dedicată celor urmăriți, a fost de 317.000. Lor trebuie să li se adauge cei care n-au avut – sau nu mai au astăzi - un dosar individual, dar au fost cu siguranță supravegheați, fie la locul de muncă, în așa-numitele dosare de obiectiv, care sunt colective, fie urmăriți prin „contaminare”, în dosarele altora, rude sau cunoscuți (un fel de poliție politică by proxy).

Numărul documentelor în care Securitatea, prin ofițerii și informatorii ei, a înregistrat cu acribie și acuratețe „starea de spirit” a românilor în era comunismului național și patriotic nu va putea fi stabilit cu precizie niciodată. Nu vom putea număra toate notele informative, toate scrisorile interceptate și toate transcrierile înregistrărilor obținute cu tehnica operativă în casele oamenilor sau în instituții. Totuși, ceea ce s-a păstrat e suficient ca să contrazică propaganda și amneziile nostalgicilor, în egală măsură.

Criticile deschise la adresa regimului, comparațiile favorabile situației din alte țări, sau chiar simplele descrieri realiste ale stării de lucruri, ale vieții de zi cu zi, tot mai precară odată cu trecerea anilor (orice referire la penuria de alimente, de energie electrică, de benzină, de medicamente etc.), dacă erau semnalate de informatori, te aduceau automat în atenția Securității. Notele informative preluate de milițienii de la țară, care îndeplineau și atribuții pe linie de Securitate, descriu o stare de spirit la fel de deplorabilă în mediul rural, poate chiar mai deprimantă decât cea din marile orașe.

Merită să ne amintim că, în pofida industrializării masive, datorită externă a României nu s-a plătit cu produse de înaltă tehnologie, ci în mare parte cu produse agricole. Industrializarea forțată a costat România peste 11 miliarde de dolari, care s-au achitat în principal prin munca țăranilor deposedați de pământ. În anii '80, după două decenii de muncă „la colectivă”, ajunseseră să cumpere pâine de la oraș, să facă barter cu ouă sau carne din gospodărie, ca să poată obține butelii, petrol sau becuri, să crească animale pe care să nu le poată sacrifica decât cu acordul autorităților – „binefaceri” consemnate în detaliu în dosarele de urmărire.

În pofida realităților cotidiene tot mai greu de îndurat, nemulțumirile sau criticile la adresa politicii interne și mai ales la adresa lui Ceaușescu însuși au fost cu desăvârșire interzise. „Starea de spirit a populației” trebuia raportată ca fiind întotdeauna pozitivă și favorabilă conducerii statului, cu orice preț. În acest scop, ni se spunea, Securitatea acționa preventiv, descurajând, prin orice mijloace, acțiunile de protest, mai ales pe cele care riscuau să devină acțiuni colective. „Politica de prevenție”, opusă represivii violente care a însoțit instalarea puterii comuniste în perioada 1945-1964, a fost și a rămas laitmotivul apologetilor Securității, până în zilele noastre.

In toate procesele inițiate de CNSAS împotriva foștilor ofițeri de Securitate sau Miliție, teza caracterului strict preventiv și esențialmente nonviolent al activității cadrelor după 1964 și până în 1989 joacă un rol axiomatic. Valoarea de adevăr a acestei teze a fost validată oficial la 27 iulie anul acesta, în decizia ICCJ în cazul asasinării dizidentului Gheorghe Ursu.

Textul acestei decizii, care a scandalizat opinia publică din România, conține un fragment ce esențializează o altă mare minciună toxică despre comunismul românesc: „Așadar, Înalta Curte reține că, prin probele administrate în cauză, inclusiv în apel, /.../ nu s-a făcut dovada existenței, în perioada în care se reține comiterea infracțiunii de către inculpați, a unui conflict (adversități) între autorități și populație, sau parte din aceasta, în cadrul căruia să existe o preocupare sistematică a autorităților, de exterminare fizică sau psihică a populației sau a unei părți

riste puteau să-i elibereze pe soții Ceaușescu, nucleul de putere care se crease a decis executarea celor doi foști conducători”.

Aceste 125 de cuvinte pe care le-am redat mai sus alcătuiesc singurul pasaj dedicat Revoluției române din 1989, aflat într-unul dintre cele mai utilizate manuale de istorie pentru clasa XII, profil umanist. Merită să observăm ce anume nu află elevii din lecția despre Revoluția română din 1989: care a fost numărul victimelor, cine sunt autorii crimelor, din cine era alcătuit „nucleul de putere” care a decis „executarea foștilor conducători”. Cel mai semnificativ mi se pare însă termenul care desemnează începutul eliberării noastre: se vorbește despre o „revoltă” care s-a generalizat, și nu despre o „revoluție”.

Iată că, după mai bine de trei decenii, perspectiva oficială asupra evenimentelor din Decembrie 1989 n-a devenit nici mai clară, nici mai convingătoare. Odată cu trecerea timpului și cu ezitățile autorităților, reputația proastă a comunismului s-a blurat, s-a relativizat și, mai nou, se reabilitează cu insolență, sub ochii noștri. Dacă la Timișoara n-a fost decât o revoltă care a scăpat de sub control

diferent sub ce siglă sau denumire, mai sunt foarte puțini pași de făcut.

Am ales ca temă a conferinței mele câteva dintre cele mai răspândite minciuni despre comunismul românesc, pe care arhiva aflată azi la CNSAS le contrazice vădit, atât prin dimensiunile ei considerabile (cca 28 de km de rafturi cu dosare), cât mai ales prin conținutul documentelor pe care ni le-a lăsat moștenire fosta Securitate. Însă nu la cronicile sinistre din cele peste 207.000 de volume de dosare penale, majoritatea de grup, vreau să mă refer, fiindcă nu de instalarea dictaturii staliniste în România (1945-1964) se leagă cele mai mari minciuni vinovate despre comunism.

Chiar și nostalgicii comuniști par să înțelegă cum au fost posibile barbaria și violența statului român împotriva propriilor cetățeni, la comanda unei puteri străine care ne-a ocupat țara, la propriu. Mai greu de acceptat și de asumat este faptul că, odată plecate trupele sovietice în 1958 și odată reformate instituțiile statului, marele proiect politic și social al comunismului, autodeclarat național, reformator și dedicat „celor ce muncesc” a eșuat tot într-o dictatură de tip stali-

din aceasta pe diverse motive (așa cum s-a întâmplat în perioada 1948-1965) /.../ (subl. G.N.).”

Așadar, în opinia judecătorilor, care coincide perfect cu depozițiile foștilor ofițeri de Securitate chemați ca martori în proces, după 1965 nu a existat o „relație de adversitate sau conflict” între Securitate și cei pe care-i urmărea, și nu a existat o preocupare sistematică pentru „exterminarea fizică sau psihică” a cetățenilor. Deși ne lipsește definiția medicală sau științifică a „exterminării psihice” la care s-a referit instanța, putem deduce că anxietatea sau frica endemică de posibilele consecințe pe care le-ar fi putut avea orice gest contestat la adresa regimului nu constituie dovada unei stări de adversitate. Dimpotrivă, ar trebui să acceptăm că acțiunile „preventive”, inclusiv cele în urma cărora autorii de înscrisuri „cu conținut dușmănos” au ajuns în spitale de psihiatrie, pot fi considerate dovezi ale unei relații de concordie între Securitate și români.

Din nou, datele pe care Securitatea însăși le-a introdus în evidența CID și informațiile pe care tot ea le-a consemnat în note și rapoarte informative, fac din această axiomă a memorialisticii foștilor securiști o mare minciună. Mai întâi, trebuie spus că paleta măsurilor preventive aplicată de Securitate în perioada 1965-1989 era foarte diversificată. Ea includea atenționări, avertizări, informarea organelor de partid, sau a organelor obștești, punerea în dezbaterea publică, destrămarea anturajului, izolarea și compromiterea, influențarea pozitivă, mutarea la un alt loc de muncă și condamnarea de drept comun.

Această ultimă măsură „preventivă”, condamnarea de drept comun, necesită câteva precizări. Ea a intrat oficial în arsenalul metodelor Securității ca efect al conceptului de „discernământ politico-juridic”, inventat din rațiuni pur propagandistice: trebuiau evitate cu orice preț inculparile și condamnările politice, pentru ca imaginea lui Ceaușescu în lume, de lider comunist reformator, deschis către lumea civilizată și opozant al Moscovei să fie credibilă. În 1978, ministrul de Interne Tudor Postelnicu a fost cât se poate de explicit, arătându-le cu multă franchețe securiștilor din subordine cum să evite transformarea opozițiilor în deținuți politici: „Să-i găsim ca borfași, ca bofi, să acționăm cu Miliția, cu alte organe ale statului nostru și să nu facem din asta o chestiune politică, care ulterior să aibă implicații asupra intereselor românești peste hotare”.

Prețul individual al acestei manevre cinice a fost transformarea oamenilor curajoși în simpli borfași, iar prețul colectiv a fost pur și simplu furtul de istorie. Nu vom ști niciodată câți români care au protestat pașnic, sau doar au criticat într-un fel sau altul dictatura lui Ceaușescu, au fost transformați de Securitate, sub acoperirea Miliției, în infractori de drept comun, și nu-i vom putea număra ca dizidenți fiindcă Securitatea i-a inclus forțat în categoria „delincvenți”.

Caracterul așa-zis „preventiv și nerepresiv” al muncii de Securitate, asumat odată cu reformarea instituției sub stindardul național-comunismului în anii 1965-1989, se traduce sec în 209.449 cazuri înregistrate la CID, în care s-au aplicat „măsurile de prevenție” enumerate mai devreme. Dincolo de cifre, care nu sunt deloc modeste, este esențial să înțelegem care a fost consecința directă și imediată pe care măsurile așa-zis „pre-

ventive” au avut-o în rândul populației: descurajarea oricărui gest protestatar, diseminarea fricii prin presiunea generată de expunerea publică și, mai ales, de teama că o faptă sancționată de Securitate va pune un stigmat și asupra familiei sau a celor apropiați.

Deși memorialistica foștilor ofițeri de Securitate, validată și de unele decizii ale instanțelor de judecată, insistă că măsurile preventive erau benigne și non-violente, dosarele de urmărire din arhiva CNSAS dovedesc că ele au constituit unul dintre cele mai eficiente instrumente de control politic asupra populației, împiedicând cu succes finalizarea oricărei acțiuni care ar fi putut schimba dictatura lui Ceaușescu. Expresia „destrămarea anturajului” numește foarte exact nu doar o metodă operativă, ci și efectul concret al aplicării ei!

Minciuna că în „epoca de aur” n-a existat opoziție reală față de regim, ci s-au făcut doar unele gesturi izolate de nemulțumire, ce se datorau mai degrabă frustrărilor personale sau influenței nocive a propagandei străine, este una dintre cele mai periculoase, prin consecințele ei. În fața acestei minciuni toxice, logica elementară ar trebui să ne fie de ajuns: dacă „oamenii muncii de la orașe și sate” trăiau așa de bine încât n-au existat nemulțumiți, iar gesturile de protest sau criticile deschise au fost puține și izolate, atunci de ce au fost necesare atâtea măsuri „preventive” și de ce a trebuit inventat „discernământul politico-juridic”, adică poliția politică sub acoperire? Și, mai departe, despre ce e vorba în sau ce anume descriu milioanele de note informative păstrate în arhiva Securității?

Un răspuns foarte succint poate fi dat, din nou, sub forma unei cifre: aplicând legea deconspirării Securității, din 2008 până în prezent, instanțele din România au constatat definitiv și irevocabil că mai mult de 1.500 de foști ofițeri de Securitate și Miliție au încălcat drepturile fundamentale ale omului și drepturile constituționale ale cetățenilor români. Așadar, în timp ce foștii ofițeri de Securitate insistă, împreună cu supporterii lor, că după 1965 relația Securității cu cetățenii României a fost una de protecție preventivă, „părintească” s-ar putea spune, justiția română a constatat că, dimpotrivă, acțiunile ofițerilor au încălcat drepturile omului și drepturile constituționale ale civililor. Iar bilanțul foștilor securiști trimiși în instanță ar fi fost cu siguranță mult mai mare dacă legea ar fi permis CNSAS să se auto-sesizeze cu privire la abuzurile dovedite de propria arhivă!

Formarea „omului nou”, cu o conștiință civică superioară, este o altă minciună despre comunism, ale cărei efecte perverse le trăim din plin astăzi. Nostalgicii care ne vorbesc despre cât de grozav era învățământul în epoca Ceaușescu ar trebui să numere nu doar miile de școli pe care Revoluția le-a găsit fără apă curentă și cu toalete în curte (asta în timp ce la București se înălța coșmarul urbanistic numit Casa Poporului), ci și miile de elevi minori recrutați în școală, învățați să-și spioneze familiile și prietenii, să-și mintă părinții și să ducă o viață duplicitară, din frică sau din interes. De aici cred că ar trebui să înceapă discuția despre „omul nou” creat în timpul dictatu-

rii comuniste, dar pe care Revoluția l-a obligat să trăiască în democrație, adică într-un regim politic construit în întregime pe idei și principii de sens contrar.

Tot în democrație, construită pe valori opuse prin însăși natura lor dictaturii în care drepturile civile au fost anulate, trăiesc și foștii ofițeri de Securitate, alături de foștii lor colaboratori. Încă din martie 1990, când s-a lansat Proclamația de la Timișoara, ni s-a spus că lustrația – adică, interzicerea pentru un timp a accesului foștilor ofițeri și colaboratori ai Securității la cele mai importante funcții

în stat – ar fi o măsură profund nedemocratică și că personajele care au ținut în viață dictatura comunistă în România ar putea fi compatibile cu principii și norme de drept pe care le-au călcat în picioare timp de o jumătate de secol.

Așa se face că, neavând lustrație, putem număra azi, în rapoartele de activitate ale CNSAS din 2008 până anul trecut, 110 foști ofițeri de securitate care au candidat sau au fost numiți în funcții sau demnități publice, și pentru care CNSAS a cerut în instanță să se constate încălcarea drepturilor fundamentale ale omului. Colaboratorii civili, pentru care s-a cerut instanței confirmarea acestei calități, sunt și mai bine reprezentați – practic, sunt cu sutele (în special printre candidații și aleși locali).

Întrebarea pe care n-o putem ocoli este cum ar fi arătat societatea românească dacă legea deconspirării era adoptată în primii ani, și nu în 1999, la 10 ani după Revoluție, iar arhiva ar fi fost desecretizată efectiv nu în 2005, la 16 ani după Revoluție? Cum ar fi arătat România dacă Punctul 8 din Proclamația de la Timișoara ar fi devenit lege în 1990, cum era și firesc după o Revoluție adevărată, și nu după „o revoluție care s-a generalizat”, oarecum inexplicabil, cum susține programa școlară la disciplina istorie?

Cele mai răspândite minciuni despre comunismul Românesc se hrănesc reciproc, fiind și cele mai toxice pentru comunitatea în care ne dorim să trăim. Șirul minciunilor începe cu marota că proiectul comunist, deși a eșuat economic, a năzuit sincer la binele colectiv și s-a dedicat

întru totul oamenilor muncii de la orașe și sate; apoi, continuă cu narațiunea că muncitorii, dar mai ales țărani, au progresat social și au trăit mai bine în epoca lui Ceaușescu, motiv pentru care „starea de spirit” a populației a fost esențialmente pozitivă; nemulțumirile erau izolate și sporadice, n-a existat opoziție reală față de regim și cu atât mai puțin dorința reală de a-l schimba.

În aceste condiții, relația dintre aparatul represiv și populație nu avea cum să fie una „de adversitate sau conflict”. Securitatea n-a mai recurs la represiunea

violentă din anii '50, ci doar la măsuri de prevenție, care au fost legale, legitime și profesionale; în perioada 1965-1989 nu s-au încălcat drepturile fundamentale ale omului, nu s-au făcut abuzuri și nici crime, cu atât mai puțin crime împotriva umanității; deconspirarea e doar o vendetă politică, ordonată de Occident și pusă în operă de trădătorii de neam.

Dacă le acceptăm ca adevărate, la finalul acestui șir de aserțiuni mincinoase, dar înlănțuite logic, se va ridica marele semn de îndoială otrăvită: dacă înainte de '89 românii nu erau cu adevărat nemulțumiți de comunism și n-a existat opoziție, am avut sau nu o Revoluție? Iar dacă în decembrie 1989 n-a fost o Revoluție – adică, o mișcare profundă de înnoire radicală a societății - atunci regimul democratic în care trăim astăzi e unul legitim, sau nu?

Răspunsul trebuie să-l dăm fiecare dintre noi, din patru în patru ani, în fața urnei de vot. E vital să ne amintim că nimic nu e ireversibil. Mai ales răul disimulat, care ia mințile naivilor și nostalgicilor, vorbind despre un bine iluzoriu, inventat de propagandă, dar contrazis de arhive, va găsi întotdeauna puterea să revină. Eu cred că leacul pentru minciunile otrăvite nu este o propagandă mai bine făcută, ci memoria, împropătată iar și iar, pentru fiecare nouă generație. Virgil Ierunca a știut asta ca nimeni altul când ne-a spus atât de limpede ce avem de făcut: „Să nu uităm. Să nu uităm împreună!”

(Fragmente din conferința susținută în 19 octombrie 2023 la Universitatea de Vest din Timișoara).

Mari minciuni vinovate despre comunismul românesc

18

Jam session

Viorel MARINEASA

Doru Tulcan, fostul meu coleg de școală generală de la Lipova, și-a cumpărat casa din Brebu-Nou (Weidenthal) imediat după 1990, atunci când, călăuziți de o pornire irepresibilă, locuitorii satului au luat masiv drumul Germaniei. Acolo, în ani de muncă alături de Elena, soția sa, și-a creat un spațiu admirabil cu multiple funcționalități: ateliere tehnico-artistice, zone expoziționale, încăperi pentru familie și pentru găzduirea prietenilor etc. De notat că a păstrat, pentru dichis ambiental, numeroase piese și angrenaje specifice unei gospodării reductibile din partea locului. Îmi spunea cândva că totuși a fost nevoit să scoată nu știu câte camioane cu deșeuri, gunoaie, rămășițe, lucruri inutile, ca să-și atingă scopul.

Venit în vizită după mult timp, fostul proprietar a prins să se vâcărească și chiar a plâns cu lacrimi amare, reproșându-i lui Doru că i-a distrus frumusețe de casă. Departea una de alta viziunea unui promotor al grupului *Sigma* de cea a unui *Arbeiter* (muncitor), dublat de un *Bauer* (țaran), din satul Gărâna! Altfel, *pem* în țoalele lui (adică având strămoși veniți aici, în anul 1828, din Boemia), domnul B. nu era lipsit de apucături boeme: în spatele casei se deschideau câteva cărări pentru gospodarul covârșit de treburi, iar urmându-le, Doru a constatat că precedentul stăpân jalonase traseul cu puzderie de sticle conținând țuică sau votcă, plasate meșteșugit prin scorburi ori la rădăcina boscheților, sau atârându-le cu sfori de ramurile brazilor.

Pe Karl „Cory” Richer l-am întâlnit, în urmă cu vreo zece ani, în curtea muzeului etnografic din Gărâna (Wolfsberg). Luat de val, a plecat și el, cică definitiv, în Germania. În primă instanță l-au chinuit birocrații punându-l să completeze kilograme de formulare complicate. *Beamter*-ii (funcționarii) nu l-au cruțat, ci l-au luat în șuturi, strecurând în-doiala că nici măcar nu ar fi neamț. Noroc că s-a nimerit acolo o doamnă de care ceilalți păreau să asculte (a aflat mai apoi că era Barbara Stamm, președinta Parlamentului din landul Bayern/ Bavaria). În urma intervenției sale, situația s-a clarificat ca prin minune, așa că nu a mai pățimit cu săptămânile, precum au pățit-o alții.

S-a așezat cu soția într-o localitate mică din preajma Münchenului. L-au iscodit vecinii ca să afle de unde vine, iar el s-a limitat să le spună că din Wolfsberg, știind că pe întinsul țării mai sunt o mulțime de așezări cu acest nume. Când au aflat că Wolfsbergul lui e din România, au refuzat să-i mai vorbească și, practic, l-au exclus din comunitate. Până la urmă, nu a mai rezistat și le-a aruncat în obraz toate suferințele familiei sale – tatăl i-a murit pe front luptând pentru Mutterland, mama a fost la muncă forțată, în locul lor, în minele din Urali, iar el a crescut ca vai de lume prin grija bunicii, pe când domniile vecini de acum au savurat pacea la domiciliile lor și s-au prășilit. Bine măcar că și-a păstrat casa din Gărâna și a avut unde se întoarce împreună cu soția. Băiatul, în schimb, a rămas.

Frumos e ce facăștia noi cu jazzul, cu festivalul din Wolfswiese (Poiana Lupului), însă ei, vechii gărânenți, își văd de-ale lor. El cântă încă la acordeon în formația Heimatstubb la chirvai/ rugă (*Kirchweihfest*) și cu diverse ocazii. Mai sunt în echipă celălalt Cori, adică viceprimarul, la trompetă, Gerhard de la moară, la clarinet, și Sepp, atunci când pică din Germania, la trombon. Când a venit în vizită doamna Barbara Stamm la Reșița, au adus și trupa lor acolo. Sepepiștii nu l-au lăsat să se apropie prea mult, dar ea le-a făcut semn că totu-i în regulă și i s-a adresat: măi tu, Richer, cum se face, tu ești peste tot, ba în Germania, ba în România...

Pemii, cel puțin o parte dintre ei, au crezut că, odată cu plecarea lor, nu va mai rămâne piatră pe piatră, că se va instala, definitiv, pustiul. Însă curând, ca din neant, au apărut pe coline ciclopice sculpturi de lemn în urma simpozionului inițiat de Bata Marianov. Cam tot de-atunci se pornește și jazzul, cu o modestă cântare între prieteni, în șura de la Brebu a lui Puba Hromadka. În anul următor, Liviu Butoi lansează festivalul, iar trupa se mută la Gărâna, în curtea hanului La Răscurce al lui Gigi Tăuș. Din anul 2000, manifestarea și brandul sunt preluate de Marius Giura; din 2004, concertele au loc în Poiana Lupului.

La rândul-i, prin fundația Arthouse Wolfsberg, Elisabeth Lilli Ochsenfeld organizează cinci ediții ale taberei internaționale de arte vizuale, concomitent cu un colochiu destinat scriitorilor autohtoni. Experiența propriei familii, cu deportări și dezrădăcinări dramatice, a ajutat-o să gândească la Gărâna un cadru care să dreneze memoria artiștilor.

Și tot acolo, la Brebu, în condiții de maximă singurătate, cineva meditează asupra *principiului incertitudinii*, formulat de Werner Heisenberg, fizicianul german care sugera că principiul în cauză nu s-ar limita la domeniul sub-atomic. „Te-ntrebi, firesc, dacă cel de-atunci nu era cumva altcineva, dacă nu cumva singura continuitate există în tine, într-un fel de memorie sentimentală, unde sunt prezenți alți o sută sau mai bine de necunoscuți de azi, o sută și mai bine de neamuri de altădată, ale căror gene poate le porți în structura ta intimă, dar de pe urma cărora n-au mai rămas decât niște fotografii îngălbenite.” Asta scria Paul Eugen Banciu, căci el e însinguratul de la Brebu, în numărul trecut al revistei *Orizont*.

La răscruce de august

Alexandru POTCOAVĂ

Anul 2001, august: intrasem la facultate pe un loc cu taxă și cum nu doream să-mi plătească ai mei studiile am ales să plec un an la muncă în Germania. Ca *au-pair*, babysitter. Un prieten de-al mamei mele, fugit prin anii '80 în RFG, își întemeiasse o familie acolo, avea doi copii mici și se băgase în datorii la bănci să-și construiască o casă într-un sat de lângă München. Casă care a devenit o adevărată vilă, dar soția lui a semnat facturile fără să se uite. Iar el a mers pe mâna ei, fără să întrebe prea multe. Să nu mai zic că stilul construcției a ridicat multe sprâncene printre vecini, țărani bavarezi, adepți ai șosetelor până la genunchi și ai arhitecturii tradiționale. Chestia e că într-un final, când n-au mai făcut față plăților, soția lui, până atunci casnică, a trebuit să se angajeze.

Nimic mai ușor - absolvi-se medicina, iar părinții ei fuseseră mari doctori, avându-i pacienți pe mulți din cei ce se vânturau pe malurile lacului Starnberg în mașini decapotabile de epocă, cu eșarfe albe de mătase la gât, ca piloții din Primul Război. Pentru străini, aceia păreau niște excentrici sau reenactori, pasionați de reconstituire istorică. Pentru localnici, erau cine erau: foști ofițeri din Wehrmacht etc., știuți pe nume, cu tot ce-au făcut în Al Doilea Război, și salutați ca atare când opreau regulamentul la semafor sau cedau cu un gest larg din mână trecerea pietonilor pe zebra.

În fine, ce vreau să spun este că bu-nicii-doctori, deja de mulți ani la pensie, nu s-au oferit să se ocupe de nepoți. Herr Fritz, fostul chirurg cardiolog, era mai mereu plecat la o vânătoare cu foștii lui pacienți, ale căror neveste își dădeau întâlniri la prânzuri și cine cu Frau Gerda, care le tratase o viață ca medic ginecolog.

Așa am apărut eu în schemă, după ce am stat ore la cozi pentru pașaport și viză, mi-am făcut bagajul și am urcat în autocarul spre München. Ca să nu mă mai gândesc la ce am lăsat în urmă, iubită, familie și prieteni, am deschis pe genunchi o agendă și am început să-mi notez drumul, tot ce văd pe marginea lui. Nu descrieri de peisaje, ci doar o înșiruire de indicatoare. Direcții, intersecții, distanțe, semne de circulație, reclame, vame, benzinării etc. Cumva ca în povestea cu Hänsel și Gretel, doar că eu nu am aruncat firimituri de pâine în spate, să-mi marchez calea de întoarcere, ci am privit înainte și am scris, ca să mă liniștesc. Am umplut zeci de pagini cu asemenea semne repetitive și plictisitoare, până am adormit dus.

Anul 2016, august: „Nu pot să cred, suntem în Timișoara, în orașu-n care ne-am născut, în vremuri ce-au trecut”. Sunt versuri dintr-o melodie Phoenix și mi-au venit în minte chiar când urcam pe scena Festivalului de Jazz de la

Gărâna. În fond, satul de pemi nu mai e de ani buni al acelora, devenind un soi de suburbie a Timișoarei. De altfel, și cimitirul satului a început să le facă loc orășenilor, primul fiind Schwarz Calboreanu, sunetistul trupei Phoenix. Care și-a dorit să fie depus pe costișa de deasupra Poienii Lupului, să nu rateze nici mort vreo ediție a Festivalului. Fusesem pe la mormântul lui mai devreme, să-l salut, și probabil și de asta îmi veniseră în cap acele versuri când, la invitația și în compania lui Marius Giura, am suit pe scenă să-mi prezint o carte de versuri. Anume, *Într-o zi nu ne vom mai recunoaște*.

În ziua aceea, însă, în public, așezați pe buștenii lungi, am recunoscut o grămadă de amici. Și încă mulți erau pe la standul cu gulaș al lui Gigi Tăuș sau la o bere. Am citit câteva poeme, apăsând de căldura după-amiezei și de emoția că stau pe scândurile pe care au evoluat atâtea legende ale jazzului. M-a mai calmat gândul că în copilărie, când veneam în vacanță aici, Poiana Lupului era un smârc, pe care-l evitam ca să nu mă scufund până la glezne în noroi și să mi-o iau pe coajă de la tata că mi-am distrus tenișii chinezești.

Mi-am dus, deci, lansarea la capăt, apoi am coborât și eu la bușteni, la gulaș și la bere. Târziu după concert, m-am retras la somn. În mașină. M-am încovrigat pe scaunul din dreapta și m-am zvârcolit până-n zori, când m-a deșteptat proba de sunet a lui Kimmo Pohjonen. Tipul m-ar trezi și dacă aș sta pe deal, lângă Schwarz. El sau Garbarek, unul din preferații lui Vighi. Ce diferență față de prima dată când am venit la Festival, cu toată echipa Ariergarda. Atunci am stat la o cabană rezervată din timp, sus pe Semenice. Noaptea, pe terasă, deasupra noastră era doar cerul. Sau cum spunea Oscar Berger: „Bătrâne, limita e tavanul”. Sub acel tavan ne-am desfășurat liberi atunci, de parcă nu mai exista ziua de mâine.

Anul 1991, august: sunt la motelul din Gărâna, cu ai mei. Plouă. Stăm în cameră. Ca să-mi ocup timpul, desenez ce văd pe geam, culmea de deal dinspre Brebu Nou, punctată ici-colo de un copac, ca un semn de circulație. Altfel, coborâm la restaurantul cu pereți acoperiți de scene cinegetice. Și deodată ne trezim acolo cu Mircea Dinescu și o seamă de amici, puși pe cheful. La care maică-mea zice: îl știu de la televizor, de la Revoluție, dar ce titlu e ăsta, *Moartea citește ziarul!* Cu mintea mea de atunci, nu am știut ce să-i spun, dar ca să ne liniștim urechile am ieșit la plimbare pe uliță în jos. Am ajuns la răscruce. În fața noastră era crucea cu Isus răstignit. Cu mâna stângă arăta ulița spre cimitir și Poiana Lupului, cu dreapta, pe cea spre Brebu Nou. Nu mai știu ce am ales. Oricum, nu mi-am imaginat că în răspântia aceea se va naște un festival de jazz, înainte să o ia și spre stânga și spre dreapta.

Principiul incertitudinii (48)

Paul Eugen BANCIU

Este ciudat cum majoritatea oamenilor trăiește cu sentimentul că absolutul se află undeva exact deasupra capului lor, ca un fel de reper inconfundabil al menirii individuale pe acest pământ. La creatori, și mai cu seamă la cei din domeniile artei și literaturii, acest sentiment e oarecum explicabil, deși nu întotdeauna acoperit de înțelesul profund, de dreptul real de a se situa în rândul celor rămași în istoria culturii. Față de această verticală a locului, dată de individul uman, de cel cu penelul în mână sau cu pixul, care-l înalță dincolo de dimensiunile lui reale, tot ceea ce se află în jur pare o bagatelă plină de confuzii, de o relativitate căreia i se acordă o importanță pe măsură, fără să-și dea seama că acea realitate dinamică plină de relații care-i interferează viața, îi determină în fond existența și imaginarul.

Cel mai acut trăiesc această disproporționată percepție a realității oamenii de știință și creatorii de artă. Dar cei mai expuși șocului trezirii în mijlocul unei mulțimi indifferente la ceea ce e în jur și atente doar la verticala locului lor sunt cei din urmă. Între năzuință și realizare, între ceea ce vrei să spui și ceea ce iese, între ceea ce faci și felul în care ești receptat sunt tot atâtea trape de pe scena lumii în care actorul riscă să cadă, jucându-și poate cu talent rolul.

Vom spune că acela care nu privește cerul e definitiv îngropat între pereții de lut ai civilizației umane, dincolo de care nu poate recepta nimic superior. E drept, doar că omul nu privește cerul, ci propria lui imagine oglindită subiectiv acolo. În vechea civilizație asiro-babiloniană, meșteră în studiul cerului, de la care ne-a ajuns până în zilele noastre astrologia, magii știau precis că imaginea cerului nu e altceva decât o oglindire a lumii de atunci, mult mai mică decât un continent de azi. Dar cel puțin acei caldeeni priveau cerul, cu stelele fixe și planetele mișcătoare, din jocul conjuncțiilor și cuadraturilor putând să determine viitorul.

Imaginea de deasupra omului de azi, a creatorului dintotdeauna proiectată undeva deasupra locului său, e însă la fel de virtuală ca și aceea a cerului unde ar fi trebuit să le regăsească și pe ale celorlalți oameni. Dar nu e așa, pentru că semenul nostru privește în sus cu ochii închiși și singura imagine care i se relevă e a propriei ființe. E un fel de vis cu ochii închiși către universul din jur și deschiși doar către sine, din dreptul cărui sentiment judecă lumea, o pictează, o dezvăluie în știmatele partiturilor prin semnele sunetelor, o descrie, o imaginează.

Când acest act este făcut cu toată

creința de către un artist, faptul e nu doar explicabil, dar și benefic, pentru că reproducerea acelei imagini copiate de pe pleoapa închisă poate să fie o lucrare de geniu sau o simplă efuziune la marginea kitsch-ului, pe care cei din jur o iau sau nu în seamă, dar care nu le modifică viața cu nimic. Când, însă, jocul imaginii de pe ochiul închis creează o lume nouă în jocul căreia sunt prinși și ceilalți, cu toate verticalele lor de deasupra capului, pe care le schimbă, le distorsionează spre o singură direcție sau le receptează, rătăcindu-le, faptul devine grav și poartă pecetea politicului. Este ceea ce s-a întâmplat și se întâmplă perpetuu pe fiecare meridian al planetei, pe tot parcursul istoriei umane.

Dacă românul s-a născut poet sau nu, rămâne de domeniul butadei, dacă fiecare a crezut într-un absolut aflat exact deasupra capului său, dincolo de care a privit întotdeauna cu neîncredere în jocurile relativității din jur, e un adevăr care nu ne deosebește de alți naivi prea mult. Dar de aici și până la a considera că o națiune are „un tip de gândire literar” este deja prea mult. Și asta în contextul negărilor de azi, care socotesc că Eminescu a reprezentat o întârziere cu cincizeci de ani a literaturii române față de celelalte literaturi, când perioadele de hiatusuri și excluderi din literatura română se succed ca într-un blestem, când specialiștii dintr-un domeniu nu mai sunt buni și trebuie înlocuiți cu contabilii, singurii capabili să facă un „management performant”.

E neîndoios că odată cu intrarea în Uniunea Europeană trei sferturi din populație va umbla cu calculatorul conectat pe Legis și la tabla înmulțirii, tablă care nu ne va crește natalitatea și cu atât mai puțin numărul de genii pe cap de locuitor. Dar de aici până la a crede că viitorul aparține doar contabililor și juriștilor e mult prea mult.

Cum însă mereu se petrece la noi, n-ar fi de mirare să se treacă de la o extremă la alta, doar pentru simplul motiv că punem prea puțin preț pe realitatea din jur, că nu știm să ne propulsăm valorile, decât pe cele mediocre, la nivelul celui care plătește, și astfel fiecare poate să trăiască în lăuntru ochiului închis, într-o dulce verticalitate, aceea a absolutului propriu, cel care nu se murdărește cu a celor din jur, cel care-i deschide calea spre eternitate, pentru care chiar existența timpului este o bagatelă ce se raportează mereu doar la cei vii.

Or, luate așa lucrurile, nu apucăm să ne dăm seama ce anume prefațăm ziua de mâine: un adevăr particular — absolutul? sau un adevăr general — relativitatea?

Undeva, departe

19

Pia BRÎNZEU

Cei care nu au fost în Hawai (sau mai exact în Hawai'i), cei care nu au făcut plajă pe Waikiki Beach sau în Kailua-Kona și nu s-au scădat în apele oceanului Pacific, o pot face citind romanul *Rechini în vremea salvatorilor*, de Kawai Strong Washburn (Polirom, 2023). Este o carte premiată cu PEN/Hemingway Award pentru debut și recomandată de fostul președinte Barack Obama (despre ale cărui gusturi literare nu știm prea multe). Putem, totuși, să credem ce ni se spune despre rechini: nu sunt întotdeauna ucigașii neîmbălnâți și periculoși pe care îi știm până acum. Pot fi și salvatori.

Rechini salvatori? Iată un lucru neobișnuit. Dar el se întâmplă departe de noi, pe cealaltă parte a planetei: aici, rechinii salvează un copil de șapte ani, Nainoa Flores, căzut de pe un vas de agrement și pierdut în adâncurile sălbatice ale oceanului, unde nu aude altceva decât corul tăcut al rechinilor. Unul dintre ei, „cu botul aspru care se desfăcea dezvăluind o grotă înspăimântătoare plină cu dinți”, îl ia cu blândețe între fălci și, despăcând apa cu mușchiul său „hipnotic”, îl aduce la vas. De atunci s-a construit în jurul copilului o întreagă legendă, transformându-l într-o celebritate cunoscută drept „Nainoa cel cu rechinii”. Este unul dintre naratorii romanului, până când, atras de valea Waipi'o, escaladează o stâncă și dispare înghițit de pământul căscat sub picioarele lui.

Dar Nainoa nu este singurul povestitor. Toți membrii familiei Flores construiesc împreună narațiunea, alternând impresii și răsucind cu îndemânare amintirile pescuite din golfurile memoriei. Prima este mama Malia, care începe povestea tocmai cu această amintire a salvării copilului ei, uimită că rechinul nu-i ținea fiul în gură ca pe o păpușă de cârpe, ci îl ducea cu grijă deasupra apei, să nu se spargă, de parcă ar fi fost un pui de sticlă. Era cu certitudine îndrumat de divinitățile locului, de Ku, zeul vieții și al războiului. Sau poate era un *aumakua*, un strămoș devenit zeu, care adeseori se înfățișează urmașilor săi ca un rechin.

Vocea mamei alternează frecvent cu cele ale fiilor Nainoa și Dean sau a fiicei Kau, dar o va face timp de un deceniu, între 2000 și 2009, când copiii sunt deja mari. Vocile lor te ajută să te strecoți mereu altfel prin structura narativă a romanului, aflând ce gândește fiecare membru al familiei și savurând nu numai radiografiile variate ale cerului și ale apei din jur, ci și pe cele ale vorbei, gândului sau emoțiilor plimbate cu îndemânare pe nisipurile plajelor tropicale.

Doar tatăl, Augie Flores, are parte de un singur capitol. Chiar ultimul. Acum are mințile rătăcite, pierdute treptat de când a dispărut Nainoa, și simte dureros cum cresc în el vocile celorlalți, fredonând neplăcut și zgâlțându-i personalitatea, așa cum o fac și mirosurile, și culorile puternice ale lumii hawaiene, pe care nu le mai poate descrie. E și firesc: a devenit neputincios, precum miriapodul ce se ascunde sub pietre, precum pasărea ce doarme prin pădurile locului sau copacul încordat și arciuit de sub ea.

Copiii lui Augie trăiesc și ei miracolele hawaiene, dar se distanțează treptat de ele. Mai ales după ce călătoresc în America pentru a studia, așa cum o fac Dean la Spokane, Kau la San Diego și Nainoa la Stanford. Atunci înțeleg de ce, după includerea „regatului” Hawai în lumea modernă, după strivirea recifurilor cântătoare cu zgârie nori, oamenii nu mai aud corect chemarea pământului și a apei, nu mai au decât arareori puteri miraculoase. De aceea Nainoa nu poate supraviețui, nici el nu mai este un salvator, deși începutul a fost promițător. Când l-au conceput pe plajă, în apropierea oceanului, părinții au văzut spiritele războinicilor hawaieni, defilând mândre în fața lor pentru a anunța minunile legate de Nainoa: va atrage animalele, care veneau să se joace cu el, va avea vise premonitории și va vindeca oamenii. Dar, din nefericire, totul se dovedește a fi limitat. La un moment dat puterile sale se opresc și depresiile ce urmează îl vor face să renunțe la orice încercare de a mai salva bolnavii.

Și frații lui sunt când sus, când jos: Dean, un celebru jucător de baschet, își părăsește studiile, devine alcoolic, se droghează și chiar ajunge la închisoare, iar Kau e și ea neîmplinită, cu adânci nefericiri sentimentale. Să fie de vină timpul petrecut în America, departe de Hawai? Dar și Malia, care a rămas pe loc, își va pierde încrederea în zeii după ce Nainoa a dispărut. Cavalerii salvării par să-i fi părăsit pe toți, iar povestea devine doar un scâncet șoptit. Nici nu este de mirare: după dispariția lui Nainoa, apusurile se descompun, culorile tropicale nu mai sunt o limbă universală, iar apele oceanului răsună ca o simfonie neterminată.

Doar tatăl rămâne optimist. Când vine la locul unde Nainoa a căzut în prăpastie, simte că fiul lui nu a murit. Este ultima afirmație din roman, cea care încheie povestea: Nainoa nu și-a părăsit niciodată familia. Poate că a plecat în lume, pentru că Dean nu i-a găsit corpul, doar un pantof și rucsăcelul cu ukulele, poate că a devenit un *aumakua* sau chiar un rechin. Cine ar putea să știe?

picătura de cucută

20

Sărutul cu alarme

Robert ȘERBAN

- Mai ai frați?
- Nu.
- Unde ești student?
- La Timișoara, la Poli.
- La Poli... Unde?
- La Construcții.
- Și chiar scrii poezii?
- Acasă... Aici n-am prea avut cum...
Toată ziua instrucție, seara, stingerea la nouă jumate, deșteptarea e la cinci jumate... Am mai scris, dar mai mult scrisori.
- La părinți?
- Nu, că-s din Severin și vin ei cam din două în două săptămâni la mine. Mai vorbim și la telefon... Scriu la prieteni, la colegii din liceu, că și ei sunt în armată... Mai la unii din pluton, au iubite și mă roagă să îi ajut...
- Toți sunteți studenți în Timișoara?
- Nu. Mulți sunt la Petroșani, la Mine. Suntem cam jumi-juma.
- Părinții tăi ce lucrează?
- Păi, mama e profesoară și tata-i ziarist. Și el scrie poezie...
- Da?! Ce-ar fi să îți un jurnal despre zilele astea? Despre ce se întâmplă? Îți dau eu un caiet și tu notezi în el. Și-o să-l păstrăm aici, la muzeu. Ce zici?
- Bine...
- Mai am ceva... Trebuie să-ți spun un lucru pe care n-o să-l știi decât noi doi. Doar tu cu mine.
Directorul Muzeului de Artă din Craiova a făcut câțiva pași spre corpul de mobilă veche, de la el din birou, a scos o cheiță din buzunar, s-a aplecat, a deschis un sertar și a extras de acolo, cu ambele mâini, un pulovăr. Mi-am dat seama că pulovărul camufla, de fapt, ceva. Ceva greu. Omul a revenit lângă mine, a pus pe birou greutatea, apoi, încet, a dezbrăcat-o de pulovăr, a prins-o cu ambele mâini și mi-a întins-o, ca pe un trofeu.
- Țasta-i Sărutul lui Brâncuși. Cea mai valoroasă piesă din muzeu.
Am prins-o, m-am uitat la ea, l-am privit pe director și-am mustăcit. O bună parte din vacanțele copilăriei și adolescenței mi le-am petrecut la bunicii dinspre mamă, la trei kilometri de Târgu Jiu, așa că am pășit de multe ori prin Poarta lui Brâncuși și m-am așezat, ca tot călătorul, de câteva ori, pe scaunele de la Masa lui. Printr-o VI-a, i-am vizitat casa în care s-a născut, la Hobița. Am și vreo câteva poze de acolo, chiar din pridvor. N-am rezistat și l-am întrebat pe domnul Rezeanu:
- Cât de valoroasă?
- Omul mi-a surâs:
- Cât câștigă un mare tenismen, un... campion?
- Nu știu... Câteva sute de mii de...
- Câteva milioane de dolari! Asta face mai mult de atât. Mult mai mult. De fapt, n-are preț...
Am privit mai atent sculptura. Am ri-

dicat-o, am întors-o pe partea cealaltă, era la fel. Am așezat-o cu grijă pe birou și, instinctiv, am mângâiat-o.

- Fii atent, mi-a spus directorul, doar eu cu tine știm unde e lucrarea asta. O pun aici, la loc, uită-te.

După ce a îmbrăcat îndrăgostiții cu pulovărul, i-a pus în sertar și a închis ușița, domnul Paul Rezeanu s-a îndreptat spre ieșirea din cameră. Pe unul dintre pereți era un mic cuier pentru chei, plin cu chei, pe trei rânduri, șase-șapte pe rând. Pe cea de la sertar a așezat-o pe-al doilea.

- E aici, a treia. Bine? Dacă se întâmplă ceva, tu cu mine știm unde e...

Ce putea să se întâmple? Păi să dinamiteze teroriștii muzeul, așa cum eram anunțați cam din trei în trei ore de către vecinii ce locuiau în blocurile din vecinătate și care-i văzuseră fie intrând prin vreo fereastră ce da la subsol, fie ieșind de acolo și dispărând. Atunci, locotenentul nostru ne ordona să părăsim rapid sala Brâncuși – unde improvisaserăm, în 23 decembrie, dormitorul (sala era singura de la parter care avea mochetă) –, muzeul, să ocupăm pozițiile de luptă de pe cele trei blocuri din preajmă și să așteptăm. Când ajungeam sus, ne încărcam armele, ne rugam să nu ne atace teroriștii și nici să nu zboare muzeul. După vreo 15-20 de minute de așteptare, l'entul ordona unui duo de soldați să-l însoțească. Unul dintre cei doi se nimerea să fiu eu. Avusesem FB la cele trei ședințe de tragere pe care apucaserăm să le facem de când serveam patria, de la sfârșitul lui septembrie, adică, și până în decembrie, luna în care eram. Intram precauți în muzeu, apoi procedam la o "scotocire" rapidă.

Tovarășul locotenent (că domn încă nu-mi venea să-i spun) și camaradul meu coborau la subsol, iar eu așteptam la gura unei scări înguste, în formă de melc, cu ordinul să trag fără somație în oricine urcă pe ea. Cei doi nu puteau fi (ăsta era consemnul), restul plutonului stătea pe blocuri, directorul muzeului era și el afară, deci, logic, doar teroriștii mai rămăseseră pe lista mea de așteptare. Dar am avut baftă că n-au apărut și că n-am tras niciun glonț. Noroc a avut și muzeul, cu tot ce era-n el: toate alarmele s-au dovedit a fi false.

Recent, am revăzut Sărutul. N-a pășit nimic. Nici el, nici celelalte lucrări ale lui Brâncuși, pe care, în 23 decembrie 1989, le-am dat jos de pe socluri, le-am pus cu grijă unele lângă altele, într-un colț al sălii ce avea să ne devină, pentru o săptămână, stat major și dormitor, le-am înconjurat cu lăzi de muniție, ca să le protejăm, și le-am acoperit cu mantalele noastre. Era cald pe străzile Craiovei acum 34 de ani, la Revoluție.

În urmă cu câteva zile, pentru puține clipe, într-una dintre sălile muzeului de artă din Timișoara, am fost doar eu și Sărutul. Poate că aș fi întins mâna ca să-l mângâi, dar era protejat de o cutie transparentă de plastic. Și dacă n-ar fi fost, tot n-aș fi făcut-o. Dacă se pornea, dintr-odată, alarma?

Macedonski la apogeu

Radu Pavel GHEO

Cum spuneam luna trecută, în ultimul număr al *Literatorului* din seria atribuită generic anului 1882, un număr dublu, numerotat 11-12, Macedonski se dovedește neobișnuit de reținut cu propriile creații: nu publică decât un poem și un text în proză. O ipoteză ar fi aceea că poetul trecea printr-un moment de criză artistică, care i-a diminuat prezența – anterior copleșitoare – în paginile proprii publicații.

Oalta, mai probabilă, este că de-acum Macedonski s-a implicat, cu energia-i cunoscută, în dezvoltarea și promovarea Societății Revistei *Literatorul*, care prindea rapid avânt în toată țara. Prin activitatea lui stăruitoare, atât publicistică și literară, cât și de PR (am zice azi), precum și prin asumata sa poziție de lider de grup și de școală poetică, tânărul și încă vag recunoscutul poet devine încet-încet un nume care (abia) începe să conteze. Iar acum, Societatea *Literatorul* pare a fi instrumentul prin care își poate atinge țelurile de propagare culturală.

Nu întâmplător, 15 pagini din acest număr al revistei sînt ocupate de procesul-verbal de înființare oficială a societății și de o lungă listă cu nume de președinți, vicepreședinți, secretari și membri de filiale *Literatorul* din întreaga țară. Cu data oficială de înființare 1 ianuarie 1883, societatea îl alege ca președinte de onoare pe V.A. Urechia și, pe lângă comitetele bucureștene – patru la număr, plus unul „de domnișoare” –, mai are două comitete în Brăila, trei în Craiova și cite unul în Brăila, Bacău, Birlad, Buzău, Cernavodă, Constanța, Drăgășani, Galați, Giurgiu, Hirșova, Ostrov, Ploiești, Rîmnicu-Vilcea, Rîmnicu-Sărat, Slănic, Slatina și Turnu-Severin, dar și două în străinătate, la Napoli și la Paris (formate, desigur, tot din români).

În rîndul simpatizanților și membrilor onorifici întilnim, cum scrie A. Marino, „numai nume simandicoase: generali, prinți, miniștri, mai toată protipendada Bucureștilor” (*Viața lui Alexandru Macedonski*, Editura pentru Literatură, 1966, p. 151). Și, într-adevăr, pe lista publicată în revistă apar generalul medic Carol Davila, mitropolitul Calinic, prințul Grigore Sturza, prințul Ioan Ghica, „Prea Sf. Sa Mitropolitul Moldovei” (cărui nu i se dă numele, ci doar funcția cu greutate pe care o ocupă), episcopul de Argeș Ghenadie, alți episcopi și înalte fețe bisericesti, plus mulți membri ai unor familii din elita urbană a vremii, aristocrați și burghezi deopotrivă. *Literatorul* devenea, mai mult decât o revistă, o asociație culturală cu tot mai mare greutate și relevanță. Sau ar fi putut să devină astfel.

Acum, cînd n-a împlinit încă treizeci de ani și nici nu s-a impus ca poet cu adevărat important, Macedonski își trăiește, paradoxal, momentul de apogeu. Deodată lucrurile par să meargă pentru el pe un traseu ascendent. Numai că, deși nu are cum să o știe, nu va mai cunoaște niciodată în timpul vieții prestigiul și deschiderea de care se bucură acum, la începutul anului 1883. În februarie 1883, se căsătorește cu Ana Rallet-Slătineanu, descendenta unor vechi familii boierești (bunica ei fiind, printre altele, verișoara lui Ion Ghica, autorul *Scrisorilor pentru Vasile Alecsandri*), care îi aduce poetului

veșnic strîmtoare o zestre consistentă și care îi va sta alături la bine și mai ales la rău, în momentele cele mai sumbre, de sărăcie și ostracizare, ce îl așteaptă pe Macedonski în viitorul foarte apropiat.

Revista e publicată sub egida Societății *Literatorul* pe tot parcursul anului 1883 – cu 11 numere, din care ultimul dublu. Însă 1883 este și anul fatidic pentru Macedonski, cel al răsturnării de destin ce i-a atras prăbușirea și marginalizarea în deceniile ce au urmat, pînă la sfîrșitul vieții. Momentul de turnură îl reprezintă faimoasa epigramă anonimă la adresa lui Eminescu, scrisă (aproape sigur) de Macedonski însuși. „Nechibzuita epigramă”, cum o etichetează Marino, e publicată în numărul 7 din 1883, după internarea lui Mihai Eminescu în sanatoriu: „Un X... pretins poet, – acum/ S-a dus pe cel mai jalnic drum.../ L-aș plînge dacă-n balamuc/ Destinul său n-ar fi mai bun./ Căci pînă ieri a fost năuc,/ Și nu e azi decât nebun”.

Deși nu a admis niciodată că ar fi scris epigrama, apărută fără semnătură în revista sa, ba chiar – atunci cînd dimensiunile dezastrului i-au devenit clare – a negat decenii de-a rîndul că i-ar aparține, Macedonski a suferit întreaga viață de pe urma ei. Aproape imediat lumea culturală autohtonă îl ostracizează și „în scurtă vreme nefericitul epigramist nu mai este arătat decât cu degetul, acoperit de oprobiul public” (A. Marino, *op. cit.*, p. 191). Societatea *Literatorul* se destramă. Balul anual al societății, programat în februarie 1884, se dovedește un dezastru. Majoritatea invitațiilor nu apar. „Unii trimit doar, umilitor, costul biletelor” (A. Marino, *op. cit.*, p. 199).

Macedonski își pierde rapid susținătorii și o bună parte dintre discipoli. Unul din ei, Grigore Ventura, devine liderul unei veninoase campanii anti-macedonskiene. Poetul ajunge chiar să fie agresat în public și în cele din urmă, în vara anului 1884, pleacă pentru o perioadă în străinătate, îndepărtîndu-se de lumea și societatea în care devenise *non gratum*. Nu va mai reveni niciodată în timpul vieții la statura, prestigiul și stabilitatea (inclusiv materială) de acum.

Deceniile de lipsuri, de sărăcie, de ostracizare, de umilințe ce au urmat l-au afectat inevitabil pe Macedonski. Poetul – devenit cu adevărat „damnat” – nu și-a pierdut însă nici încrederea în geniul său, nici însuflețirea de mentor, și și-a urmat drumul ales încă din tinerețe cu o îndrjire aproape eroică. La capătul lui, spre sfîrșitul vieții, va lansa o ultimă serie a revistei cu care s-a identificat, dar într-o altă epocă, într-o altă lume și într-o altă Românie.

Cele 26 de numere ale ei, apărute între iunie 1918 și martie 1919, pot furniza o comparație interesantă între cei doi Macedonski: tânărul imberb din 1882, poet și șef de școală în ascensiune, intrat treptat în grațiile „lumii bune”, și poetul vîrstnic din 1918, condamnat, ignorat, minimalizat decenii în șir din pricina celor șase rînduri ale fatidicei epigrame „anonime” din 1883 și ajuns la capătul vieții într-o Românie Mare foarte diferită – inclusiv literar – de epoca de început a *Literatorului*. Despre această serie a revistei și despre bătrînul Macedonski, vlăguit și tăbăcit de zbaterile sale pentru supraviețuire – nu doar literară –, vom vorbi dățile viitoare.

Viata bună de acasă

Claudiu T. ARIEȘAN

I Nicăieri nu este ca acasă; home, sweet home; my house is my castle... Nu există popor, comunitate sau individ care să nu resimtă confortul existenței în strânsă conexiune cu un *locus amoenus* ce poate fi numit, temporar sau peren, casă. Însă prea puțină lume chiar știe sau bănuiește măcar cum s-a ajuns, de-a lungul mileniilor de civilizație, să evoluăm de la dărdăitul din peștera vag încălzită la locuințele modulare din zgârie norii atopici. unde comenzile vocale și roboții inteligenți sunt administratori eficienți ai confortului nostru cotidian. De aici senzația de bine pe care ți-o transmite bogata incursiune a popularului jurnalist american Bill Bryson, *Acasă. O istorie a vieții private*, trad. Ciprian Șiulea, Editura Polirom, Iași 2023, 447 p.

Perfect delectabile sunt și digresiunile ce asociază istoria băilor publice sau private cu cea a igienei planetare, dormitorul cu binomul eros/ thanatos în perpetua-i evoluție, bucătăria cu diagramele diacronice ale alimentației mondiale sau ale comerțului cu mirodenii. Din păcate, spre deosebire de multe tratate enciclopedice mai noi de acest soi, cartea nu are ilustrații decât simbolic (patru în total și acelea desenate), ceea ce face lectura îndelungată mai dificilă pentru ochiul nostru corupt iremediabil de imaginile în mișcare de tot felul.

Însă fostul rector al Universității britanice Durham compensează această lipsă, probabil deliberată, cu nenumăratele anecdote și istorii, mai mult sau mai puțin picante, spicuite cu șarm și pasiune din durată privată a unor personalități de marcă din istoria omenirii. Înainte de a fi descoperită electricitatea, șapte lumânări într-o sufragerie erau socotite o explozie de lumină, așa că pretutindeni în lume „oamenii se consolau cu serile întunecoase deoarece nu cunoșteau altele”.

II Filozofii pre-socratici reprezintă un grup de gânditori foarte greu de distins în afara cercurilor de eleniști sau istorici ai gândirii antice, de învățat mai degrabă în bloc omogen, decât ca individualități distincte. Cu atât mai remarcabilă este, așadar, o reconsiderare venită la peste două milenii și jumătate precum cea propusă de fizicianul expert în gravitația cuantică, și nu numai, Carlo Rovelli, *Anaximandru din Milet sau nașterea gândirii științifice*, trad. Patricia Apostol, Editura Humanitas, București, 2023, 192 p.

Aristotel îi numea „fizicieni” pe cei dintâi filozofi autonomi ai Greciei străvechi tocmai pentru că ei s-au desprins de tradițiile mitologice și au încercat cu pasiune să explice fenomenele naturale fără a face apel la sfera zeilor tradiționali. Contribuțiile lui Anaximandru la această veritabilă revoluție a minții raționale ar fi fost decisive, prin prisma cercetătorului de astăzi: „e primul care își dă seama că sub pământ se află tot cer, deci că pământul plutește în spațiu;

e primul geograf; explică, uneori cu o intuiție surprinzătoare, fenomenele meteorologice prin cauze naturale; înțelege că viața a apărut în mare și că ființele vii sunt supuse evoluției; și, poate prin speculația cea mai îndrăzneată, concepe existența unei entități invizibile, *apeiron*-ul, element unificator pentru toate obiectele percepute de simțurile noastre idee care se regăsește în fizica teoretică modernă.

Miza majoră a acestei demonstrații suficient de convingătoare este de a-l scoate pe Anaximandru din colectivul generic al filozofilor epocii sale și a-l propulsa între marii reformatori ai gândirii științifice mondiale, în compania selectă a unor Descartes, Isaac Newton sau chiar Albert Einstein. Gândirea critică este, în termenii volumului aici evocat, exact asta: „permanenta punere în discuție a ceea ce ni se pare că știm, curajul de a renunța la certitudinile comode”.

III Vizita recentă la Timișoara a notoriului scriitor și eseuist francez Pascal Bruckner a fost un eveniment de marcă din anul Capitalei europene a Culturii TM 2023. Marcă înregistrată a Universității de Vest, care i-a acordat titlul de Doctor Honoris Causa, dar a prilejuit și mai multe întâlniri ale studenților și intelectualilor urbei cu un conferențiar extrem de volubil, inteligent, plin de haz și absolut nonconformist. Au fost veritabile bătălii pentru autografe, iar cărțile sale au cunoscut vânzări accelerate în oraș. Ne oprim doar la cea mai recentă: *Un vinovat aproape perfect. Cum se construiește un nou tip de rasism*, trad. Radu Mareș, Editura Trei, București, 2021, 284 p.

Lui Bruckner i se pare extrem de păguboasă și cu potențial distructiv enorm condamnarea în bloc a omului alb, devenit vinovatul unic de colonialism, sclavie și asuprirea femeilor. Cele trei tipuri de discurs importate mimetic din Statele Unite, „neofeminist, antiracist și decolonial”, îl stigmatizează fără discernământ „ca fiind dușmanul comun al omenirii”. Scopul acestui eseu flamboiant „este de a analiza cum, sub impulsul unei americanizări caricaturale a Europei, lupta de gen și cea de rasă sunt pe cale de a înlocui lupta de clasă, de a alunga meritocrația și de a distruge ideea de umanitate ca unitate. Să facem din omul alb țapul ispășitor prin excelență nu înseamnă decât să înlocuim un rasism cu altul”.

Exemplele aduse de autor în contextul demonstrației sunt absolut aiuritoare. Iată unul care mi-a zguduit viziunile clasiciste asupra artei antice: ar trebui să revopsim statuile greco-latine în toate culorile curcubeului peste albul lor imaculat, ca să isprăvim odată cu mitul „reacționar” al supremației albe din Occident, în favoarea policromiei ca simbol al „alterității și metisajului”, ce ar fi fost ascunse publicului din rațiuni politice! Documentarul respective, din 2019, supervizat de un arheolog, a fost retras, dar afirmațiile respective nu mai pot fi șterse. Cartea de față poate fi privită ca un manual de luptă împotriva derapajelor de tot felul din ideologiile de azi.

Patru parcuri

Adriana CÂRCU

Deschide ochii și aude zgomot venind din bucătărie. E ora nouă și părinții ar trebui să fie plecați deja la serviciu. Face câțiva pași prin apartamentul interminabil și aude vocea mamei: „Nu, nu, azi am rămas acasă. S-au adunat niște treburi de care trebuie să mă ocup. Ai tu grijă să nu faci vreo prostie.” Cablul telefonului se răsucește ca un șarpe galben de sub ușa bucătăriei. Întredeschide ușa tocmai când mama pune telefonul jos: „A, te-ai trezit. Vezi că sunt niște crenvurști în frigider”, după care pleacă spre baie cu un braț de rufe.

Fata înfulecă crenvurștii reci, trage pe ea ceva haine, niște teniși găuriți, și fără să se spele pe dinți deschide ușa de la intrare, coboară repede treptele înalte ale celor două etaje și o zbughește în stradă. E liberă. De pe pod aruncă o privire apei obosite în care schifuri și caiacuri alunecă lin, vâslite de brațe vânoase. Intră în primul parc. De la strand se aud deja zgomotele dimineții și, din când în când, un plescăit care-i indică o săritură făcută de vreun înotător matinal. Trece pe lângă strand spre locul de joacă.

Acolo, ringhișpilul și vreo două legănușe stau abandonate, lucru care-i convine de minune. Le încearcă pe toate, îndurând scârțâitul metalului neuns, care sfâșie dimineața. O ia alene spre ieșirea din parc, trecând pe sub pomii cu crengi joase unde pensionarii încep să se adune la o partidă de șah. Trece linia tramvaiului și intră în parcul catedralei, inundat de zgomotul ciorilor care se pregătesc să părăsească orașul. Nu va ști niciodată de unde se întorc în fiecare seară pe la ora șase, făcând același zgomot asurzitor. Cărările se întunecă de umbrele desigurului. Pentru o clipă, se simte ca în mijlocul unei păduri.

Urcă un dâmb și de la marginea podului trece în Parcul Rozelor. E vară și mirosul prăfos al trandafirilor păguiti începe să se degaje, umplând aerul de o nostalgie pe care va avea s-o cunoască mult mai târziu. Aleile îngrijite, pavilioanele albe în care stau pitite bănci la fel de albe, i se imprimă pe neobservate în memorie. Rămâne cu ochii țintă la un rondel de trandafiri roșii ca sângele. Mirosul lor este saturat de uleiurile secrete ale florilor. Ar vrea să intre până în mijlocul lor, dar îi e frică de spini.

La cel de-al treilea pod, trece în parcul copiilor. De departe, aude clopotul catedralei bătând 12. Constatarea nu are nici o semnificație, fata e cuprinsă de transa drumului prin parcuri, de bucuria liniștită a unei libertăți inexplicabile, pe care nu i-o poate lua nimeni. În parc, mame sau dădace leagănă alene cărucioare, pătrunse parcă de importanța misiunii lor biologice. Se trezește invidiind ființele mici înfășate strâns, care încă nu știu cât de bine este să fii purtat de colo-colo. Ia leagănele la rând. Sunt multe și câteodată trebuie să aștepte până vreun copil supravegheat de ochii vigilenți ai mamei își termină runda.

Când dă să-i mulțumească unui băiat care-i pune în mână lanțul siguranței, o aude pe mama acestuia spunând: „nu vorbi cu ea, e o vagabondă.” Când se urcă pe leagăn, timpul se oprește. Curentul produs de mișcarea micuțului scaun prin aerul cald o transportă într-o lume a posibilului. Se vede îmbrăcată într-o rochie de catifea, cu o fundă albă în păr și pantofi de lac în picioare. Merge la operă unde printre perdele transparente patru balerine dansează sincron pe o melodie veselă, ținându-se de talie. Se afundă într-un lan multicolor din care iese cu brațele pline de maci și margarete.

Iese la plimbare pe Corso, de mână cu părinții, dau trei ture după care se duc la terasa Cina să ia prânzul, înconjurați de o armată de ospătari politicoși. „Gata, te-ai dat destul! Hai, jos de pe leagăn că mai vor și alții.” Tresare speriată și abandonează fără un cuvânt visul. A învățat să evite conflictele de orice fel, părăsind imediat locurile sau situațiile care i se par periculoase. Încet, face drumul întors spre parcul Central, dominat de monumentul masiv, ridicat în amintirea unor soldați la care nu se mai gândește nimeni. Pe măsură ce se apropie de casă i se strânge inima. Nu știe ce ar putea răspunde reproșurilor.

Se mai învârtă o vreme prin piața pe care o cunoaște atât de bine, privește tramvaiele care se intersectează disciplinate, contemplă o vreme, așezată pe o bancă statuia sfintei Maria, înaltă în foișorul ei de marmoră, până când își ia inima în dinți și intră pe poarta casei. Prin geamul de la bucătărie o vede pe mama călcând un maldăr de rufe. O privește pe furiș, neîndrăznind să se arate. Soarele care stă să apună se reflectă în geam tulburându-i viziunea. Trece repede prin fața ferestrei și intră în casă. Ușa de la bucătărie e deschisă. Mama ridică ochii: „Ai venit? Vezi că am făcut o tocniță, mănâncă până nu se răcește.” După care își continuă treaba, aranjând frumos pliseurile unei rochii de vară, pe care le presează apoi cu fierul fierbinte.

21

rediviva

Umbră lui Shakespeare

Alexandru RUJA

Intelectual fin, cu lecturi fundamentale asimilate în spațiul mai adânc al formației culturale, Pia Brînzeu deschide prin cărțile sale itinerarii culturale ce trec din clasicitate și modernitate spre perspectivele postmoderne. Cât de mult se amestecă artistul literat în textele de anglistică, semiotică, traductologie, comparativă scrise cu acribie științifică este greu de precizat, dar ușor de simțit la lectură. O plăcere de a circula prin zone culturale diverse, un voiaj spiritual cuprins întotdeauna de febra căutării, de dorința cunoașterii și acumulării, dar și de revărsarea afectului, înseninează pagina scrisă. Cărțile ies din orice constrângere și se desfășoară printr-o curioasă, dar benefică, imixtiune de jurnal, text critic, interviu, pasaj narativ și rememorativ, inserție hermeneutică.

Jurnalul este pagină de literatură, fascinația unei lumi trecute se îmbină cu plăcerea și mirajul călătoriei contemporane. Narațiunea și confesiunea pătrund în timp, aduc trecutul aproape, colorează prezentul. Paginile de jurnal – cel de călătorie sau jurnal de familie – nu sunt simple consemnări, ci adevărate desfășurări epice cu valoare literară. O iscusită mână de prozator mișcă personaje, creionează portrete, desfășoară

secvențe epice, reface evenimente, întâmplări revoluate, animă lumi și lucruri vechi, contemporaneizează scene reținute în memorie sau desprinse din vechi notații de pagină îngălbenită.

De la bunica Netti a rămas un „jurnal cu coperti roșii Jugendstil”; bunicul Nicolae, aflat la Viena, își notează „pe o hârtiuță gândurile”, mai târziu va scrie un jurnal; străbunica Aloysia Cecilia Katharina va scrie istoria familiei pe linie paternă; de la sora șefă a Sanatoriului Bănățean [„...spitalul înființat de bunicul meu în Timișoara imediat după Primul Război Mondial”] primește un caiet de amintiri.

Poveștile auzite în casă și atent înregistrate în memoria proaspătă a copilului vor fi valorificate mai târziu: „Îmi face plăcere să îmi amintesc din când în când poveștile bunicului Nicolae Brînzeu”. Din diverse „documente” rămase și păstrate în arhiva familiei, din fapte/întâmplări cunoscute direct, din varii relatări ale membrilor familiei sau ale altora se nasc paginile din *jurnal de familie*, publicat de-a lungul mai multor ani în revista „Orizont”. Deși cu o fixare pe istoria familiei, jurnalul nu rămâne aici, ci consemnează întâmplări evenimente, fapte, aduce în atenție alte persoane cu care existența familiei s-a intersectat.

Jurnalul devine și o sursă de inedite informații. Alături de valoarea literară și de eleganța scrierii, jurnalul este de apreciat pentru verismul relatării. Pia Brînzeu nu ocolește faptele, acțiunile ori întâmplările mai delicate legate de familie, nu cosmetizează, ci le redă în realismul lor. Câteva fragmente din *jurnalul de familie* sunt revelatoare.

„6 iulie 1911. Bunica Netti, mama mamei, e elevă în Elveția, la un pension de fete din Colombier-Bâle. Are șaptesprezece ani și își notează aventurile, nu prea multe, de altfel, într-un jurnal cu coperti roșii Jugendstil. Acum e vară și se pregătesc pentru o excursie în munți cu colegile ei și cu institutorul Mayer. Vor merge la Cornergrat, un vârf de 3135 m. în Alpi, în apropierea ghețarului cu același nume.” („Orizont”, nr.8/2013); „3 octombrie 1912. Bunica se gândește cu drag la copilăria ei din Sălcud. S-a născut într-un sat mic lângă Blaj, pe Târnavă. Îi e dor de școala mititică de acolo și de biserica frumoasă,

unde tatăl ei era preot. Se duceau împreună la slujba de dimineață și o ținea strâns de mână ei firavă, ca să-i dea încredere. [...] A dus-o odată și la Bucurdea Grânoasă, acolo unde trăise mama lui, Gheorghina Trifu.” („Orizont”, nr. 2/2014);

„12.04.1908. Bunicul are 25 de ani. Peste două săptămâni își va susține doctoratul la Viena, apoi se va căsători cu bunica și, hirotonit, își va începe la Petroșani cariera de preot greco-catolic.” („Orizont”, nr. 3/2015); „1850. Stră-străbunicul meu, ciobanul Onea Turcu, s-a așezat la Petroșani, în satul Coroești-Jiu, cu 1200 florini de aur (sau 40 de sute rele, cum erau numiți banii devalorizați de către austrieci la 1832). Deși a pierdut o treime din valoarea lor, a putut totuși să își asigure cu ajutorul lor „o bună rânduială”, adică o gospodărie cu 40 de vite, 16 cai și peste 100 de oi și capre. S-a căsătorit cu Maria, fiica lui Mihai Brînzeu și pentru că s-a «înginerit», trăind mulți ani în casa socrului, i-a luat și numele. („Orizont”, nr. 6/2016).

„12 martie 1894. Străbunicul meu matern, Karl Diel, este chemat de urgență la contele Endre Csekonic. «Nici n-am știut că a revenit la Csitó» se gândește străbunicul nedumerit. Csitó este numele castelului de lângă Jimbolia, construit pe locul unde își ținea herghelile tatăl contelui, Johannes Csekonic, crescător de cai pur sânge și mare amator de concursuri de echitație. [...] Contele îl invită să stea jos și îi dezvăluie motivul invitației. Este într-adevăr vorba de construirea spitalului. Acțiunea va fi finanțată de el, iar ca director al instituției îl va numi pe străbunicul. Dialogul e scurt, lucrurile sunt clare, arhitectul și constructorul cer permisiunea lui Karl de a-l consulta în viitor ori de câte ori este nevoie. Vor colabora frecvent în cei doi ani până se va termina spitalul. Clădirea funcționează și astăzi, după mai mult de un secol de la inaugurare. Aflat pe strada Contele Csekonic și numit «Dr. Karl Diel», spitalul rămâne una din puținele dovezi de prietenie dintre doi oameni devotați comunității jimboliene.” („Orizont”, nr. 1/2017).

Dar pasiunea de o viață pentru Pia Brînzeu rămâne opera „Marelui Will”, de care s-a apropiat de timpuriu, pe care a cercetat-o în anii de activitate academică, despre care a vorbit generațiilor de studenți, pe care a prezentat-o în cercuri ale specialiștilor la conferințe naționale și internaționale. Pasionata muncă de interpretare a operei lui Shakespeare se află în ampla sinteză asupra pieselor shakespeareiene apărută la Editura Universității de Vest din Timișoara, în două volume: *Fantomele lui Shakespeare* (2022).

Pia Brînzeu citește opera lui Shakespeare prin grila cititorului contemporan, cu toate câștigurile aduse de modernitate și postmodernitate, urmărește modul în care s-au manifestat de-a lungul timpului provocările produse de opera sa în rândul scriitorilor ori exegeților. Au trecut secole de la moartea scriitorului, dar opera sa rămâne mereu provocatoare și incitantă, piesele sale sunt citite, jucate pe scenele lumii, traduse în limbile de pe mapamond, rescrise și interpretate în moduri diverse.

Aceste moduri de a înțelege, de a imita, de a rescrie, de a reface opera lui Shakespeare, „stafiile” și „fantasmale”, schimbările de viziune și de percepție le urmărește Pia Brînzeu în lucrarea sa, cu voluptatea cercetătorului pasionat și implicarea exegetului avizat. Felul în care își structurează cartea, ampla desfășurare exegetică, paleta comparativă largă pe care o folosește arată acest lucru: *Ambiguitățile lui Richard al III-lea; Victimă sau trădător?: Richard al II-lea; Îmblânziri și scorprii (anti?)feministe; În miez de noapte și de vară: luna și amorul; Sub semnul lui trei: evreul din Veneția; Balconul Julietei și alte paradoururi; Povești, fantome, pasiuni: de la Hamlet la Yorick; Misterele Maurului; Între cer și pământ: Regele Lear; Altfel: Vrajitoarele din Macbeth; Basme pentru nopți de iarnă; O umbră tăcută și furtunile absenței: Sycorax.*

În ampla sa exegeză shakespeareiană, Pia Brînzeu pornește de la analiza elementelor esențiale dintr-o piesă a lui Shakespeare pentru a putea trece la analiza rescrierilor, prin asemănări și comparații între cele două opere, prin evidențierea intertextualității, prin accentuarea relărilor de întâmplări ori personaje. Așa se întâmplă cu piesa *Romeo și Julieta* până să se ajungă la comentarea rescrierilor sau a cărților care pornesc din tragedia shakespeareiană. Un excurs pe conținut, o menționare a anticipărilor (*Intertexte*), o discuție captivantă despre existența sau absența balconului („Cea mai celebră scenă de dragoste din tragedia lui Shakespeare și – de ce nu? – din literatura mondială, scena balconului (II.2) se bazează pe un fals. Nu scena, nu declarațiile de dragoste ale celor doi protagoniști sunt neadevărate, ci balconul.

Cuvântul „balcon” nu apare niciodată în piesa lui Shakespeare. Diferitele indicații de regie din prima scenă a actului al doilea indică fie „Julietta se arată sus”, fie „Ju-

lieta se arată/apare la fereastră”. Mai târziu, când Doica o cheamă înapoi în iatac și Julieta părăsește de două ori scena, ea se întoarce tot la fereastră. Indicațiile de regie spun: „Julietta reappare sus”. Balconul nu e menționat nicăieri.” —*Cacealma?*). Balconul nu există, dar el trece prin timp ca o „stafie”, atât în comentariile criticilor, în traduceri ale operei shakespeareiene, în versiunea regizorilor care au montat tragedia, în iconografia scenică, în ilustrațiile din diverse ediții, etc. Pia Brînzeu precizează că balconul apare pentru prima dată menționat în „*Giulietta e Romeo*, versiunea din 1524 a lui Luigi da Porto”.

Fantomele lui Shakespeare este o carte despre cel născut la Stratford-upon-Avon, despre opera sa, dar, mai ales, despre operele create din piesele lui sau pornind din ele ca pretext.

Pia Brînzeu urmărește printr-un larg excurs critic cum, de-a lungul timpului, opera lui Shakespeare a devenit o continuă provocare, pentru autori celebri ori autori mai puțin cunoscuți, care rescriu, refac, reinterpretază, reinventează literar, uneori folosindu-se și de necunoscutele vieții și operei shakespeareiene, de ambiguitățile și neclaritățile existente, care duc la un nou text, reasezat, rescris, poate chiar îmbogățit uneori.

Citim în *Jurnal de familie* de Pia Brînzeu:

„12.05.1842. Tatăl străbunicului meu, Johann Ludwig Diel, are în față o ediție germană a pieselor lui Shakespeare. O semnează și adaugă anul, 1842, hotărât să o ia cu el. Va pleca în lume și vrea ca nepoții nepoților săi să o citească și ei. Oriunde se vor naște.” Vopsitorul de pânzeturii îl citea, deci, pe Shakespeare și este hotărât să lase în urmă viața de la Wezlar an der Laan, de lângă Frankfurt, și să plece spre Banat, așezându-se la Jimbolia, dar ducând cu el și ediția pieselor lui Shakespeare.

Să fie o pură întâmplare sau un joc al destinului — pe care niciodată nu-l vom putea explica — că putem citi acum această inedită carte: *Fantomele lui Shakespeare* de Pia Brînzeu? În care este vorba și despre piesele din ediția germană *Shakespeare* pe care a avut-o și a purtat-o cu el, până în Banat, la Jimbolia, tatăl străbunicului: Johann Ludwig Diel.

Karaoke Adrian BODNARU

**Masa mea s-a-ntors la cuier
cu două picioare de fier —**

**Însă-acesta e doar un semn
c-a fost și mai este de lemn.**

**C-a luat parte la Noaptea-N
ar fi altul, iar că e zen,**

**cel de dependență severă
a ei astăzi de scrumieră**

**și de patru sticle pe rictus —
cercurile de la Invictus.**

**Sigur că i s-au spart cu Illy
ceștile ultimei familii**

**și că a rămas pe un post
TV de-adulți făr-adăpost.**

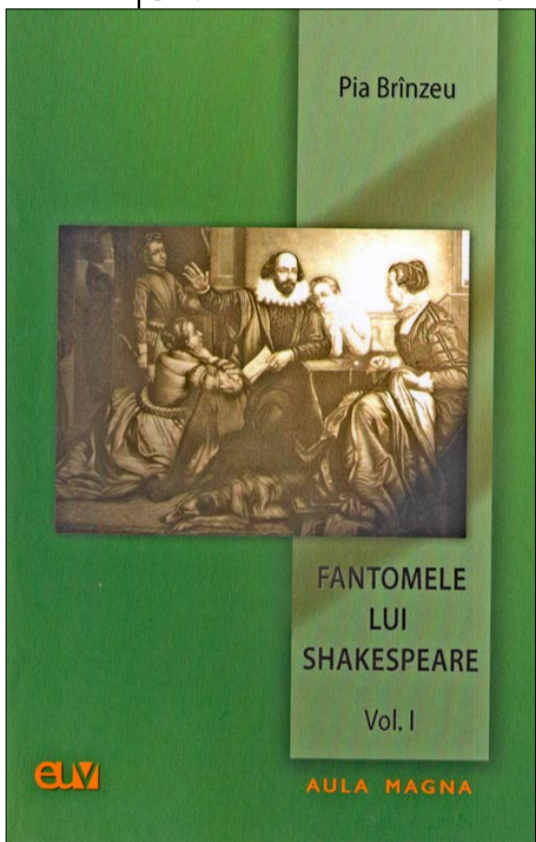
**Nu a mai avut nicio piatră
ca, după lăsarea la vatră,**

**să o țină pe sub călcâi,
când se mișcă, și ziua-ntâi**

**o telecomandă pe bar
i-a fost în noul calendar.**

**Și totuși, în dreapta-i tăblie
ar crede, cu fața o ie**

**toată, dacă iarăși în carne
și oase-ar fi să se răstoarne.**

Povestea vorbei ș.c.l.

Marian ODANGIU

Depart de rigiditatea unui studiu academic, dar și de intonația excesiv speculativă a unui eseu de lingvistică aplicată, *Sămânța de vorbă. Cuibul unor expresii românești** este, la frontiera dintre cercetarea științifică și literatură, o culegere de notații mai puțin obișnuite despre originea și viața unor cuvinte și expresii uzuale. Scrierile Mariei Nițu au câte ceva din fiecare: temeinicia argumentativă a studiului universitar și, pe de altă parte, accesibilitatea și amplitudinea argumentativă a demersului eseu-istic. Perspectiva "obiectivă", de analiză impersonală, "la rece", e înlocuită, însă, de căldura unei maxime subiectivizării/subiectivității, sinonimă cu trăirea estetică, cu vibrația și emoția textului literar.

Găsim, în cele mai puțin de două sute pagini ale volumului, o colecție de interpretări/revelații istorico-semantice și culturale (mai ales), amestecate cu momente din trecutul mai îndepărtat ori mai apropiat al autoarei, care, astfel, precedează la o cu totul originală asumare (auto)biografică a investigațiilor: experiența existențială o legitimează pe cea intelectuală și invers, într-o manieră *sui generis* ce poate fi întâlnită în toate cărțile de până acum ale scriitoarei, critic literar, poetă și prozatoare deopotrivă.

Textele Mariei Nițu propun o călătorie plină de culoare, umor, ironie, inteligență și... acirie filologică, o preumblare veselă și relaxată printre meandrele vocabularului unei limbi care nu e doar limba română; o mișcare liberă de orice limitări și constrângeri, ce aspiră, în căutarea *esențelor semantice*, să epuizeze "subiectul", străbătând în lung și în lat toate posibilele filiații și conexiuni, valorizând legăturile dintre noima unor vocabule și expresii uzuale și geneza, evoluția și prezența lor în și dincolo de realitatea utilizării curente, a simțului comun.

Sunt sintagme pe care le folosim aproape automat în viața cotidiană, fără a le problematiza în vreun fel înțelesul ascuns între pliurile sunetelor, pluralitatea și conținutul de sens/sensuri acumulate în timp și spațiu, nuanțate la infinit tocmai de utilizarea lor contextuală. Sintagmele se dovedesc a fi nu doar pline de miez, ci și de semne și indicii ale culturii civilizației umane de-a lungul istoriei (adesea, străvechi!), purtătoare ale unor tâlcuri care, aidoma conservării vinului vechi, le dau coloratură, aromă, expresivitate.

De la denumirea unui magazin/brand ca *Jumbo*, la construcții idiomatice precum: *a băga zăzanie*, *a construi castele în Spania*, *a da brânci*, *a ține sâmbetele* / *a se duce pe apa Sâmbetei*, *a visa cai verzi pe pereți*, *coadă de topor*, *cântecul de sirenă* / *a se termina în coadă de pește*, *a (se) molări*, *boala lui Calache*, *a umbra vandra*, *a(-i) sări (cuiva) muștarul*, *a bate în lemn*, *a face (cuiva) capul calendar*, *avocatul diavolului* / *mai catolic decât Papa*, *a pica de fazan*, *călătorie sprâncenată*, *tufă de Veneția* și *plimbă ursul că ruginește lanțul* – în total, nouăsprezece formulări idiomatice sunt "despletite" minuțios, cu știință de carte și imaginație și, în egală măsură, cu devoratoare pasiune.

Informații de istorie, geografie, cosmologie, folclor, mitologie, antropologie, medicină, etnologie, etnografie, psihologie, pedagogie, gastronomie sunt topite în creuzetul lingvisticii - al lexicologiei și semanticii. Rezultatul e o spectaculoasă demonstrație a multiculturalismului european și universal, întemeiat pe rădăcinile lexicale comune. Pentru Maria Nițu, polisemantismul se manifestă nu doar în interiorul unui idiom, ci, simultan, în mai multe, predilect europene (română, latină, franceză, engleză, germană, maghiară, slavă) ori de aiurea, în lumea arabă, ebraică, indiană.

Ublată de jocul aleatoriu, impredictibil al asocierilor, documentarea *inter- și pluri-* disciplinară ridică miza analitică, pledează pentru unitatea, flexibilitatea și coexistența productivă a limbilor, într-o universalitate fără frontiere ce depune, până la urmă, mărturie despre coerența în ansamblu a culturii și civilizației umane. "Cuvintele, păsări călătoare, umblă prin lume, cunoscând-o și încunoscând-o, ca apoi să se întoarcă în cuibul lor – scrie Maria Nițu, în *Pre-text (prolog la debut de rubrică)*. Dar nicio pasăre nu e mereu în zbor, mereu călătoare [...] trebuie să poposească într-un loc de incuibăreală – locul de întoarcere fiind și cel de pornire în călătoria vieții sale. Pentru a înțelege zborul și locul său în lume, îi căutam cuibul și scotocim în el de-i merg fulgii, acel cuib unde se pune sămânța, răsare lujerul, înfloarește între alte semințe, care se împrăștie în lume și umplu limba cu rostiri pline de tâlc"...

În legătură cu faimosul brand (și supermarket!) *Jumbo*, aflăm, pe lângă detaliile legate de viața magnatului fondator care, și în perioada de criză a Greciei, *a fost prosper, cu succes de... elefant*, că își are obârșia în aducerea, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, din Sudan în Franța, a unui pachiderm, boțezat ulterior, de către zoologul britanic Bartlett, *Jumbo*. În limba zulu, cuvântul însemna *munte ori grămadă mare*. Încă de pe vremea reginei Victoria, cei grași și neîndemnatnici erau porecliți astfel, din cauza masivității și inabilității lor în a face giumbușlucuri.

Pe urmele numelui, Maria Nițu ne plimbă pe trei continente, sfârșind tot în Franța, unde, la intrarea în Palatul Episcopal din Tours, a fost plasat, ca atracție turistică, un... *Jumbo* împăiat (pare-se, chiar originalul, născut, prin 1802, în Asia). *Zăzania*, cu origine în stră-străvechiul siriano-grecesc *zizon*, a făcut carieră (semantică, desigur) în mai toate limbile romanice și chiar și în creola haitiană, cu sensul de *buruiană rea - bălărie, mălură, neghină, negreacă, pleavă* etc.

Despicând în patru firul poveștii, Maria Nițu face o constatare definitorie pentru volumul său: "E pasionantă istoria culturală, cu evoluția sensurilor unor expresii și cuvinte, nu neapărat cea strict științifică, academică, ci aceea de la prima decodare, pentru tot *boborul*". *A construi castele (de nisip) în Spania* îi prilejuește autoarei o prelungă consemnare a călătoriilor sale, fizice și intelectuale, prin țara lui Cervantes, iar *a da brânci* – o nostalgică evocare a anilor petrecuți la catedră, ca profesoară de română "curat antisistem", eroină a dizidenței și luptei

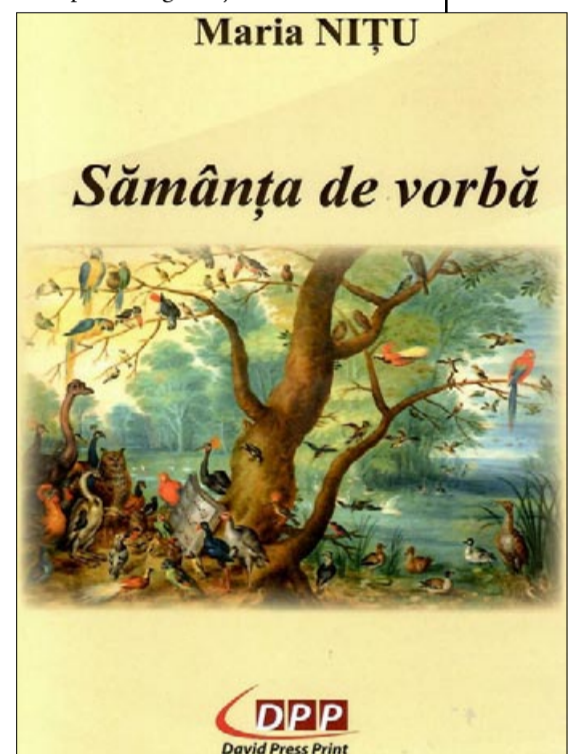
împotriva limbajului de lemn din anii comunismului. *Apa Sâmbetei* permite, pe lângă considerațiunile de ordin etic și moral, o cuprinzătoare pledoarie etnografică. *Caii verzi pe pereți* duc în copilărie (când *confectionam mărțișoare cu noroc* în formă de potcoavă), iar *coada de topor* imaginarea unei *pseudotragedii antice* (sic!) despre trădare.

Unele texte conțin pagini veritabile de jurnal personal, însemnări de călătorie, fișe de conspect, pățanii și întâmplări biografice articulate pe conținutul comentariilor de natură lexicală. În *A fi sau a nu fi... tufă de Veneția*, Maria Nițu scrie *nostalgiindu-se* (sic!) despre Orașul Dogilor: "Mi-e dor de încă o vizită în orașul acesta al iubirii, unic în lume prin miracolul supraviețuirii, când zilnic se scufundă în apă spre moarte. Sunetele acelea însemnau gondole, canțonete, mască de carnaval".

Alte notații deschid larg ferestrele beletristicii și sunt, în sine, narațiuni preponderent subiective: proză scurtă, la intersecția dintre real și imaginar (*Când fraierul "pică de fazan"*, *Călătorie sprâncenată*). Epidemia de Covid, cu limitările și restricțiile ei, adaugă investigațiilor filologice redutabile și pline de savoare rânduri de protest civic, încercarea cu inflexiuni... ecologiste a discursului, într-un limbaj jovial, jucăuș-ironic nu lipsit de accente revendicative.

De un regim similar "beneficiază" și sursele de informare ale autoarei, fără de care "cercetările" sale n-ar fi avut suficiență întemeiere științifică. Direct sau indirect, eludând orice fel de excесе bibliografice, Maria Nițu invocă, predilect, în subtext, marea tradiție a lexicologiei și semanticii românești, de la Bogdan Petriceicu Hasdeu, la Ovid Densusianu, Ion Coteanu, Iorgu Iordan, Alexandru Graur, Alexandru Rosetti, Sextil Pușcariu, cu foarte firească opțiune pentru cercetătorii din imediata apropiere, Zamfira Mihail, Rodica Zafiu, Gr. Brâncuș, Andrei Oișteanu, Cristinel Munteanu și mulți alții.

Cât despre suporturile la modă ale obținerii informațiilor necesare (dicționare de specialitate și, cu precădere, "domnul DEX", "domnul Google" - *goagă*, în varianta *vangheliană* -, "domnul Facebook", publicitatea televizivă, telefonul *deștept*, rețelele de socializare ș.c.l.) deși le recunoaște utilitatea și eficiența, autoarea nu ratează decât arareori ocazia de a le trata cu un zâmbet complice, ce-i maschează deferența ușor trucată. Iar atitudinea este una cât se poate de explicabilă pentru o vestală a Galaxiei Gutenberg precum este Maria Nițu care, o viață întreagă a slujit Cartea, cu deplină dragoste și devotament.

Ca orice scriitor adevărat, Maria Nițu este o împătimită a *Cuvântului* și a rostirii frumoase rezultate din cunoașterea profundă, *din interior*, a limbii. Este o experiență necesară, fără de care viața literaturii nu ar fi posibilă.

*Maria Nițu, *Sămânța de vorbă. Cuibul unor expresii românești*, prefață de Cornel Ungureanu, Editura David Press Print, 2023.

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMANIA FILIALA TIMIȘOARA

CALENDARUL ANIVERSĂRIILOR 2022 NOIEMBRIE

- 1 noiembrie 1952 s-a născut **Constantin Mărăscu**
- 1 noiembrie 1966 s-a născut **Lidia Handabura (Lidia Anelore Mușat)**
- 3 noiembrie 1932 s-a născut **Aurel Mioc**
- 4 noiembrie 1940 s-a născut **Stefan Ehling**
- 7 noiembrie 1946 s-a născut **Veronica Balaj**
- 8 noiembrie 1960 s-a născut **Constantin Rupa**
- 8 noiembrie 1963 s-a născut **Blagoe Ciobotin**
- 9 noiembrie 1948 s-a născut **Pia Brinzeu**
- 9 noiembrie 1936 s-a născut **Nicolae Calomfirescu**
- 10 noiembrie 1946 s-a născut **Aurelian Sârbu**
- 12 noiembrie 1949 s-a născut **Adriana Babeți**
- 16 noiembrie 1940 s-a născut **Ion Marin Almăjan**
- 17 noiembrie 1958 s-a născut **Doina Lică**
- 19 noiembrie 1937 s-a născut **Jiva Milin**
- 21 noiembrie 1923 s-a născut **Nicolae Corneanu**
- 21 noiembrie 1933 s-a născut **Anghel Dumbrăveanu**
- 22 noiembrie 1942 s-a născut **Lucian Bureriu**
- 23 noiembrie 1976 s-a născut **Laura Mircea**
- 25 noiembrie 1951 s-a născut **Ioan Baba**
- 27 noiembrie 1942 s-a născut **Doina Bogdan Dascălu**
- 29 noiembrie 1978 s-a născut **Daniel Dăian**
- 30 noiembrie 1943 s-a născut **Paul Eugen Banciu**

Ulise atemporal

Alexandru ORAVIȚAN

Prin volumul *Pallady. Ulise legat de catarg*, semnat de Anca Vieru, colecția „Biografii romanțate” a editurii Polirom beneficiază de al doilea titlu dedicat unui reprezentant de seamă al picturii românești. După Ștefan Luchian, reprezentat de Veronica D. Niculescu, vine rândul unui „personaj care se lasă mult mai greu «prins»”: Theodor Pallady. De la bun început, trebuie spus că aceste două biografii romanțate se întâlnesc într-un punct esențial pentru înțelegerea manierei de

Anca VIERU
Pallady
Ulise
legat de catarg

reprezentare: asemenea Veronicăi D. Niculescu, Anca Vieru preferă o perspectivă totalizatoare asupra vieții lui Pallady, unde coexistă crâmpie de viață publică și privată, suprapuse unui context cultural și istoric deseori adus din fundal în prim-plan, pe măsura impactului în zona creației artistice. Însă, de vreme ce protagoniștii sunt cum nu se poate mai diferiți prin origini și temperament, Vieru se distanțează de abordarea marcată de lirism a Veronicăi D. Niculescu printr-o scriitură limpede, directă, uneori incisivă, pe măsura caracterului lui Pallady. Mai mult, mizează pe construirea biografiei romanțate în jurul unei dimensiuni fundamentale, o veritabilă cheie de lectură ce oferă consistență deopotrivă portretului lui Pallady și volumului în sine: personalitatea contradictorie, marcată de contraste adesea izbitoare.

Într-o logică a coerenței, Anca Vieru începe printr-o reprezentare idilică a fundalului copilăriei lui Pallady (alintat „Toto”) — moșia de la Hoisești, în vecinătatea Iașului, ce va servi drept punct de plecare pentru multe dintre tablourile pictorului: „Acolo, pe moșia întinsă pe cele două povârnișuri ale unei văi șerpuitoare, a petrecut Toto cele mai frumoase veri ale copilăriei. Grădina de pe vale, biserica, conacul boieresc cu cerdac umbrit de castani și tei, iazul cu stuf înalt de la capătul văii, cei cinci plopici de lângă fântână, căpițele cu grâu abia secerat, toate văzute alături de bunicul care-i spunea povești din tinerețe.” Enumerația practică de Vieru echivalează cu o glisare a privirii pe suprafața unei pânze. Joncțiunea dintre prim-plan și fundal e realizată prin figura bunicului, ce conferă efect de adâncime imaginilor prin intermediul poveștilor sale. Acesta transfigu-

rează peisajele și le situează într-o istorie personală.

Se naște una dintre preocupările constante ale pictorului, enunțată inclusiv în cuprinsul volumului: transfigurarea realității și expunerea unor idei dincolo de suprafața pânzei. Acest autentic crez artistic va fi cultivat în preajma maestrului german Ernst Erwin Oehme, în perioada de studiu de la Dresda („credea că se ascund multe dincolo de suprafața materială a tabloului. Idei, gânduri, mistere. Și își amintea ce-i spusese Oehme, că artistul nu e un meșteșugar, ci un creator care se servește de rațiune, cultură și imaginație pentru a realiza o operă al cărei merit este atât ideea, cât și execuția”) și mai ales odată cu stabilirea la Paris în 1889 și contactul cu tendințele artistice ale vremii: „Transfigurare, da, asta voia și el. Să pătrundă dincolo de realitate, să depășească impresia, clipa. Impresionismul, ajuns la modă în cercurile artistice după ce fusese atât de hult la început, nu era de el.”

Evitarea modelor și curentelor va deveni emblematică pentru Pallady, ce va alege mereu o cale proprie, influențată de zonele sale predilecte: „În Parisul revoluțiilor artistice, în care curentele se succedau cu repeziciune: impresionism, postimpresionism, fovism, cubism, suprarealism, Pallady a păstrat distanța. Considerat de unii conservator, de alții modern, el își extrăgea seva din tradițiile picturii bizantine, din spiritul epocii renascentiste, din elementele de modernism pe care le atenua până deveneau de nerecunoscut. Nimic din căutarea impresiilor de o clipă, nimic din exaltarea coloristică a fovilor.” Previzibil, refuzul de a urma tendințele vremii duce la o aparentă respingere a artei sale de către contemporani, interesați mai degrabă de vâltoarea novatoare a curentelor schimbătoare.

Resimțind direct reacțiile adverse, Pallady cultivă o personalitate contrastantă, marcată atât de respingerea curentelor epocii, cât și de nemulțumirea constantă privind receptarea operei sale: „el nu voia s-o explice. Pictura nu are nevoie de explicație, spunea. Se vede pe pereți și asta e suficient. (...) Spunea că nu-l interesează laudele și recompensele, dar îl nemulțumea felul în care fuseseră receptate tablourile. O atitudine contradictorie, care nedumerea și irita la rândul ei și care făcea să fie considerat arogant.” Însă, trecând de această suprafață, Anca Vieru intuiește prezența crezului artistic transformat în mod de viață: „Felul lui de a fi, adesea contradictoriu, acea bruschețe pe care unii o considerau dorință de a epata, alții timiditate ascunsă, felul de a se îmbrăca, totul părea impregnat de conceptele estetice ale simbolismului decadent, ale dandysmului, de parcă existența însăși trebuie să fie o operă de artă.”

Dincolo de aceste trăsături ce ar putea contura portretul unui om incomod, dificil pe alocuri, Pallady a fost o figură fascinantă, iar biografia cartografiază meticolos sinuozitățile legăturilor pe care le-a făurit atât cu prietenul de o viață, Henri Matisse, cât și cu instanțele feminine ce i-au servit drept model și inspirație, Jeanne și Yvonne, figuri fragile, care contrastează cu volatilitatea ocazională a lui Pallady: „Jeanne înflorise, precum o roză care își găsește, în sfârșit, parfumul. M-am îndrăgostit de un zâmbet, își spunea Pallady, fără să cunosc femeia din spatele lui. O femeie cu putere blajină, care organiza casa și îi ordona și lui, pe nesimțite, viața.” Această dimensiune blajină este potențată de misterul descoperirii formei în cazul nudurilor lui Pallady, unde

accentul cade nu pe presupusa senzualitate, ci pe armonia situării lor într-o intenționalitate mai amplă.

Pallady atașează acestor potențiale metamorfozări în obiect un „suflet de artist”: „nudurile femeilor ce le vezi expuse aci nu sunt de natură a ațâța nervii cuiva, au calitatea de a fi o reuniune interesantă de linii, curbe și valori. (...) Cu timpul, nudurile lui Pallady au început să fie percepute altfel. Se vorbea de imaterialitatea lor, de feminitatea lor poetică și bizară, erau asemuite cu niște năluci, cu viziuni fără accent senzual, izvorâte dintr-o lume a armoniei și a tonurilor străvezii. Uneori erau comparate cu Sfinxul.” Impactul observabil pe care timpul îl are asupra operelor echivalează cu așternerea efectului eternității, precum și cu intrarea în marele circuit al artei universale.

Rezultat neîndoielnic al documentării riguroase, un punct forte al acestei biografii romanțate e reprezentarea procesului artistic al lui Pallady, a mecanismului prin care un impuls al lumii reale, obiective, e transformat în perimetrul artei prin evidențierea de contraste aparent insesizabile, dar care dau măsura metamorfozării sensibilității artistului în rezultatul efortului său. În pasajele cu tentă efrastică, Vieru dă măsura talentului său scriitoricesc: „Retragerea lui în singurătate a însemnat și retragerea către subiecte de interior. Parisul a fost înlocuit cu imaginea lui văzută de la fereastră. O vază cu flori galbene pe pervaz, în fața grilajului de fier forjat al balconului, geamurile aburite, întredeschise, care lasă vederii piața udă de ploaie, ramurile goale ale castanilor, câțiva trecători zgribuliți, un automobil. Mai încolo, Sena cu transparentele ei verzui, clădirile de pe Rive Gauche și Quai des Grands-Augustins și, în lumina cețoasă a depărtării, Domul. Culori sobre, în care doar florile par să aducă o notă de viu. *Flori la fereastră – Place Dauphine*, tabloul care încă arăta o balanță între exterior și interior, cu fereastra ca o ramă ce delimita natura statică dinăuntru de peisajul citadin de afară. O compoziție în care culoarea era subordonată ritmului și armoniei.”

Pendularea între interior și exterior, între spații apropiate și îndepărtate, între epoci propulsate de moartea înnoirii și nașterea unei melancolii pe care Vieru are buna inspirație de a o insera fățiș în portretul protagonistului, transformând-o în trăsătură definitorie: „Era un om împărțit între două țări, care mereu tânjea după locul pe care tocmai îl părăsise. Îl încerca o nostalgie a celui alt spațiu, dar și o alta, la fel de grea. Nostalgiea trecutului, a ceea ce s-a dus și nu mai poate fi.”

Liant între spații și timpuri, pictura lui Pallady se conturează în cele din urmă drept un portret edificator al celui ce mănuieste penelul și construiește răbdător, prin succesiunea de tablouri, un proiect menit să-i desăvârșească creația: „toate marinele și nudurile pictate în ultimii cincisprezece ani erau doar studii pentru o lucrare pe care o considera tabloul vieții lui. Ulise și sirenele (...). Un Ulise care renunțase la plăcerile vieții pentru a se dedica picturii.”

Pallady. Ulise legat de catarg este o adăugire importantă la colecția biografiilor romanțate, tocmai prin intenția expusă fățiș de Anca Vieru: creionarea portretului unui artist ce și-a asumat contrarietatea până în ultima fibră și nuanță așternută pe pânză, fidel unui crez purtat și reprezentat cu dedicare cale de-o viață: „Eu nu sunt modern, sunt din toate timpurile.”

Promisiunea prozei

Vezi mâinile mele constituie debutul editorial al lui Gabriel Macsim, finalist al bursei Prima Carte, acordată de Fundația Friends for Friends. În povestirile publicate în antologia *KTWI* și în revistele *Iocan*, *Steaua*, *Timpul* și *Echinox*, Macsim a insistat pe reliefarea unor proze de atmosferă, dominate de micro-perspective generatoare de straniețate a contemplării îndeaproape a (dez)umanității. În volumul de debut, o colecție de opt proze scurte, această amprentă stilistică e amplificată prin plasarea protagoniștilor în situații la limita dintre fibra realității și haloul fantasticului, cu prelungiri vădite spre zona metafizică. Interesat de

sondarea psihologică a personajelor prin intermediul observației microscopice, autorul probează o capacitate notabilă de portretizare și de transpunere în pagină a tensiunii genuine ce se naște în momentul în care logica realității nu mai poate da seama de situațiile întâlnite. Practicând o proză de graniță între naturalism deconcertant și SF pulsant, autorul îndeamnă la reflecție prin scenarii marcate de echilibrul fericit dintre ironie seducătoare și *gravitas* abia strunit.

Proza titulară a volumului e un tur de forță al imaginației narative și constituie piesa de rezistență: Macsim plămăduiește drama unui protagonist ateu

într-un București distopic al finalului de secol XXI, dominat de simbioza BOR (Banca Ortodoxă Română, subordonată Bisericii) și partidul unic PN-LSD, care au împânzit orașul de lăcașe de cult hipertehnologizate, unde toate serviciile religioase sunt prestate preponderent de androizi și pot fi contractate și achitate digital, inclusiv sanctificarea obligatorie a fiecărui cetățean după moarte, pentru care se pun bani deoparte încă de la naștere. Celelalte proze servesc drept corolă tematică și stilistică, însă trădează și zonele moi ale scrisului lui Macsim: o tensiune narativă inegală și nesuștinută, exagerarea sugestiei în detrimentul forței scriiturii și caracterul limitat, schematic al creionării protagoniștilor. Însă, dincolo de aceste minusuri, *Vezi mâinile mele* constituie o promisiune. (Al. O.)

Europa

Marius LAZURCA

Azi o vedem, și nU E

Mihai Eminescu

În 20 septembrie 2023, presa raporta căderea sub controlul armatei azere a Mănăstirii Amaras, centru religios și cultural esențial al armenilor în ultimii 1700 de ani, plasat de istoria recentă în sudul regiunii cunoscute drept Karabahul de Munte. Înnobilat de legătura directă cu Sfântul Grigore Luminătorul - evanghelizatorul armenilor -, centru de difuziune a alfabetului armean începând cu secolul al V-lea, supraviețuind invaziei mongole, obiect al unor distrugereri și reconstrucții succesive, pe rând post de frontieră țarist și colhoz sovietic, Amaras marchează simbolic deznodământul scurtei ofensive prin care regiunea muntoasă Karabah a reintrat sub deplina suveranitate azeră.

Ofensiva începută cu doar o zi înainte punea capăt brusc unui conflict început în anii perestroikăi și continuat în ultimele trei decenii, cu episoade conflictuale acute și lungi perioade de pace crispată. Victoria azeră confirmă noua realitate geopolitică a regiunii: vigoarea, alimentată de hidrocarburi, a Azerbaidjanului, declinul influenței regionale a Rusiei, garant al *status quo*-lui favorabil de decenii Armeniei, și emergența rolului semnificativ al Turciei în Caucaz.

Din păcate, dispariția Republicii Arțah, entitatea politică nerecunoscută care administra Karabahul de Munte, indică dramatic și limitele influenței Uniunii Europene în vecinătatea sa extinsă.

Și totuși, în urmă cu doar câteva luni, nimic nu părea să pună în cauză protagonismul european. La mijlocul lunii mai, la capătul unei întâlniri între președintele Aliiev și premierul Pașinian, găzduită la Bruxelles, Charles Michel, Președintele Consiliului European, saluta progresele făcute în cadrul discuțiilor și se declara încredător cu privire la posibilitatea încheierii, după decenii de conflict, a unui tratat cuprinzător de pace. U.E., se putea citi printre rânduri, va tutela procesul și-l va stimula cu forța propriului prestigiu global și cu promisiunea unei relații adâncite cu ambii protagoniști ai conflictului prelungit.

Și totuși, ambițiosul președinte Aliiev, încurajat de succesele ofensivei din 2020, de modernizarea - cu sprijin turcesc, american și israelian - a forțelor sale armate și de focalizarea atenției globale asupra conflictului din Ucraina, a decis că o acțiune militară poate fi mai eficientă decât o serie de negocieri de pace.

Aceasta nu e prima oportunitate livrată Uniunii Europene de a-și (re)cunoaște limitele. Întreaga vecinătate a U.E. - obiect al atenției și inițiativelor europene - formează un arc de tensiune, instabilitate sau conflict, din Bosnia și Kosovo, trecând prin Transnistria și ajungând până la frontul ucrainean. Toate ariile menționate fac parte integrantă din panoplia politicilor U.E., în toate Europa a ținut să aibă un cuvânt hotărâtor de spus, fie prin negocieri, programe de asistență, oferta unei relații aprofundate sau, în fine, prin făgăduința unei integrări viitoare.

U.E. a investit enorm în zonele cu care se învecinează, unde s-a lovit, totuși, de prezența unor competitori geopolitici, de adversități locale de nevindecate, de inerția corupției și impunității. După valurile de lărgire, încheiate în 2013 cu un bilanț eminent pozitiv pentru Europa Centrală, U.E. a trebuit

să se mulțumească cu mai puțin decât i-ar fi permis forța economică și i-ar fi dictat ambițiile: a deschis negocierile de integrare cu Albania, a mijlocit încheierea Protocolului Minsk II pentru un armistițiu înnoit în Donbas, a semnat acorduri de asociere cu Serbia, Republica Moldova și Ucraina.

Și totuși, slăbită de criza financiară din 2008-2009, de valul migrator din 2015, de COVID și de agresiunea rusă, Europa s-a văzut obligată - progresiv, dar ineluctabil - să se întoarcă spre sine pentru a-și reevalua standardele, politicile, prioritățile.

În U.E. ne găsim azi la o răscruce, un moment neîndoișor definitiv pentru următorul ciclu - de maturizare, sau declin accelerat - al construcției europene. Nu e, desigur, prima asemenea circumstanță prin care trece un proiect politic de incontestabil succes. Inițiativă postbelică născută la intersecția dintre reconcilierea franco-germană și Planul Marshall, „unitatea europeană” a început modest, cu gestiunea în comun a principalelor resurse de război, oțelul și cărbunele, a continuat cu alinierea progresivă a politicilor în domenii din ce în ce mai numeroase și mai importante, pentru a încheia, după Maastricht și Tratatul de la Lisabona, cu promisiunea comună de a avansa spre „o uniune tot mai strânsă”.

Și totuși, această deopotrivă adâncire și extindere a construcției europene a fost însoțită - discret, dar totuși perceptibil - de o pierdere a dinamismului și ponderii globale ale U.E. Sursă a circa 14% din PIB-ul global, Europa unită e în declin demografic și în proces de îmbătrânire, înregistrează anual mai puține patente decât China sau S.U.A., nu a născut niciun campion global în tehnologiile de vârf, e afectată de datorii publice, deficite rebele și indecizie geopolitică.

La toate acestea, a dorit să găsească leac Conferința privind Viitorul Europei, o serie de dezbateri publice prin care politicienii, societatea civilă și cetățenii, într-o alianță în fine regăsită, au dorit să dea răspunsuri întrebărilor europene celor mai acute.

Momentul unor modificări de substanță nu mai poate fi amânat, fie că acestea se vor produce prin instrumentele legale pe care Tratatul deja le conține, fie prin modificarea documentelor noastre „constituționale”. Este ceea ce spune un raport dat de curând publicității și comisionat - cum altminteri? - de guvernele de la Berlin și Paris. Documentul de cincizeci de pagini, intitulat „Reforming and Enlarging the E.U. for the 21st Century”, enunță câteva urgențe absolute: ameliorarea funcționării Uniunii, creșterea legitimității sale democratice și, în fine, lărgirea până la 30 de membri în următorii ani.

Dincolo de tehnicitățile inevitabile și de jargonul politico-legal, raportul independent franco-german se hrănește dintr-o viziune implicită: că U.E. trebuie să-și găsească vigoarea și alonja la care îi dau dreptul istoria, sofisticarea intelectuală și bogăția materială; și că, din triumphiul Bruxelles-Luxemburg-Strasbourg, o nouă dinamică a unificării continentale, în cercuri concentrice, poate demara.

Viitorul bătrânei Europe se scrie azi în cancelarii, dar și sub ochii noștri. Sunt șanse mari ca, în configurația sa finală, viitoarea Uniune Europeană să se construiască spectral, între un nucleu dur, de maximă intensitate a cooperării, și o constelație de state aflate pe orbite progresiv periferice. Unde se va fixa România în acest tablou continental se decide azi. La București.

Assia Gutmann

Post-scriptum

25

Gabriela GLĂVAN

Între personajele ce au influențat neașteptat istoriile literare, Assia Wevill are un loc aparte. Povestea ei e un amestec rar de vizibilitate și obscurizare, fascinație și resentiment, influență și uitare. Odată cu deschiderea arhivelor cu texte și înregistrări audio despre poezii Sylvia Plath și Ted Hughes, femeia despre care se știa că a făcut parte din tragedia depresiei și morții scriitoarei americane a prins și un alt contur, mai apropiat de realitate. Prima aducere la lumină a biografiei neverosimile s-a petrecut în 2006, când scriitorii israelieni Yehuda Koren și Eilat Negev publicau volumul *A Lover of Unreason: The Biography of Assia Wevill*, o aventură detectivistică plină de suspans, peste continente și ani, din Israel în Germania nazistă, apoi Canada și Londra.

Femeia despre care Plath a crezut că i-a distrus mariajul și fragilul Eden purta o dublă povară: o frumusețe exotică, îndrăzneță și răscolitoare și o identitate complexă, amprentată dramatic de evreitate și Holocaust. Assia Gutmann, căsătorită (la al treilea mariaj) cu poetul canadian David Wevill, a fost mult timp o amplă notă de subsol în mitologia nu lipsită de melodramă a cuplului Plath/Hughes. În 2021, după ce au putut fi parcurse scrisorile inedite și cele aproape o sută de ore de interviuri despre ultimele luni ale lui Plath, Julie Goodspeed-Chadwick, Peter K. Steinberg și Eilat Negev publică *The Collected Writings of Assia Wevill*. Ce știa doar inițiativa cultului Plath/Hughes a devenit incontestabil: femeia considerată doar „frumusețe fără intelect” (cum remarca John Horder, cel care a tratat, fără a fi specialist psihiatru, depresia finală a Sylviei Plath) a fost, la scară mai mică și cu ecou mult redus, o scriitoare cu aspirații legitime și creație demnă de atenție.

Inter-un poem din *Birthday Letters* (1998) ce recrează istoria dragostei, mariajului și doliului după soție, Hughes o invocă pe Assia ca pe un duh aducător de pierzanie și nenoroc: un demon erotic, fixând nenorociri și moarte cu irisul albastru cuprins într-un cerc negru, de iad, chemând blesteme ancestrale, rostogolite prin istorii sângeroase și Holocaust. O „Lilith a avorturilor”, ușor murdără în secretul ei nerușinat, „purtând mascara înmuiată în cenușă”, dorită de literații Londrei într-o eră a libertății și uitării convențiilor burgheze. În poem, e tăcută, misterioasă, exotică, de rău augur. La fel ca în artă, în viața reală Hughes părea că vrea s-o ascundă, copleșit de vinovăție și rușine. Copywriter într-o agenție de publicitate londoneză, excentrică, fără cenzură în amor, Wevill nu a reușit niciodată să se facă ascultată prin scris.

De curând, a trebuit să fie recuperată nu doar din rămășițele dezastrului din urma faimosului triumfi amoros, ci și din propria biografie. Cercetătorii interesați de Plath și Hughes știa de mult că Wevill nu a avut voce în dramele care au implicat-o, nici măcar în propria sinucidere dublată de uciderea copilului de patru ani. Numele, istoria, scrisul i-au fost reduse la tăcere. După moartea Sylviei, s-a mutat imediat în apartamentul unde aceasta s-a sinucis, aparent indiferentă la priviri acuzatoare. Odată instalată în existența postumă a celei înlocuite, începe să fie obsedată de ea. Îi citește ultimele însemnări (se va sinucide și își va lua în moarte copiii), îi admiră geniul poetic, se lasă pradă spiritului întunecat ce pare a se infiltra din nou, malefic și răzbunător, între ea și Hughes. El își continuă cuceririle, o amână cinic. Ca să o mai anestezieze un timp, o duce să vadă case de vânzare în Anglia rurală, fără nicio intenție de a locui împreună. În 1969, după șase ani de incertitudini, Assia își decide ieșirea din scenă, fără niciun indiciu că ar plănui un gest de asemenea enormitate.

Prietenii de altădată ai Sylviei Plath o vedeau rătăcind prin Devon singură, ponosită, strivită de depresie. Nimeni nu știa accentele grave, tentativa de sinucidere despre care nu vorbea, povestea exilului perpetuu, de la fuga din Germania nazistă la șirul de relații și mariaje eșuate și avorturile pe care Plath își imagina, în dezacord cu statutul ei de sfântă a feminismului, că le poartă cu sine: mici cadavre într-o traistă. Estomparea conturului acestei prezențe tulburătoare transcende numele poezilor căroră le-a adus un surplus tragic. Amprenta gravă a scriitoarei uitată vine din propria poveste, autentică și supraîncărcată de sensuri stratificate. În anii jocurilor periculoase și aventurilor extravagante, promitea în glumă că își va încheia viața pe la patruzeci de ani, când o va părăsi frumusețea. Înstrăinarea și uitarea, semnele majore ale destinului său, o însoțesc până la capăt: Assia Wevill și fiica sa, Alexandra Tatiana Elise și-au pierdut urma, pentru mult timp, într-un mormânt anonim.

extrateritorial

Valiza lui Rembrandt

Radu JÖRGENSEN

A fost o vreme când călătoria pe care mi-o reproșam că n-am făcut-o încă era fie cea la Adamclisi, fie una la Târgu Jiu, pentru ansamblul monumental al lui Brâncuși. Să-l măsoar, să-l pipăi, și să-l cuget în liniște. Amețisem de frumosul geometric al speculațiilor din *Structura oricărei legende*, citindu-l pe Noica, dar nu trecusem încă pe sub poarta brâncușiană. Un alt timp a venit, unul viking, când mă irita des gândul că n-am luat încă vaporul pe Göta Canal, acea remarcabilă performanță inginerescă, pentru a auzi de pe punte cum trece scârțâind prin 58 de ecluze strâmte, precum cea de la Motala, cu cinci noduri la oră. Ca în romanul Roseanna, pe care îl tradusesem deja la Göteborg în curte, scriind la masa de sub care mă privea uneori un arici argintiu.

Încă și mai obsedant era gândul că nu ajunsesem pe Fără. Mă luptasem cu un text excepțional al lui Bergman vreme de doi ani, invidiindu-l pe regizor pentru distanțarea aceea a lui tolstoiană, dar ceva intervenea mereu și mă împiedica să iau cele două trenuri și feribotul până la insulă, ca să-i pot bate la ușă cu vântul Balticii în ceafă și cartea lui tradusă sub braț.

Lista cu tot felul de pelegrinaje și călătorii tematice pe care mi le propuneam a crescut multă vreme într-un ritm cuminte. Numărul tentațiilor a început însă, la un moment dat, să sporească exponențial, iar capacitatea de a le răspunde prin proiecte concrete să crească doar linear. Deși, cea mai mare tentație a fost întotdeauna să nu aleg nimic de pe listă. Să fiu spontan. Sau măcar să nu mă cramponez de o destinație care mi se refuză. Am vrut la Dublin anul ăsta. Ei și? Nu s-a legat.

Prin urmare, am aterizat la o oră de prânz, într-o zi de iulie, la Schiphol, zece kilometri la sud de Amsterdam. Cu somnul dat peste cap și năucit încă de alegerea făcută cu doar o săptămână înainte, aceea de a înlocui o destinație, Dublin, și o țară, Irlanda, cu opt destinații în trei țări diferite. Cărora nu le găsisem încă numitorul comun când mă urcasem în avion. Urma să mi se dezvăluie la fața locului: pictura olandeză și flamandă de secol XVII.

Omul cu beretă

La National Gallery of Art, în Washington, acolo îl lăsasem prima dată, ușor intimidat, să mă studieze. Din autoportretul lui din 1659, cel cu beretă, îl știți, privea în jos spre mine. Avea 53 de ani, un maestru al măștrilor în pictura occidentală aflat la apusul carierei; ocazionalul său model, cu zece ani mai tânăr, era

un proaspăt profesor universitar zâmbind planurilor de viitor, așezat cuminte pe băncuța din mijlocul sălii de muzeu. Cu nici doi ani înainte, ajuns în pragul falimentului, pictorul acceptase, deznădăjduit, să i se vândă pânzele la licitații transparente orchestrate, pe sume de nimic. *Het faillissement van Rembrandt!* La vânzare, azi, domnilor, atât pânzele semnate de el cât și colecția lui de artă. De aici ridurile celui care privește cu tristețe, neîncredere și oarecare curiozitate spre tine, din pânză.

Onorații negustori și politicieni, creditorii lui, îi lășaseră totuși, generoși, șevațele, pensulele, periile, cuțetele, paletele, oglinzile, vopselurile, penele, cernelurile, panourile din lemn de stejar, pânzele, spatulele, diluanții, aditivii, uleiurile și cleiurile. Luându-i casa și, sigur, atelierul. Fiindcă între cele două nicio ușă închisă nu fusese. Discipoli, modele, servitori, fete în casă, protectori și colecționari, unii abia coborâți de pe vasele ancorate pe canalele din Amsterdam, trecuseră când și cum voiseră din încăpere în încăpere, făcând podelele casei de pe Sint Antonisbreestraat, o casă veselă, să scârțâie sau să joace sub pașii lor. Unii erau chiar imortalizați, acolo, pe pânze. Alții schițați. Cei mai mulți nu-i fuseseră utili decât ca obstacole de o clipă în calea luminii venită din ferestre, care când și când opunea deșartă rezistență luminii pornită spre pânză din mintea lui Rembrandt Harmenzsoon van Rijn.

Venisem acum, fără să mă anunț, să-l vizitez la el acasă. Fiindcă, deși picturile și schițele lui se află azi, realmente, în muzee și colecții private de pe tot globul, el nu manifestase niciodată vreun interes pentru călătorii în afara Țărilor de Jos. Ultima dată când simțisem nevoia să apelez la el fusese atunci când scrisesem epilogul pentru romanul *EXIT 45*, cu niște ani în urmă. Căutasem o pictură care să strângă la un loc toate atitudinile posibile pe care un om aflat, precum personajul meu, în furtuna vieții, le poate avea față de pericolul valurilor din jur. Răsfoisem, prin urmare, cu asiduitate, albume și cataloage și dădusem de o reproducere după *Furtună pe Marea Galileei*. Un Rembrandt furat de la Boston, din colecția Isabella Stewart Gardner, în anii '90. Tabloul a devenit ultimul personaj interesant al manuscrisului meu, în ordinea intrării în scenă.

Mai mult, când am terminat de scris am realizat că în locul previzibilului *Sfârșit*, pe ultima pagină a cărții tipărite voi cere graficianului să... agațe acea pânză. Așa, într-o rână, ca un tablou de pe peretele cabinei căpitanului, pe un vas în furtună; care tablou redă o altă, atotamenințătoare vijelie.

Miracolul olandez

Sunt deci în țara lui pentru prima dată. În orașul unde se mutase la 25 de ani venit de la Leiden, unde o cunoaște pe Saskia și e acceptat în breasla St. Luke a artiștilor, unde i se nasc și se sting foarte repede trei copii, unde bate sălile tribunalelor nu întotdeauna ca pârât, unde are discipoli, prieteni, clienți pretențioși, unde la 32 de ani, cu 13000 de guldeni, cei mai mulți împrumutați, cumpără casa care avea să-i creeze înfinite dar abil amănate probleme financiare. La opt dimineața deja intru, ca un pieton ușor timorat încadrat de sute de bicicliști, în orașul vechi, Grachtengordel, în zona cu canale navigabile concentrice, trecând pe sub porțile lui Rijksmuseum. Pe care sunt hotărât să-l vizitez abia după ce îmi fac cât de cât teme, după ce le iau artiștilor din Dutch Golden Age urma: bătând la pas străzile din Amsterdam și piețele din Harlem, odihnindu-mă acolo sub paletele morii lui Adriaan sau, într-o zi cumplit de vântoasă, contemplând cele opt mori colorate de la Zaanse.

Sub cupola catedralei din Utrecht citesc în sunetul unui concert de orgă adhoc despre caravagiști, iar, odată revenit la Amsterdam, pe gazonul dintre Concertgebouw și Rijksmuseum, cercetă periodic de doi boxeri și un dalmațian, învăț istoria unui oraș care a fost, este și va rămâne situat sub nivelul mării. De aici nevoia canalelor. Două semestre de hidrogeologie și un examen dat într-o zi de iarnă cu zăpada de un metru și jumătate într-un București din alt secol, își fac loc cu coatele pe canalele... memoriei, cărând aluvionar spre mine termeni ca acvifere, drenaj prin canale deschise, și polder, adică teren mlăștinos, recuperat prin îndiguire și desecare. În tot vestul Olandei, fiecare orașel, fiecare cartier e brăzdat de canale. Ele sunt parte din peisaj, căi

de acces și garanție a păstrării terenului recuperat din apele mării prin secole.

Olanda modernă datorează mult negustorilor din Dutch East India Company, înființată la 1602, și, la fel de mult, lui Wilhelm de Orania care, ceva mai devreme, se opusese decisiv spaniolilor creând culoar pentru înființarea primei republici olandeze protestante și independente. Poporul lui Rembrandt a renăscut în acel secol al XVII-lea, iar el, ca și ceilalți mari și originali artiști ai acelei vremi - Vermeer, Frans Hals, Jan Steen, Judith Leyster sau van Baburen - au știut cum să îi scoată la lumină sufletul.

Parfumul Mariei Trip

Deși modern și perfect funcțional, Amsterdamul, și Țările de Jos în general, posedă, în ceea ce mă privește, aceea calitate extraordinară întâlnită la magicienii geniali, de a întreține vraja sub care ai ales să intri. Timp de patru săptămâni, în Olanda și Belgia, dar și în Flandra franceză, am trăit cumva în lumea paralelă, misterioasă a picturii și gravurii olandeze și flamande. Am trăit nu numai în secolul XVII, printre negustorii împodobiți cu gulere dantelate, printre gârzi și miliții, ghicitoare, femei ușoare, scripcari, plozi murdari la gură în saboți colorați, printre vase cu lalele papagal așezate provocator pe marginea meselor, printre otomani cu turban și eunuci de culoare în șalvari, nobili polonezi, doctori chirurghi și lăptărese, evaluatori de stoffe și mătăsuri și purtători de drapel, dar și, prin transfer, în timpurile mitologice din unele pânze, la un loc cu Samson și Dalila, cu Ieremia profetul, cu Andromeda, Sfântul Simeon, profetesa Ana, și cu Iosif cel vândut în Egipt de frații săi.

În ultimele două decenii la un loc n-am respirat aerul colecțiilor de artă cât în această lună. În triumful geografic amintit nu numai că pânzele te trimit din sală în sală, ci și din muzeu în muzeu, din oraș în oraș. O copie după *Recensământul din Betleem* a lui Bruegel de la Palais, din Lille, te îndeamnă spre Musée des Beaux-Arts la Bruxelles. O pânză a unui discipol silitor din școala Rembrandt expusă la Rijks, te trimite la Mauritshuis pentru surse. Vermeer-urile văzute acolo te fac să vrei să respiri aer de Delft. Rubensul de la Lille, *Coborârea de pe cruce*, îți ia sigur bilet pentru muzeul din Antwerp, orașul cu cea mai spectaculoasă gară din lume.

La Rijksmuseum, am vrut să simt parfumul interior al unei picturi. A fost așa: m-am apropiat mai întâi cu ochii larg deschiși de gulerul alb, dantelat al Mariei Trip, așa cum mama s-ar fi apropiat cândva, curioasă, de o lucrătură în lasetă ca să-i ia modelul. Și, după ce ochii mi s-au obișnuit cu cele trei rânduri de dantelă, acoperite de voal transparent, nările au căutat și ele, instinctiv, nu mirosul albului de plumb folosit de Rembrandt, ci chiar parfumul cu care doamna Trip se dăduse în dimineața în care îi pozase, în 1639, artistului.

Distanțele sunt mici aici, urci și cobori mereu scări rulante spre trenuri curate care te poartă repede de la Amsterdam la Rotterdam, de acolo la Delft, la Bruxelles, la Ghent și Antwerp sau înapoi spre orașul de pe Amstel. În carnetul tău, printre notițe, faci loc, timid, și unor schițe stângace. De unde singurele lucruri care te ascultau erau proporțiile și perspectivele, sau contururile acoperișurilor olandeze coborând în trepte simetrice, ai ajuns să încerci acum schițe de portret. Ai prins probabil curaj identificându-te cu cel pe care l-ai urmărit pas cu pas. Vagonul e aglomerat, abia ai găsit loc. E penultima zi. La intrarea trenului în Leiden, anunțată în difuzor, tu schițezi profilul femeii cu trăsături ușor masculine, dar genunchi cu gropițe, care s-a oferit să facă loc valizei tale lângă șoldul ei.

Te oprești, însă, fiindcă ochii îți cad pe tipul din capătul vagonului, care trage după el chiar valiza ta! Dai să te ridici, dar valiza ta e la locul ei, în dreapta genunchilor cu gropițe. Călătorul pentru o clipă suspectat are pe cap o bonetă ciudată cu dungă roșie care, la fiecare întoarcere a capului, seamănă mai mult și mai mult cu cea realizată în tehnică *impasto* din ultimul autoportret al lui Rembrandt. Bucle grizonante ies de sub ea. A mai făcut un pas. Trenul a oprit în Leiden. Acum nu-l mai vezi, a coborât probabil o treaptă. Valiza e ultima care dispăre din raza ta vizuală. Trenul pleacă imediat, ar fi să treacă pe lângă el, și totuși privirea ta mătură doar un peron pustiu.

Odă prezervării

Alexandru MANIU

În 1946, la numai un an după încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, când Europa își plângea încă morții printră dărâmturi, Eric Arthur Blair – cunoscut sub pseudonimul său, George Orwell – publica un articol ce poate trece drept o odă adusă magazinelor de vechituri (*Just Junk, But Who Could Resist It*, Saturday Essay, Evening Standard, 5 ianuarie 1946).

În vreme ce londonezii curățau molozul și mizeria lăstate în urmă de cinci ani de bombardamente, Orwell vorbește în cei mai elogioși termeni de aceste maghernițe imunde, pe care nu le vei găsi veci-pururi într-un „cartier respectabil”. Își avertizează, totodată, cititorii să nu le confunde cu anticariatele, care sunt curate, ordonate și pun la vânzare obiecte plăcute ochiului. Dimpotrivă, magazinele de vechituri sunt mereu prăfuite, vând orice fel de marfă neperisabilă, iar negustorii nu te strâng cu ușa să cumperi ceva. În acest articol, Orwell ne apare asemenea unui copil în magazinul cu jucării. Face o listă cu toate obiectele care-i atrag atenția și îi stârnesc nostalgi: „cutiuțe muzicale, alămuri de harnașament, fildeşuri suflate în cupru, cești cu însemnele regale (...) și prespapieruri de sticlă cu ilustrații...”

Doar doi ani mai târziu, acest prespapier de sticlă avea să figureze în ultima și cea mai importantă operă a scriitorului, *O mie nouă sute optzeci și patru*, într-unul din acele rare momente de duiosie în care protagonistul, Winston Smith, își găsește liniștea într-un magazin de vechituri, același din care își cumpărase jurnalul. Asemenea prăvălii erau o raritate în noua ordine, și totuși, magazinul nostru e „plin cu o grămadă de mărunțișuri: cutii pentru tutun, broșe de agat și altele...”. Dar ce-i atrage în mod special atenția e un „obiect rotund, neted, ce lucea discret în lumina lămpii”. Desigur, acesta este prespapierul atât de îndrăgît de Orwell. Descrierea sa e deopotrivă exotica și înduioșătoare: sticla avea o „netezime aparte, ca apa de ploaie”, iar în miezul ei se găsea un obiect mai mic, ce „amintea de un trandafir sau o anemonă de mare”. La vederea lui, Winston se duce imediat cu gândul la vremuri „mult diferite de cele pe care le trăia acum”.

Însă, pentru Winston, vizita la prăvălia de vechituri și obiectul de sticlă în sine nu reprezintă doar un prilej de efuziuni nostalgice, cum ar fi fost pentru Orwell: e un moment de recuperare a trecutului, un trecut pe care noul regim totalitar l-a șters aproape cu desăvârșire din cărți și din memorie. Iar ceea ce face obiectul cutat mai special e faptul că nu servește niciunui scop, nu are nicio utilitate (hârtia fusese interzisă sub noua orânduire).

Mulți scriitori din generația lui Orwell împărtășeau convingerea că nu toți oamenii și nu toate obiectele trebuie să aibă un scop, o utilitate, în noua orânduire progresistă, colectivită, a viitorului luminos. Unul dintre aceștia este J.R.R. Tolkien, a cărui întreagă operă ar putea fi considerată o odă adusă conservării lucrurilor din alte vremi, ce nu slujesc niciunui scop. Hobiții, de pildă, o versiune idealizată a britanicilor într-un trecut idilic, preindustrial, colecționează tot soiul de obiecte care nu au nicio utilitate, dar pe care „nu se îndură să le arunce”. Această viziune idilică contrastează puternic cu noua orânduire închipuită de vrăjitorul Saruman, care se clădește pe cenușa lumii celei vechi, „izbăvite prin foc”:

„Zilele de Odinioară s-au dus (...), a venit vremea noastră: lumea oamenilor, pe care trebuie s-o conducem. Dar pentru asta avem nevoie de putere, puterea de-a pune în ordine toate lucrurile după vrea noastră, în numele aceluși bine pe care doar înțelepții îl pot vedea.” (*Stăpânul Inelelor*) Discursul e deopotrivă un manifest al viitorului luminos, utilitarist, pe care orice ideologie utopică îl promite în schimbul supunerii orbe și renunțării la toate libertățile individuale, și totodată un elogiu adus puterii – justificat mereu prin raportarea la un țel nobil. Aceștia sunt cei doi piloni pe care se construiește distopia lui Orwell.

Desigur, acel bine pe care „doar înțelepții îl pot vedea” nu poate fi dobândit fără sacrificiu, un cuvânt atât de drag tuturor dictatorilor totalitari. „Putem aștepta, deplângând poate ticăloșiile săvârșite când și când, laudând însă țelul sublim și ultim: Cunoașterea, Legea, Ordinea”. Sau, cum i-ar fi spus Lenin scriitoarei și activistei anarhiste Emma Goldman, „Nu poți face

o omletă fără să spargi câteva ouă”, la care aceasta i-ar fi răspuns: „Văd cojile de ouă, tovarășe Lenin, dar nu văd omleta.”

„Cum ar putea dura ce-i minunat / Când ca o floare e de efemer?”, spune Shakespeare în *Sonetul 65*. Metafora cojilor de ouă e potrivită, căci face parte din același registru simbolic al lucrurilor fragile ce trebuie ferite de tăvălugul ideologic chitit să elimine vechiul și inutilul, și caută să găsească un loc și o funcție oamenilor și obiectelor deopotrivă, fără să țină cont de criterii estetice, de cultură, tradiție sau memorie. Tovarășul Saruman ar fi fost un membru de nădejde al Partidului din 1984.

Și mai îngrijorător pentru Orwell era faptul că nu puțini intelectuali occidentali simpatizau cu asemenea mentalități, cel mai notoriu fiind cazul lui George Bernard Shaw, un socialist ale cărui vederi politice Orwell – și el socialist – le detesta. Într-un discurs televizat din 1931, Shaw declara că oamenii care nu-și pot justifica existența nu ar trebui lăsați să trăiască: „Nu putem folosi marea orânduială a societății noastre pentru a te ține în viață, deoarece viața ta nu ne aduce niciun folos, și nu-ți folosește nici ție prea mult”.

Intr-un moment în care naziștii nu preluaseră încă puterea în Germania, acest discurs ar fi trebuit să-i pună în gardă și totodată să mai taie din avântul intelectualilor care-și manifestau în continuare adeziunea față de Uniunea Sovietică, în pofida dovezilor tot mai ample că stalinismul însemna sărăcie, teroare, execuții și lagăre de concentrare. Dar n-a făcut-o. Tovarășul Stalin rânjea pe sub mustață: regimul său criminal, despot și paranoic avea susținători în Occident. Discursul surprinde perfect mentalitatea colectivită pe care Hitler și Mussolini de-o parte a eșichierului, dar și Lenin sau ceilalți lideri și intelectuali comuniști de cealaltă parte și-o însușiseră de ani de zile: individul nu are valoare intrinsecă. Libertățile individuale sunt lipsite de sens. Valoarea apare doar în colectiv, prin îndeplinirea unui rol dinainte stabilit.

În cazul fascismului sau al nazismului, valoarea derivă din apartenența la națiune, sau la *Volk*. În cazul comunismului, valoarea derivă din apartenența la un sistem de clase, înainte ca acesta să fie abolit și înlocuit de noua ordine socialistă. În ambele cazuri, sub oblăduirea unui partid unic. Nu de puține ori, acest partid unic este îndrumat de un lider atotputernic și atoateștiutor, sau același Frate cel Mare cu nenumărate chipuri.

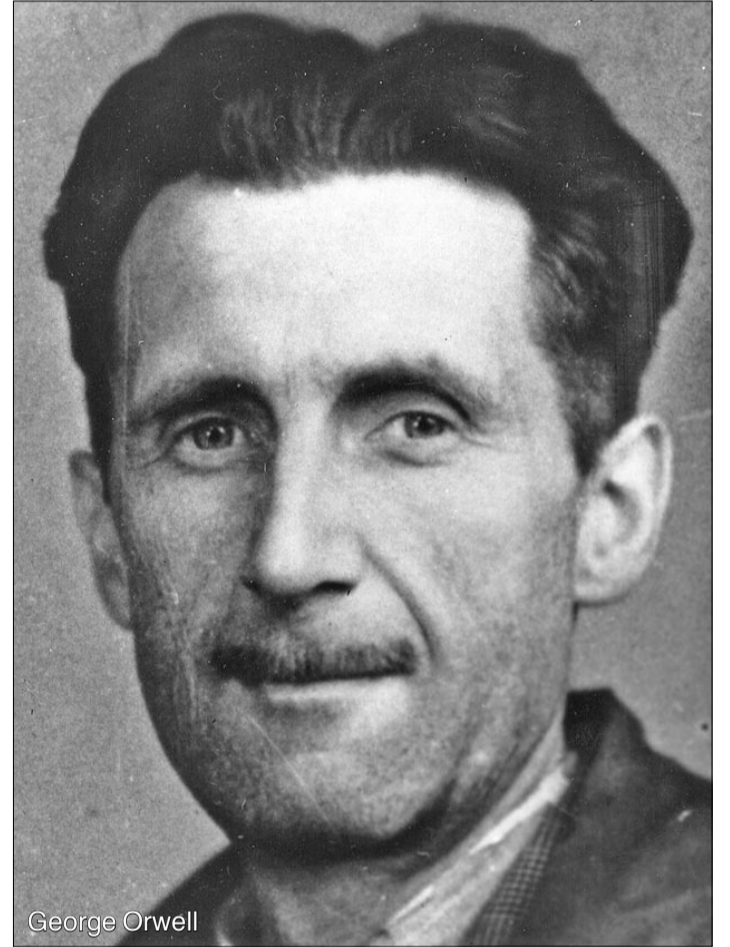
Într-unul dintre ultimele momente de luciditate, după ce a fost supus torturii și „reeducării” în sinistra Cameră 101, Winston Smith meditează la faptul că Partidul i-a convins pe oameni că gândurile, sentimentele și impulsurile lor nu contează. Însă lucrurile nu au stat întotdeauna așa. Ni se relevă un strat mai adânc al prezervării, a ceea ce Orwell, prin intermediul lui Winston, consideră necesar să fie apărat de tiranie. „Mai demult contau relațiile individuale, iar un gest nepuținos, o îmbrățișare, o lacrimă, o vorbă spusă unui muribund, toate acestea aveau valoare în sine”. Acestea sunt prespapierurile sufletului, ce nu slujesc vreunui țel ambițios, dar contribuie la realizarea vreunui cincinal, dar cu toate acestea reprezintă un aspect esențial al existenței individuale.

Însă preocuparea de căpătâi a lui Orwell a fost dintotdeauna limbajul, și multe dintre eforturile scriitorului au fost dedicate prezervării acestuia. Pentru Orwell, există o legătură profundă între etică și estetică. În celebrul său eseu, *Limba engleză și politica*, pune semnul egalității între scriitura de proastă calitate și „viciile, vicieșugurile și perversiunile minții”, acuzându-i pe anumiți scriitori de rea credință pentru că nu au un glas autentic. Mulți preferau (și continuă s-o facă și astăzi) să apeleze la clișee sau la locuri comune, decât să dobândească o manieră proaspătă și personală de a-și exprima ideile. Ca atare, comunicarea nu mai e onestă. În politică, această boală reprezintă un adevărat pericol pentru democrațiile liberale. Acest tip de limbaj e folosit pentru a amăgi, corupe și apăra ceea ce nu poate fi apărat. Scriitorii folosesc eufemisme pentru a ascunde adevărurile dureroase, pentru a distorsiona realitatea sau pentru a-i stigmatiza pe cei cu opinii politice divergente.

Orwell a înțeles că limbajul e o unealtă puternică ce poate fi folosită pentru „distrugerea identității personale și culturale”, ceea ce noi am numi istorie și memorie. În 1984, regimul folosește NouVorba pentru a secătui limbajul de orice emoție sau complexitate, urmărind

tâmpirea cetățenilor săi. Și cu toate că democrațiile liberale nu sunt încă amenințate de asemenea grozăvii, în ultimii ani suntem martorii unor încercări alarmante de a corupe sau restricționa libera expresie, ce ne duc imediat cu gândul la Orwell.

În primul rând, înfloresc fenomenul *cancel culture*, unde oameni cu opinii neconforme sunt „excomunicați” din varii comunități discursive. În cazuri extreme, opiniile nepotrivite pot atrage sfârșitul carierei, nu doar al prezenței în spațiul virtual. Apoi, tot mai multe cărți sunt interzise în instituțiile de învățământ occidentale. A apărut o nouă categorie de cenzori, numiți eufemistic „citori sensibili”. Campusurile universitare practică

George Orwell

cenzura și numesc aceste cuiburi de intoleranță și gândire monolitică, tot eufemistic, „spații sigure”. În țări până de curând democratice au intrat în vigoare legi ce condamnă „infracțiunea motivată de ură”, ba chiar și „incidentele non-infracționale motivate de ură”, eufemism pentru „limbaj ofensator”, sau mai bine zis pentru „lucruri cu care nu suntem de-acord și le putem ataca sub pavăza identității de grup”.

Insă de la o vreme, însuși miezul limbajului e supus atacurilor. Asta pentru că în esență, limbajul e o modalitate (sau o încercare cel puțin) de a reprezenta fidel realitatea. „Libertatea”, afirmă Winston Smith, „înseamnă libertatea de a spune că doi plus doi fac patru. Dacă și se recunoaște asta, celelalte vin de la sine”. Din această axiomă derivă sensul și totodată scopul limbajului, precum și demarcația între realitate – regimul stalinist ce stă la baza lumii distopice – și distopie. Forțarea cetățenilor de a integra disonanțe cognitive în gândire înseamnă dezintegrarea moralității și a libertăților individuale. Și totuși, există profesori americani sau canadieni care susțin că operația „doi plus doi...” e inechitabilă și că aflarea răspunsului corect n-ar trebui să mai fie obiectivul în matematică. „Profesorii care cred că există răspunsuri corecte și răspunsuri greșite”, afirmă aceștia, „perpetuează obiectivismul și teama de conflict – două caracteristici ale sistemelor rasiste”. Pare ceva desprins din comunicatele *Ministerului Adevărului*. Și oricât de ciudate par aceste afirmații, nu sunt cazuri izolate. Ideea unei realități obiective e atacată din toate părțile.

În final, libertatea înseamnă libertatea de a spune că femeile nasc copii, că un copil are un tată și o mamă, că bărbații au penis, în vreme ce femeile nu au. Acestea sunt libertățile în raport cu realitatea pe care Orwell le-ar fi apărat fără doar și poate în fața demagogilor, indiferent de culoarea lor politică. Asta cu toate că Orwell a fost mereu animat de idealuri progresiste și a rămas, în adâncul său, un socialist. Însă un socialist pentru care progresul nu însemna distrugerea vechiului, a frumosului și, mai presus de toate, a limbajului ce poate exprima adevărul.

Întâlnirile Internaționale de la Cluj

Daniela ȘILINDEAN

Întâlnirile Internaționale de la Cluj, festivalul organizat de Teatrul Național din Cluj s-a desfășurat între 12-15 octombrie 2023. A XII-a ediție a stat sub mottoul *oglinzi* și a invitat publicul la un *showcase*, cu șapte producții în formate diferite și o trupă care își explorează și își celebrează expresivitatea și creativitatea. *Întâlnirile* au propus montări în regia unor creatori precum Leta Popescu, Roberto Bacci, Alexandru Dabija, Silviu Purcărete, Dragoș Pop, Tudor Lucanu și Cădălar Yiđitođullary – având stiluri și provenind din generații (ba chiar și spații culturale) diverse. Tema aleasă este generoasă, cu multiple ramificații, iar montările vizionate deschid apetitul pentru interpretări și în direcția aceasta.

Primul spectacol pe care l-am vizionat a fost *Mașiniștii* de George Lungoci, în regia lui Dragoș Pop. Mereu fascinantă pentru public, partea nevăzută a scenei implică o doză de mister. Ce se poate întâmpla în culise atunci când se montează

se amplifică atunci când Mercur ia înfățișarea lui Sosi. Efectul imediat e cel al comicului. Spectacolul e foarte bine susținut actoricește, cu resurse extrem de bine utilizate.

Tot o comedie realizată cu poftă de râs și de desenat o lume carnavalescă – cu o poveste, interpretări actoricești, un decor și costume pe măsură – realizează Alexandru Dabija în *Capul de rățoi*. Cu ironie, tâlmăciri și (mai ales) răstălmăciri, cu o cadență ce atrage negreșit atenția, cu muzică și mișcare și partituri foarte bune – individuale, dar și de grup, *Capul de rățoi* e o montare *spumoasă*, burlescă, ce mizează pe tușe parodice, ironie, ițe (încurcate) suprarrealiste, limbaj și spirit de frondă.

Dona Juana de Radu Stanca, regia și decorul: Tudor Lucanu, costumele: Zsófia Gábor
Cu: Cecilia Lucanu-Donat, Matei Rotaru

Titlul piesei și al spectacolului invită la reflecție pe tema dublului și operează cu trimiteri culturale și rescrieri (de la bun început, o adâncire în perspectivă și în descifrare). *Dona Juana* tatonează muchiile femininului și ale masculinului și explorează pe deplin cău-

Personajele sunt expuse, ca în vitrină, în blocul de sticlă – iată o fragilă deghizare. Costumele atrag imediat atenția – sunt realizate cu inventivitate, se modifică cât ai clipi, contribuie la rafinamentul personajelor.

Seducția este, în cazul personajului principal parte definitorie a existenței, e un *modus vivendi*. Este o testare a propriilor limite, dar devine manieră de (auto)cunoaștere și de recunoaștere. Se constituie și în protecție – e cea care îi ține la o parte pe toți potențialii parteneri ai Dinei Juana. Implică, în mod cert, și o curciorie avidă de noi teritorii – totul pentru a-și demonstra că dragostea nu o va supune, că nu i se poate întâmpla. Teoria funcționează și pare fără de fisură, fapt care conduce personajul la un munte de certitudini, care se va surpa, însă, sub greutatea acestora. De la mărire la decădere nu e decât un pas. Iar el este făcut. Îndrăgostirea pune capăt baricadării, lasă să cadă masca.

Montarea beneficiază de tăieturi inteligent realizate dramaturgic, în intenție e o reducere la esență. Oferă „capsule” care cuprind informațiile fundamentale despre personaje și relațiile lor. E condusă abil și interpretată cu forță, cu finețe, cu poftă de joc – pe scenă sunt actorii Cecilia Lucanu-Donat și Matei Rotaru în roluri multiple. Actorii au siguranță, își conduc personajele către mărire și decădere. Regizorul Tudor Lucanu face apel și la măști (o altă oglindire/adâncire). Acestea marchează, pe de o parte, intrările și ieșirile din *pielea* unui personaj – au, așadar, o funcție practică, dar, mai important, îndeplinesc o funcție metaforică – personajele își pun măști, nu numai în scena balului mascat, și funcționează în spatele unor imagini pe care și le construiesc și pe care încearcă să le mențină.

Ion Vartic nota despre personajului Radu Stanca: „Dacă *Dona Juana* există, aceasta nu poate fi decât de o feminitate invulnerabilă, cu conștiința deplină a invulnerabilității sale. Pe când Don Juan cutreieră lumea fără încetare, anexându-și mereu alte și alte cuceriri, spre a păstra intactă aureola de seducător, *Dona Juana* își întemeiază renumele pe dulcea ei pasivitate, pe trăirea voluptuoasă a indiferenței față de dramele dizgrațiilor parteneri. [...] Acceptând pariul, Don Juan și *Dona Juana* ies din pura rol genialitate senzuală și se transformă, tot în sens kierkegaardian, în seducători, adică în impostori. Cei doi nu înțeleg că, învinși, ei rămân totodată învingători, că între ei nu poate exista decât o remiză mitică, simbolică. Eroarea partenerilor e de a folosi trișarea și deci de a-și subestima, de a-și minimiza reciproc forțele.”

Întâlnirile Internaționale de la Cluj au inclus în program și câteva lansări de carte. Amintesc volumele prezentate: *Hamlet la Imperativ* de Olivier Py, traducere de Anca Măniușiu și Ramona Tripa (Fundatia Culturală „Camil Petrescu”, 2023); *Sângele Făgăduințelor* de Wajdi Mouawad, traducere din limba franceză de Sorin Gherguș, ambele publicate de Editura Teatrul Azi – Fundatia Culturală „Camil Petrescu”, 2023. *DaDa se dă-n spectacol* de Ștefana Pop-Curșeu, Ioan Pop-Curșeu și Ion Pop, (Editura Școala Ardeleană, 2023). La ele s-a adăugat seria *Shakespeare interpretat de Adrian Papahagi* (Editura Polirom, 2021-2023) – însoțită de un spumos, pasionat, erudit discurs al autorului despre ce se pierde atunci când textul shakespearian nu e tradus adecvat, dacă lupa nu e plasată pe textul de origine sau atunci când vizualul câștigă în detrimentul textului, oferind mereu exemple captivante de interpretare (cu referire la *Hamlet* – de la eufoniile din textul în limba engleză, la ironia prezentă în piesă – pentru a numi doar câteva).

Întâlnirile internaționale de la Cluj a înșirat, ca într-un labirint al oglinzilor, spectacole valoroase care au pus în valoare trupa, au invitat la discuții, marșând cu succes pe (de)dublări, pe multiplicări, pe puneri în abis, pe reinterpretări, făcând apel la texte din dramaturgia universală și din cea românească, în subtile parteneriate artistice.

decorul și când mașiniștii – oamenii care văd spectacolele și care uneori le știu pe de rost – se relevă drept potențiali actori, respectiv regizori. În joacă, din replică în replică, sunt create cu umor și sensibilitate scene, dar joaca dobândește accente serioase, relevă pasiuni și visuri. Poveștile care se țin au candoare și emoție în interpretarea lui Ovidiu Crișan și Sorin Misirianțu.

Amphitryon de Molière, în regia lui Silviu Purcărete, este o comedie care se desfășoară ca într-un eveniment. Motivul dublului este mereu speculat în construcție, încă din text, cu excelente ramificații în montare (prin acțiuni, distribuție, machiaj, costum, soluții tehnice). Povestea oferă rama propice pentru de-dublări: *Amphitryon*, plecat la război împreună cu servitorul său, Sosi (în franceză, *sosie* – „dublu”) este înlocuit în casa sa (și mai ales în patul său, alături de soția sa, Alcmena) de Jupiter. Confuziile stârnite nu întârzie să apară. Ele

tările identitare. Decorul este creat cu ingeniozitate și eficient folosit. O reflexie-oglină întâmpină spectatorii – ca pentru a-i plasa deja în universul locuit de un personaj, *Dona Juana*, și partenerii de dialog în care se oglindește și în care se vede. Cu lumina aprinsă în sală nu ghicești ce se ascunde în ceea ce pare un cub închis, cu publicul așezat, de jur împrejur, pe patru părți. Mai mult, laturile preiau imaginea spectatorilor, oferind încă o cufundare în straturile suprapuse de interpretare – o oglindă/o oglindire – ca joc și punct de plecare în piste de interpretare. În acest caz, paradoxal și inteligent, lumina ascunde spațiul de joc și nu îl dezvăluie decât prin absență. Abia atunci, când e stinsă în sală, ne permite să distingem siluetele. Le ghicim stilate în gesturi, costume și intenții. Șochează spațiul închis – pare apăsător, claustrează – în interiorul său, nu ai unde să fugi, nu ai unde să te ascunzi. Singura învăluire este cea a măștilor.

#Și eu

Dana CHETRINESCU

Chinezii nu se lasă mai prejos la americani. După ce telefoanele Huawei și Xiaomi au făcut concurență serioasă iPhone-ului din seriile XX-XV, după ce *Made in China* a patentat fenomenul selfie-stick-urilor, după ce guvernul de la Beijing a protestat că are și el dreptul să polueze aerul puțin, de vreme ce capitaliștii de la New York și Chicago au făcut-o nestingheriți timp de două secole, iată că acum chinezii îmbrățișează pios moralitatea puritană a Atlanticului de Nord. În orașul Hangzhou din estul Chinei, autoritățile au decis să-i pedepsească exemplar pe toți perverșii care se uită cu telefonul pe sub fustele fetelor în metrou sau prin trenurile de navetiști. Singura piedică în calea acestei nobile inițiative pare să fie aceea că 7% din potențialii agresori poartă același nume și prenume, motiv pentru care acuzația nu poate fi formulată înainte de a se verifica CNP-ul și fotografia părăntului.

Având în vedere că, la ultimul recensământ, populația Chinei se ridică la 1,4 miliarde, cei bănuți că și-ar putea folosi Huawei-ul de ultimă generație pentru a vedea ce culoare are lenjeria concetățenelor sunt, din 98 de milioane, cu un raport rezonabil la nivel mondial de 98 bărbați la 100 femei, aproximativ 48 de milioane. Dacă am muta acest număr în ograda concurenților americani, am ajunge la situația în care o treime din bărbați, dacă s-ar numi John Smith și ar face poze cu iPhone-ul în subway, ar putea ajunge la tribunal. Procentul și numărul scad aproape de zero dacă numele, în loc de John Smith, ar fi Donald Trump. De fapt, până în mai 2023, procentul și numărul au fost chiar zero. Statistica și realitatea s-au schimbat după ce jurnalista E. Jean Carroll, cunoscută pentru rubrica ei de sfaturi pentru femei din revista *Elle*, a câștigat cinci milioane de dolari în urma unui proces în care îl acuză pe fostul președinte că a agresat-o sexual în anii '90, în cabina de probă a unui magazin.

Este o răsturnare de situație interesantă, după ani de zile în care Trump nici usturoi n-a mâncat, nici gura lui n-a avut un iz înțepător. Înainte de alegerile din 2016, când un val de acuzații de indiscreție, hărțuire și chiar viol au apărut în presă, mulți au crezut că nu îl vor vedea niciodată pe insul cu freză bizară la Casa Albă. Dar, așa cum Bill Clinton a rămas bine mersi în Biroul Oval încă doi ani și jumătate după ce s-a dovedit că o primise acolo pe stagiara Monica Lewinski, tot așa Donald Trump a stat un mandat întreg în fotoliul prezidențial, fiind crezut pe cuvânt că toate isprăvile dubioase nu erau nimic mai mult decât bârfe de vestiar.

În 2018, un jurnalist american de investigație și o franțuzoaică au publicat *All the President's Women: Donald Trump and the Making of a Predator*, un inventar a nu mai puțin de 45 de scandaluri sexuale care l-au avut în centru pe Trump, inclusiv indiscrețiile cu finalistele la concursurile Miss Univers, aventuri prezentate de magnatul media ca dovezi incontestabile de virilitate, dar care erau rezultatul unei conjuncturi precise – el era patronul trustului care difuza concursurile cu pricina.

Titlul cărții este mai mult decât inspirat. *All the President's Men* a fost, la urma urmei, o carte și un film de mare succes, cu Robert Redford și Dustin

Hoffman în rolurile reporterilor Bob Woodward și Carl Bernstein de la *Washington Post*, care demascaseră afacerea Watergate, cea care duse la înlăturarea din funcție a președintelui Nixon în anii '70. Iar *Predator* a fost și el o franciză SF de mare succes, având în centru figura iconică a lui Arnold Schwarzenegger, actorul care, pe platourile de filmare și în afara lor, nu a fost deloc străin de indiscreții față de femei. În timpul alegerilor pentru funcția de guvernator al Californiei, în 2003, atunci când cel puțin șase femei l-au acuzat public de hărțuire, Schwarzie a negat foarte convingător, ca un actor ce era.

Popularitatea datorată lui *Terminator* și *Total Recall* a dus la un val de antipatie față de femeile care se considerau victimele șarmului brut al culturistului austriac. Două decenii mai târziu, în 2023, într-un interviu pentru documentarul *Arnold*, difuzat de Netflix, Schwarzenegger își face mea culpa cu lacrimi de crocodil în ochi, concluzionând în cheie eroico-tragică: „Toate scuzele sunt de prisos. Am făcut un lucru rău.”

Mai sus numita E. Jean Carroll a scris și ea o carte care pare să fi cântărit greu în decizia Curții Supreme din mai 2023 împotriva lui Trump: *What Do We Need Men For? A Modest Proposal*, o carte în care nu îi dă replica tizului ei (deși jurnalista are un pudel pe care îl cheamă Lewis Carroll, ca pe autorul *Aventurilor lui Alice în Țara Minunilor*), ci unui satirist irlandez, Jonathan Swift. Acesta scria propria sa propunere modestă ca să critice cei mai agresivi prădători ai Vestului, britanicii acelor timpuri, și cruzimea lor față de cei slabi și lipsiți de apărare, precum sărăcimea din Galway, Cork și Limerick. Jean Carroll se adresează, în cartea ei, categoriei vulnerabile care sunt femeile, cel mai adesea victime tăcute ale hărțuirii de diverse feluri, în fața unor tipuri diverse de prădători bărbați, de la soți și șefi până la mafioți și președinți.

Spre deosebire de Schwarzenegger, Trump nu plânge cu lacrimi de crocodil. Dimpotrivă. Lui i se datorează celebra frază, rostită în timpul campaniei electorale, la Fox News, pe când era ținta unor acuzații care nu aveau de-a face doar cu misoginia și hărțuirea sexuală: „Marea problemă a acestei țări este corectitudinea politică. M-au provocat mulți și, sincer, chiar nu am vreme de corectitudine politică. Și, vă spun cu mâna pe inimă, nici țara nu are vreme de așa ceva.” Președintele era, de bună seamă, prea grăbit să *make America great again* să se mai împiedice și de asemenea detalii plictisitoare.

Sinceritatea lui Trump seamănă cu a lui Bill Clinton care, timp de o jumătate de an, a negat că o cunoștea pe stagiara din Biroul Oval, apoi a continuat să fie președinte nestingherit de nimeni. Ceea ce jură ei cu mâna pe inimă nu ne-ar storcea nici măcar lacrima de crocodil din glicerina cosmetică a lui Schwarzie. America lui Trump nu era, la exit poll-ul din 2016, și nu este nici azi, una cu femei și pentru femei – oricum, nu cu femei pe placul lui Donald. Și, în ciuda eforturilor de asanare morală a autorităților chineze, nici China președintelui Xi Jinping nu este una cu femei și pentru femei. Acestea nu sunt scutite de niciuna din apucăturile totalitare ale liderului de la Beijing – nici de control, nici de cenzură, nici de închisoare politică. Bine măcar că pot folosi transportul în comun fără să aibă grija a 48 de milioane de bărbați care le-ar putea face avansuri necuviințioase.

Micul măgar

Ciprian VĂLCAN

„Orașul Hangzhou, din estul Chinei, a făcut publică recent o listă a persoanelor sancționate pentru delictul precum «atac obscen» sau «încălcarea intimității» femeilor, a relatat vineri publicația locală *The Paper*, preluată de EFE și Agerpres. Lista, care poate fi accesată pe site-ul guvernului local, prezintă numele și prenumele celor condamnați pentru astfel de comportamente, printre care se numără fotografierea cu telefonul mobil pe sub fustele pasagerelor în metroul din capitala provinciei Zhejiang și alte acte «indecente». Decizia autorităților de a face publice informațiile despre cei sancționați a fost în ultimele ore subiectul unor dezbateri pe rețelele chineze de socializare.” (Hotnews, 21 aprilie 2023).

Li Wang, unul dintre cei mai tineri lideri comuniști din orașul Hangzhou, a făcut studii de filosofie la Roma grație unei generoase burse oferite de guvernul italian. Plin de sîrguință și de talent, așa cum îi stătea bine unui viitor reprezentant al clasei conducătoare a Imperiului de Mijloc, Li Wang s-a pus cu burta pe carte și a învățat foarte bine nu doar italiană, pe care o vorbea în fiecare zi cu colegii și cu profesorii săi, ci și franceză și spaniolă, precum și latină și greacă veche, încercînd să-și dovedească, prin orice mijloace, dorința de a ști cît mai multe.

Deși superiorii săi ierarhici îl îndemnaseră să se orienteze mai ales asupra tehnologiei occidentale, de care era nevoie în cel mai înalt grad în China, Li Wang a decis că e mai bine să-și urmeze înclinațiile și să se ocupe de filosofia antică. A citit întîi Platon, pe urmă Aristotel și, mai apoi, Plotin, dar n-a fost cu adevărat satisfăcut de ceea ce descoperise. În schimb, de îndată ce a ajuns la relatările despre filosofia cinicilor, a simțit că a dat peste ceea ce îi era de trebuință și s-a amuzat să se gîndească în ce fel ar reacționa Diogene din Sinope la diverse situații din viața cotidiană de azi.

Îndemnat de unul dintre profesorii săi, i-a citit și pe stoici, dar singurul care l-a impresionat a fost Epictet, al cărui stil, redat de Arrianus, i s-a părut de o mare noblețe. A învățat pe de rost pasaje întregi din *Conversații*, pe care le rostea într-un mod teribil de comic, cu nelipsitul său accent chinezesc. A început să pregătească o antologie dedicată lui Epictet, gîndindu-se să o publice în China de îndată ce avea să-și termine studiile la Roma. Pe cînd cartea era încă la editură și el nu se întorsese la Hangzhou, a primit semnale că nu va obține acordul cenzurii pentru publicarea ei. I s-a reproșat că volumul reprezintă, de fapt, o incitare la revoltă, că s-a lăsat smintit de ideile occidentale, că a devenit un rebel.

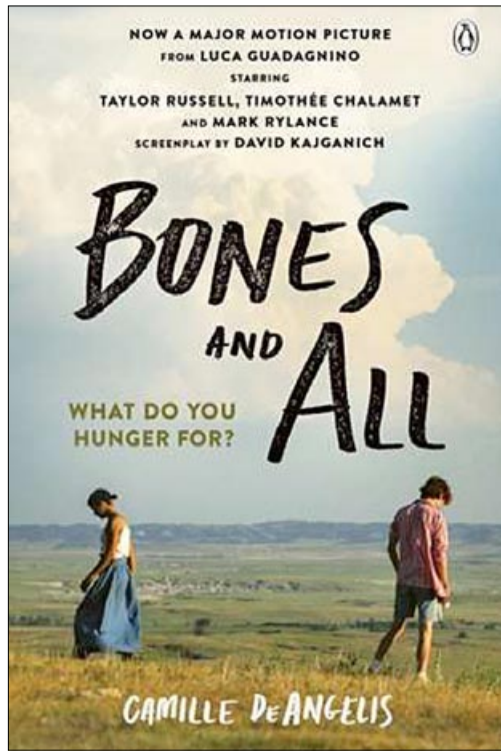
Neînțelegînd ce se întîmplă, a cerut să i se trimită pasajele socotite periculoase, crezînd că poate fi vorba doar de cîteva rînduri. În schimb, a văzut că nu exista pagină care să nu aibă parte de observațiile cenzurii. Înfuriat peste măsură, a protestat vehement, a tradus un pasaj din Epictet și l-a trimis secretarului general al Partidului Comunist Chinez de la Hangzhou. Pasajul pe care îl alese suna astfel:

„Pentru a determina ceea ce este conform rațiunii sau contrar rațiunii, nu ținem cont numai de valoarea lucrurilor exterioare, ci fiecare dintre noi apreciază și demnitatea sa personală. Pentru unul este conform rațiunii să-i arate cuiva oala de noapte, pentru singurul considerent că, dacă nu o arată, va fi bătut și nu va mai primi de mîncare; în schimb, dacă o arată, el nu va fi bătut și nu va suporta nimic penibil sau neplăcut; pentru altul, pare de nesuportat nu numai să arăți această oală de noapte, ci chiar să suporti că altul o arată. Dacă mă întreb: «Eu voi arăta această oală sau nu?», eu îți voi răspunde: E mai important să primești hrană decît să nu primești și e mai puțin important să fii bătut decît să nu fii, astfel încît, dacă iei în calcul acestea în ceea ce privește interesele tale, du-te și arată oala. «Dar acest lucru nu este demn de mine». Tu trebuie să iei asta în considerație, nu eu. Căci tu ești cel care cunoaște ce preț ai și cu cît te vinzi: unii se vînd la un preț diferit de alții”.

După circa două săptămîni, în care așteptase cu înfrigurare o reacție la protestul său, a primit un plic cu antetul binecunoscut din Hangzhou. În interior, a găsit o singură foaie pe care era scris tot un citat din Epictet: „Cine nu răspunde invitației copilașilor, plini de farmec și viață, de a se amesteca în jocurile lor, de a se tîrî de-a bușilea și de a trîncăni cu ei? Dar cine își dorește să se joace sau să ragă ca un măgar? Căci, chiar dacă este mic, este totuși încă un mic măgar”.

29

narrenturm

30

Poftă bună

Cristina CHEVEREȘAN

Adolescentă cu probleme, abandonată la șaisprezece ani de mama care o crescuse, singură pe drumuri prin America cea mare, vagabondând în căutare de sine, de tatăl demult pierdut și, desigur, de afecțiune. Victima a prejudecăților sociale, marginalizată și (auto)izolată pe motiv că e diferită, neînțeleasă în drama de a nu se putea integra niciunde, neliniștită că nu găsește oameni asemenea-i care să o înțeleagă și iubească așa cum e. Sună cunoscut? Foarte!

Poveste de inițiere, marș al corectitudinii politice, emoționantă istorie a devenirii și afirmării personale, scormonire a conștiinței sociale, batere a obrazului comunităților ce nu dovedesc destulă toleranță și deschidere față de semenii cu alte moșteniri genetice, opțiuni existențiale ș.a.m.d. Până aici, totul frumos, plin de rațiune și simțire milenială, ca la carte. Sigur, știm că Maren Yearly suferă din cauza unui secret pe care nu-l poate expune public de teama oprobiului și stereotipurilor negative. Nimic nou, empatie auctorial-narativă. Am uitat cumva să menționez că problema fetei este că... mănâncă oameni? *Asta ar trebui să schimbe totul!*

Americana din New Jersey Camille DeAngelis, absolventă de NYU la începutul anilor 2000, produce o carte *young adult* (în română ar putea echivala cu literatura "pentru tineret") cu și despre canibali, cu o nonșalanță demnă de o cauză mai bună. Scrisă simplist, cu directetea protagonistei ce trece prin varii aventuri de călătorie (în spațiu și printre propriile revelații și senzații, surprinse în evoluție), *Bones and All* (*Cu tot cu oase*, 2016) și-a adjudecat chiar un premiu Alex Award al American Library Association la categoria scrierilor cu impact deosebit în rândul tinerilor de 12-18 ani. Chiar riscând o condamnare pentru conservatorism, semnalez completa lipsă de viziune și responsabilitate în promovarea acestui tip de experiment literar. Cunoaștem cu toții limitele și convențiile ficțiunii. Ne aflăm, totuși, în fața unei povești aparent "de viață", adresate de o angajantă persoană întâi unui public vulnerabil, ușor de confuzionat, literalmente imatur, care normalizează atrocitatea sub pretextul faptului că fata nu-și alege stilul de viață, fiind împinsă de natură să comită fapte pentru care se urăște. Dilemele rezultate sunt menite să producă identificare și simpatie, trecând însă ușor și impardonabil cu vederea esența ilegală și imorală.

Dacă unor cititori adulți li se poate pretinde să se prindă în jocul literar și să-și suspende neîncrederea ori judecata de orice tip pentru a se pune în pieile unor personaje dintre cele mai diverse, e foarte delicat să ceri și să obții același discernământ de la copii în dezvoltare, care caută încă modele și eroi în lectură. Un discurs precum al lui DeAngelis, ce plasează canibalismul și "neplăcerile" sale pe același plan al dezbaterii identitare, în cadrul maturizării pe care o descrie, cu rasa, clasa, genul, etnia și alte asemenea riscă să glorifice așa-zisul curaj de îmbrățișare a oricărui tip de instinct, fie el și criminal. Seninătatea și firescul naratiunii, nerealismul complet al unei fantezii grotesci în care nu există consecințe penale, doar umbre ale unor potențiale (și, desigur, nedrepte) reacții comunitare adverse pot antrena tânărul cititor într-o zonă de obscurantism etic cu efecte greu de prevăzut ori controlat.

Ca să nu ne luăm prea în serios: cazul în sine? Maren Yearly pare adolescenta de vis-a-vis, cu vise, frisoane, prime iubiri etc. Aflăm însă rapid că, de mic copil, a fost prinsă la propriu "cu rața-n gură". Doar că era vorba de un os uman, iar fetița rămăsese fără îngrijitoare. Evident (și binevenit, de altfel), nu primim detalii despre cum anume ajung consumatorii de carne umană să devoreze fără urme semnificative corpurile celor în care-și înfig colții. Personajul absorbit de propria existență produce o trecere în revistă a evenimentelor ce par adesea prea puțin legate sau argumentate logic. Emoțiile, curiozitatea, analiza referitoare la soarta celor devorați (culmea: de regulă, de drag) lipsesc cu desăvârșire. La fel esteticismul rafinat, misticismul magic, cu iz de basm întunecat, drama psihologică sau chiar umorul ce ar fi putut încadra povestea într-un gen palatabil.

DeAngelis ignoră carnea care ar fi putut îmbrăca scheletul de idei al unei fantezii macabre plauzibile și atent construite, romanul dând senzația unui jurnal de călătorie anapoda, cu popasuri sinistre. Undeva, într-un azil, agonizează un tată care a dat în scris pentru odrasla (neverosimil, din nou) drama alienării cauzate de hrănirea cu semeni. Nu lipsesc, firește, reveriile despre familia liniștit-tradițională ce nu va să fie, chipul uman al partenerilor de viciu, sentimentul vinovăției și lamentațiile la adresa poverii ce stă în calea unei vieți „normale”. Personajele secundare vin și pleacă, nu destul de bine conturate pentru ca fie protagonistei, fie cititorului să îi pese cu adevărat de ele. Transformarea, maturizarea, acțiunea decisivă nu se produc.

Iubiri devoratoare

Adina BAYA

Rafinate estetic, senzuale, lirice, acroșante, pătrunzând cu finețe în interiorul unor relații afective complexe. Așa ar putea fi descrise filmele ce l-au consacrat pe regizorul italian Luca Guadagnino. Dar iată că după ce mult timp camera de filmat i-a servit drept instrument de explorare atentă a unor legături ce răvășesc și devorează viețile protagoniștilor în drame romantice, el pare să fi prins gustul genului horror. Sau cel puțin asta arată schimbarea drastică de atmosferă pe care o observăm dacă e să comparăm filmele din așa-zisa sa „trilogie a dorinței” – *Eu sunt dragostea* (*I am Love*, 2009), *Pasiuni periculoase* (*A Bigger Splash*, 2015) și memorabilul *Strigă-mă pe numele tău* (*Call Me By Your Name*, 2017) – cu ultimele două lungmetraje de ficțiune: *Suspiria* (2018) și *Cu tot cu oase* (*Bones and All*, 2022).

Edrept că acesta din urmă rămâne focusat pe puterea devoratoare a iubirii. Doar că, de data asta, la propriu! Mai exact, e o poveste de dragoste între doi tineri canibali, captivi ai unui apetit macabru pentru sânge, ai unui viciu care îi obligă să ducă o viață marginală, mereu fugind de consecințele ultimului act canibal și în căutarea următoarei victime.

La fel ca *Strigă-mă pe numele tău*, filmul e plasat în spațiul temporal al anilor '80, doar că de data asta e lipsit de optimismul muzicii disco de acolo și de atmosfera de vacanță de vară nesfârșită. Are în schimb acordurile grave ale unor piese *post punk* sau *new wave* pe fundal, precum *Atmosphere* de Joy Division. Iar aceasta nu e singura trăsătură de stil auctorial a cărei recurență o putem observa dacă punem în oglindă *Strigă-mă pe numele tău* și *Cu tot cu oase*. Ambele fac cronica unei prime iubiri acaparatoare, trăite la intensitate maximă în adolescență, ambele sunt concentrate pe personaje stăpânite de dorințe atotputernice, aflate pe traseul sinuos al descoperirii de sine și maturizării. Și ambele îl au pe Timothée Chamelet în rol principal. Dar în ciuda acestei asortări tematice văzute de la distanță, în cea mai recentă producție a sa Guadagnino își mută subiectele favorite pe teritoriul alunecos al genului horror. Unde domnește suspansul, iar episoade de o violență izbitoră contrapuntează traseul clasic al unei povești despre iubire și căutare a identității.

Maren (Taylor Russell) e o liceană ce trăiește împreună cu tatăl ei într-un orașel american. În condiții precare, dar într-o evidentă armonie familială. Filmul începe cu o zi obișnuită din viața celor doi, când tatăl o ia de la școală, petrecând puțin timp împreună acasă, se lasă seara, iar Maren îi urează noapte bună tatălui ei și închide ușa dormitorului. Apoi ca-

mera de filmat se oprește scurt asupra unui zăvor pe care acesta îl închide cu grijă, ca pentru a se asigura că Maren nu pleacă în timpul nopții. E primul indiciu că sub aparenta armonie stau să erupă secrete periculoase. Fiica nu iese pe ușă, în schimb evadează pe geam și pleacă în toiul nopții la o petrecere în pijama, alături de colege de clasă. Atmosfera e relativ inocentă, dar în mijlocul unei discuții târzii în noapte despre machiaj, lacuri de unghii și povești de familie, Maren se repede lacomă la degetul proaspăt lăcuit al unei colege, îl mușcă și îl mănâncă până la os. Violenta lovește complet neașteptat și contaminează întreaga poveste. Tatăl o vede îngrozit ajungând acasă plină de sânge și știe că e cazul să plece în cel mult trei minute din oraș. Ne dăm repede seama că nu e prima dată când se întâmplă asta în viața celor doi. În cele din urmă, la capătul puterilor, tatăl o părăsește pe Maren, care are acum 18 ani.

Povestea din film evoluează spre un love story itinerant cu protagoniști damnați, din categoria *Bonnie and Clyde*. Maren îl întâlnește pe Lee (Timothée Chamelet), iar cei doi își miros canibalismul de la distanță, cu acuitatea unor animale de pradă, și devin parteneri pe un traseu însângerat. Prin orașele americane adormite, în medii marginale, printre ratați și dependenți, în apartamente mizerabile, în clădiri cu pereți scorjiți de vopsea, cei doi sunt filmați în culorile unei veri târzii, în haine de împrumut care nu le pot ascunde șarmul irezistibil. La fel ca în *American Honey* (2016) al regizoarei Andrea Arnold, altă poveste itinerantă cu tineri fugiți de acasă, din medii sărace și familii disfuncționale, filmul face portretul unei Americi a oamenilor condamnați la periferie, ce trăiesc de pe o zi pe alta. Acesta e mediul unde crește o iubire atipică, plină de suspans, suișuri și coborâșuri, expusă cu senzualitate și evidentă empatie de Guadagnino. Vor fi prinși de autorități? Scena unui sărut se va transforma într-un festin canibal în care se devorează unul pe altul?

Romantismul se află mereu la un pas distanță de alunecarea în lugubru. Dar universul profund viciat și macabru în care evoluează cele două personaje principale e construit într-o notă de un firesc neobișnuit și neliniștitor în film. Complicitatea blândă cu care camera lui Guadagnino intră în intimitatea celor doi aproape te face să accepți și să înțelegi oscilările morale ale celor doi protagoniști adolescentini. Șocant și dificil de digerat pe alocuri, *Cu tot cu oase* rămâne totuși un film de dragoste reușit, ce forțează tiparele genului, șochează și se răzvrățește, surclasând obișnuitele povești de acest gen cu dialoguri clișeizate și tineri care evoluează în medii aseptice, de tipul celor din seria *Tuturor băieților pe care i-am iubit* (*To All the Boys I've Loved Before*, 2018-2021).

Ale naibii cifre, mai toate se mișcă când ajung în preajma culturii și, mai ales, a culturii scrise. Pardon: cele care indică prețul cărților sunt mari și în creștere. În rest, cum spuneam. O confirmă și „numerele” scoase la iveală de Barometrul de Consum Cultural în 2022, bazat pe un sondaj de opinie realizat de Institutul Român pentru Evaluare și Strategie, în perioada septembrie-octombrie 2022. Recentul barometru, al 18-lea, vine după trei ani de pauză datorată efectelor sociale și economice ale pandemiei de COVID-19. Autorii studiului spun că pandemia încă are efecte negative în domeniul participării culturale, care e în scădere la toate tipurile de consum cultural. Astfel, aproape 80% dintre români nu merg niciodată la teatru, 70% nu au pătruns în viața lor într-un muzeu, expoziție ori galerie de artă, 83% nu calcă prin vreo bibliotecă, 90% nu au văzut niciodată, „pe viu”, un concert de muzică clasică. Ne întoarcem la citit. Dacă în 2019, 28% dintre conașionali mergeau la bibliotecă pentru a citi sau/ și împrumuta cărți, cel puțin o dată pe an, în 2022, procentul s-a redus la 17%. Tot o modificare, în jos, vizează lectura. Dacă în 2019, 61% dintre români citeau o carte cel puțin o dată pe an, anul trecut procentul s-a dus la 56%. Adică, puțin peste jumătate mai punem mâna pe-un op. Barometrul nu dă cifre referitoare la vânzarea/ cumpărarea de carte, la timpul alocat lecturii, la piața de carte. Dar, se știe, România e pe ultimul loc, între țările membre UE, la toate aceste capitole. Însă utilizarea internetului a urcat de la 70%, cel puțin o dată pe an, în 2019, la 85%, în 2022. Și, mai spune sondajul, în țara noastră a crescut spectaculos gradul de utilizare a rețelelor sociale. Adică, suntem al naibii de tare conectați unii cu alții. Se vede, nu? ● În octombrie, la Alba Iulia au avut loc Colocviile Romanului Românesc, cu tema *Arta romanului*. În *România literară* (nr. 42-43/ 2023) e un „dosar” ce reproduce majoritatea intervențiilor scriitorilor participanți. E de citit capcoadă, fiindcă e plin de idei și opinii ce merită atenție. Am spicuit câteva dintre ele, pentru „atmosfera”. ● Astfel, Mihai Zamfir crede că romanele *The Last Station* de Jay Parini, care „reface” ultimul an din viața lui Tolstoi, *Author! Author!* de David Lodge, ce reconstituie viața și a opera lui Henry James, *The Magician* de Colm Tóibín, ce „vorbește” despre viața lui Thomas Mann – toate scrise și publicate în ultimele trei-patru decenii – constituie o inovație în materie de roman. Spune profesorul Zamfir: „Conceptia care a stat la baza acestui gen de roman pare total diferită de modelul tradițional: autorii nu inventează nimic, ci se bazează pe o documentare în intenție exhaustivă; niciun personaj, niciun fapt, nicio scenă, chiar nicio replică din text nu sunt rodul fanteziei. Totul se bazează pe documente autentice. Aparțin romancierilor adepți ai acestei noi metode doar asamblarea documentelor, arhitectura generală a cărții, împărțirea pe capitole, ritmul firului narativ etc.; dincolo de punerea generală în scenă, acțiunea se petrece doar în limitele atestării documentare, în limitele permise de consemnarea faptelor reale și verificabile.” ● Din textul lui Varujan

Vosganian am extras acest fragment: „Oriincotro merge narațiunea, oricare ar fi forțele care o mână într-o direcție sau alta, ele sunt legate, printr-o forță de atracție inevitabilă, de creator. În mare măsură, evoluția romanului a mers, ca și în ce privește arta poetică, către transparentizarea relației dintre narațiune și narator, într-o măsură tot mai mare el nu doar povestește, dar se confesează. Locul din care începe orice numărătoare, prologul oricărei povești, este chiar viața autorului. Chiar dacă, în mod paradoxal și spre deosebire de poezie, personajele sunt autentice în clipa în care ele nu sunt duplicate ale autorului.” ● O sintagmă folosită de Irina Petraș ne-a atras atenția: „umeda alcătuire”. Iată și contextul folosirii ei: „Poate nu întâmplător se spune despre o carte bună *m-a prins*. Umeda alcătuire a unui roman bun funcționează ca o capcană care te înhață și te poartă într-o lume demnă a fi explorată. Te lași în voia lui, te pătrunzi de atmosferă și nu te ferești de mreje, căci știi că ele nu sunt dăunătoare niciodată. Dacă mintea ți-e limpede și întreagă, nu numai că înveți câte ceva din toate cărțile bune sau rele pe care le citești, dar nici nu poți fi ispitit *malefic* de vreo carte. Într-un fel, orice carte te apără chiar și împotriva ei. Romancierul e bun-conducător-de existență umană.” ● Perspectiva unui scriitor care publică și poezie, și proză, Gabriel Chifu sună așa: „... s-ar cuveni să-l privim pe romancier ca pe un arhitect sau ca pe un constructor care ridică un edificiu complex, utilizând nu materiale de natură fizică, ci de natură abstractă, cuvintele. Oricum, lecția uluitoare a lui Kafka, descoperirea poemului îngropat pe care mai apoi istoria să-l confirme, este impresionantă și se cade a fi însușită. De ce nu, ar merita ca fiecare dintre noi, autorii de ficțiuni, să pornească în căutarea poemului îngropat. Dacă vom reuși sau nu să-l găsim, nu mai contează. Importantă e căutarea.” ● Dintr-un unghi... zen vede Hanna Bota locul scriitorului/ romanierului român: „Cât timp suntem dependenți de recunoaștere, vom avea piedici în a avansa artistic. În final, reușesc cei care au toleranță la risc, cei care sunt neînfrigați în fața greșelilor, cei care acceptă eșecul sau, mai concret, cei care schimbă însemnătatea cuvântului eșec în sinonime pentru *variantă nepotrivită* și încearcă din nou. Căci creativitatea este consolidată prin practică.” ● Ca o posibilă concluzie a dosarului despre roman, publicat în *RL*, am ales un fragment ce-i aparține criticului literar Vasile Popovici: „Persistența romanului se explică și prin altceva decât numai prin nevoia noastră simplă de povestire, fundamentală și ea, prin care devenim spectatori la spectacolul divers al lumii. Spre deosebire de povestirea orală, când povestitorul se expune pe sine în timp ce spune povestirea în fața unui auditoriu și o și joacă în oarecare măsură la modul literal și fizic, prin voce, gesturi, expresia corpului și a feței, povestirea din roman, ea, se deplasează cu totul în registrul interior, în spațiul inviolabil al intimității celui ce citește. Lectura unui roman e un film lent în stare de veghe derulat într-o zonă exclusivă, protejată, cu totul inaccesibilă oricui altcuiva în afara persoanei mele.” (A. P.)

Anemone POPESCU

Vatra (nr.9) este consacrată literaturii feminine. Din Argumentul care deschide grupajul aflăm că „În ciuda absenței din canonul școlar a oricărei scriitoare române... a slabei prezențe în juriul de acordare a premiilor literare, exceptând premiile Sofia Nădejde, o instituție creată de o scriitoare, Elena Vlădăreanu, pentru a veni în sprijinul unei mai bune vizibilități publice a colegelor de brerasă, scriitoarele ultimilor 10-15 ani au găsit căi de se face auzite... și, sperăm, citite prin rețele sociale, participări la târguri de carte naționale sau internaționale”. ● Vocea scriitoarelor se aude clară și distinctă și în microantologia din partea a doua a dosarului cuprinzând proze inedite sau romane aflate în lucru, semnate de nume deja consacrate, precum Simona Goșu, Ștefania Mihalache, Diana Geacă, Monica Tonea, Eugenia Ignățoiu Șora, Iulia Militaru, Ramona Gabăr, alături de scriitoare debutate în primul deceniu postdecembrist. Paginile de critică literară sunt inaugurate de studiul Cristinei Ispas, „Literatura scrisă de femei nu este scrisă doar pentru femei”. ● Cum e literatura scrisă de femei care nu e numai pentru femei ne arată și revista *Cervantes*. Revistă internațională de cultură. Pe coperta întâi a revistei e Veronica Balaj, „Personalitatea lunii”, care îi acordă un amplu interviu lui George Terziu, directorul revistei. Și *Cervantes* publică un număr mare de scriitoare – poetese, eseiste, precum Camelia Marin, Mirela Necula, Mariana Popa Potaisa, Ștefania Marineanu, Laura Andrada, Gina Nicoleta Munteanu, Angela Dumbravă, Zamfira Costan ș.a. ● Dacă Veronica Balaj își merită locul (de onoare) în această carte, doamnele din revista *Cervantes*, cele amintite mai înainte... parcă nu. S-o citim pe Georgeta Tudor, din grupajul domnului George Terziu: „Te-am căutat, iubite, în pulberea de stele/ Pe aripa de dor, călătorind spre ele/ Te-am căutat, când somnul nu vrea să mă mângâie/ Și sufletu-mi alege un colț unde să mă măie”. ● Nu mă îndoiesc că în antologia pe care o pregătește Nina Ceranu despre creația deminată și-ar avea locul de onoare și Maria Ember (1916-2021), care i se confesează lui Eugen Bunaru: „Din acte rezultă - de prin 1700 -, mai precis din diplomele de noblețe, semnate de contele Apaffy, apartenența pe linie maternă a străbunicilor și bunicilor mei

la familia Pop de Băsești. Aceste diplome consfințeau atât titlul de noblețe, cât și proprietatea, în cazul nostru, în Oarța de Jos, județul Sălaj. E binecunoscut că familia Pop de Băsești într-adevăr a avut o contribuție aparte la istoria Ardealului. Bunicul meu din partea mamei, Vasile Pop de Băsești, protopop greco-catolic, a fost exponent al luptei pentru drepturile românilor din Ardeal și pentru Marea Unire din 1918. A construit biserica din Oarța împreună cu fratele lui, doctor George Pop de Băsești”. ● Și ar trebui multe pagini de și despre Maria Ember, pe care Nina Ceranu le va publica. Poate. Dacă noi începem, începem cu volumul aniversar al lui Slavomir Gvozdenovici – a împlinit recent șaptezeci de de ani - „o antologie care selectează poezii din cele cinci decenii de scris. Recitindu-l azi, descoperim numeroase „întoarceri acasă” – la Belobreșca, satul natal, spațiu al unei fertilități creatoare sârbe neobișnuite. ● Aici s-au născut mulți cărturari, artiști, literați de seamă. Jarko Despotovici, Voislava Stoianovici, Dragan Stoianovici, Mile Tomici, Cedimir Milenovici, Tvetko Krstici, Srbobran Milošević, Stanislav Milenovici, Radivoi Simonovici, Mladin Simonovici sunt doar o parte dintre cei care, alături de Slavomir Gvozdenovici și Liubița Raichici, pot afirma că locul e o adevărată capitală culturală. E (și) un poet al orașului, căruia îi scrie istoriile. Cel mai cunoscut poem al lui Slavomir Gvozdenovici este „Crnjanski la Timișoara” și trebuie să fii familiarizat cu Vestul românesc și cu marea poezie sârbă pentru a-i înțelege strălucirea. ● E cazul să ne amintim de buna relație a lui Slavomir Gvozdenovici cu autorii de limbă română din care traduce și împreună cu Robert Șerban, realizează antologii care vor să atragă atenția asupra literaturilor din sud-estul Europei. În *aceeași oglindă. Dialoguri literare. Douăzeci de poeți români și sârbi din Timișoara și Novi Sad*. Selecție de Slavomir Gvozdenovici și Robert Șerban, Slavco Almăjan și Sașa Radoici. Să reținem din „Orașele și poezii”, introducerea volumului, semnata de Slavomir Gvozdenovici și Robert Șerban: „Dacă vreți să cunoașteți cu adevărat un oraș. citiți poezii care trăiesc în el”, adică citiți-i pe Slavco Almăjan, Ivan Zivlak, Ivan Negrișoraț, Milan Nenadici, Ileana Ursu, Nicu Ciobanu din Novi Sad și Adrian Bodnaru, Eugen Bunaru, Simona Constantinovici, Tudor Crețu, Slavomir Gvozdenovici, Petru Ilieșu, Goran Mrakici, Liubinka Perinaț Stancov, Robert Șerban din Timișoara.

download

Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Mădălin Bunoiu, Cristina Chevereșan, Radu Pavel Gheo, Viorel Marineasa, Camil Mihăescu, Ioan T. Morar, Marian Odangiu, Cristian Pătrășconiu, Dana Percec, Vasile Popovici, Robert Șerban, Daniela Șilindean, Marcel Tolcea, Ciprian Vălcău, Daniel Vighi.

Conceptie grafică: Sorin Stroe.
Design pagini revista: Paul Crușcov.
Revista Orizont este indexată EBSCO și CEEOL.
www.revistaorizont.ro e-mail revorizont@gmail.com

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3,
telefoane: 0256 29 48 93, 0256 29 48 95
Marcă înregistrată: M/00166
Tiparul executat la S.C. DeaPrint S.R.L. București

ISSN 0030 560 X

Ilustrăm acest număr cu lucrări ale artistei vizuale ANNA SAFRONOVA

René, rege provensal cu gust de amandă

Ioan T. MORAR

Din colecția de porecle pe care le are la dispoziție Istoria, René d'Anjou s-a ales cu una bună: Bunul Rege René. Așa-l pomenesc oamenii din Provence și mai ales cei din Aix-en-Provence care trec zilnic pe lângă statuia lui din capătul străzii principale, Cours Mirabeau.

Și cuvântul Rege, de fapt, este o poreclă, pentru că René d'Anjou nu a domnit peste niciun regat. A avut însă multe titluri: senior, apoi conte de Guise, duce de Bar, duce consort de Lorena, rege al Napoliului, conte de Provence și de Forcalquier, rege titular al Ierusalimului, al Siciliei și al Aragonului. Cei din Aix, însă, au

schimbat porecla în renume, vorba lui Alecsandri (el însuși iubitor al ținutului provensal). Pentru ei, Rege a fost, Rege va rămâne, cel puțin atâta vreme cât aici se vor produce specialitățile de patiserie numite *calisson d'Aix*, mândria orașului și a magazinelor de amintiri, care se trag de la nunta lui René. Dar să nu anticipem.

Aș mai rămîne, preț de o paranteză, la ideea de poreclă, supra-nume sau nume de război cu care au fost blagosloviți conducătorii lumii: cel mare, cel Viteaz, cel Bun, cel Cumplit, cel Bătrîn, prezenți și în istoria noastră, porecle care au împins în uitare numele. Chiar așa: cum îl chema pe Ștefan cel Mare? Dar pe Mihai Viteazul? Îmi aduc aminte de un răspuns la o oră de istorie la clasele mici, scenă povestită de un prieten profesor. La întrebarea „de ce i se spunea domnitorului Alexandru cel Bun?” unul din copii a răspuns candid și simplu: pentru că nu a făcut rele. De adăugat și simpla coincidență că Alexandru cel Bun a fost, de altfel, contemporan cu Bunul Rege René.

René d'Anjou (ca să respect grafia franceză) s-a născut pe 16 ianuarie 1409 la Angers și a murit la 10 iulie 1480, la Aix-en-Provence. A fost, cum zic francezii „prince de sang”, prinț de sânge, născut iară nu făcut, în linia ducilor de Anjou. A fost fiul lui Ludovic al Doilea de Anjou, și nepotul lui Jean al II-lea, zis și el cel Bun, rege al Franței după Filip al VI-lea și urmat

de Carol al V-lea. Bun bunicul, Bun și nepotul. Mama lui René a fost Yolanda de Aragon, fiica lui Ioan Întîiul, regele Aragonului. Care va insista și va obține ca René să fie adoptat de Ludovic Întîiul, cardinal duce de Bar, care nu avea urmași. (Trebuie să fii cel puțin Dumas-tatăl ca să scrii interesant despre Istoria Franței, despre încrângăturile, rivalitățile și alianțele dinastiilor, despre trădări și căsătorii, despre permanentă luptă pentru putere. Cum așa ceva nu se poate, voi prelua sec niște informații și îmi cer de pe acum scuze de la istoricul acribios care va strîmba din nas dacă va ajunge să citească acest text.)

Mă fascinează fluiditatea granițelor din Evul Mediu, citesc din ce în ce mai mult despre istoria Franței și a Provenței, dar tot cred că am pierdut startul în a înțelege mare lucru. Înainte de 1989, am învățat o istorie a Franței cam strîmbă, trecută prin filtrul ideologic al comunismului. În care Revoluția Franceză a fost cel mai fericit eveniment, iar regii și nobilii erau, în principiu, niște ticăloși care sugeau sângele poporului. Evul Mediu era ceva întunecat și nu făcea decât să pregătească victoria definitivă a clasei muncitoare de peste câteva secole. Acum mă bucur cînd găsesc personaje luminoase care contrazic istoria învățată la școală, cînd văd că mintea omenească nu a stat în pauză, că s-a scris, s-a pictat, s-a compus. Că avem, din Evul Mediu, o moștenire culturală remarcabilă și monumente istorice „cum nu se mai fac azi”. Bunul Rege René e un personaj pe care l-am descoperit cu drag și de aceea vă povestesc despre el. Să continuăm.

Mama și tatăl vitreg aranjează căsătoria lui René cu Isabela, fiica Ducelui de Lorena și singura moștenitoare. La data nunții, René avea unsprezece ani, iar Isabela era mai mică doar cu câteva luni. Precoce în toate cele, la vîrsta de 15 ani René pune prima dată mîna pe armă și participă la asediul castelului lui Antoine de Vaudémont, care voia să se înstăpînească pe Lorena. Asediații se predau după trei ani și o lună. În 1427, la șapte ani după nuntă, Isabela naște primul din cei nouă copii ai cuplului. Peste încă trei ani, prin moartea socrului său, René devine duce consort de Lorena. În 1434, la moartea fratelui său, Ludovic al III-lea de Anjou, moștenește și titlurile de rege titular al Siciliei și Ierusalimului și, ceea ce mă interesează cel mai mult, Conte de Provence.

Ajuns în Provence în 1449, se stabilește pentru început în castelul de la Tarascon. De aici, începe influența sa asupra ținutului și intră în „pielea” Bunului Rege. Primul lucru notabil pe care-l face la Tarascon este acela de a organiza un turnir numit „Pasul Ciobăniței”. Am citit de două ori cum se desfășura acest turnir și tot nu am înțeles, așa că sar peste asta. De reținut că dacă veți ajunge prin Tarascon s-ar putea să găsiți referințe sau aluzii la Pasul Ciobăniței. Să știți că René e la mijloc. În 1453, Isabela, soția lui moare, iar René transmite ducatul de Lorena fiului lui Jean al Doilea. După doi ani de văduvie, le va cere apropiatilor lui să-i găsească o consoartă. După căutări, se ajunge la varianta Jeanne de Laval, care deja ajunsese la 21 de ani fără să fie măritată, așa că părinții fetei acceptă repede oferta.

Ca tată grijuliu, René își mărită fiica Marguerite cu regele Angliei Henric al VI-lea, care vede în această căsătorie și o modalitate de a obține pacea în secolara înfruntare franco-engleză. Nunta s-a făcut la început prin procură, apoi „în persoană”, la catedrala Westminster. O căsătorie nu tocmai fericită, dar, ce să-i facem așa erau vremurile, zbuclumate. Poate că porecla de Bun i se trage lui René de la preocupările sale de gospodar. Un gospodar care se ocupă și de Anjou, și de Provence cu aceeași dăruire. Amenajează, în ambele ținuturi, grădini publice, cu păuni și țarcuri pentru căprioare și chiar menajerii unde poporul poate vedea pentru prima dată lei și leopardi. Se interesează de sănătatea pădurilor și acordă atenție podgoriilor.

Organizează turniruri, ba chiar scrie și o carte intitulată *Tratat despre cum se organizează un turnir*, manuscrisul (însoțit de ilustrații) păstrîndu-se și astăzi în Biblioteca Națională A Franței. Autorul pornește de la un turnir imaginar între Ducele de Bretania și Ducele de Bourbon și, de aici, explicații, reguli, indicații pentru cei care vor să organizeze turniruri. Pasionat de arte și de literatură, René adună multe manuscrise în biblioteca sa și are legături strînse cu scriitorii și miniaturistii ilustratori de cărți ai epocii, strîngînd, protector, în jurul lui, la Aix o adevărată curte literară și savantă.

În afara cărții despre organizarea turnirurilor, Bunul Rege a mai scris poeme și două romane cavaleresti și de dragoste. Primul se numește *Mortificarea plăcerii deșarte* (*Le Mortifiement de Vaine Plaisance*), iar al doilea *Cartea inimii cuprinse de Amor nebun*. În acest ultim roman, scris parte în proză, parte în versuri, oarecum parabolic, e vorba de Cupidon care răpește inima Poetului în timp ce acesta doarme. După o serie de aventuri, Cavalerul Inimă găsește Dama Ideală numită Dulce Mulțumesc, ținută captivă de Refuz, Rușine și Frică. Există șapte manuscrise ale acestui roman, unul din ele, cel mai complet se află la Biblioteca Națională în Paris, iar cel mai frumos ilustrat, la Biblioteca Națională Austriacă din Viena. Nu, n-am citit romanul, ci doar un scurt rezumat al lui. Vorba ceea, nu l-am citit eu ca să puteți să nu-l citiți nici voi.

În afară de activitatea de scriitor, Contele numit Rege știa mai multe limbi străine, iubea teatrul (chiar a susținut financiar o trupă de teatru la curtea lui) și îi plăcea să călătorească. Un renesantist provensal. Dar, din păcate, nu alura sa intelectuală și nici grija pentru buna gospodărire a comitatului l-au făcut să rămînă viu în memoria contemporanilor noștri. Și nici faptul că a mai redus din puterile nobilimii, că a luat măsuri care au adus o anumită prosperitate. Nu toate acestea, sau, mă rog, nu în mod esențial toate acestea, ci un fel de desert, ceva între bomboană și prăjitură, pe numele ei Calisson d'Aix.

Iau definiția calissonului din dicționar: „Calissonul este o specialitate culinară a bucătăriei provensale, o prăjitură în formă de navetă făcută din pastă de pene galben (sau alte fructe confiate) și migdale măcinate împreună, acoperită cu glazură regală și așezată pe o bază de pâine nedospită. Adesea aromată cu flori de portocal, această delicatose este unul dintre cele trei-sprezece deserturi tradiționale din Provence. Este o specialitate din Aix-en-Provence încă din secolul al XV-lea, obținînd un IGP în 2002.”

Legenda spune că în vederea celei de-a doua căsătorii a lui René cu Jeanne de Laval, în 1454, cofetarul personal al acestuia ar fi servit calissoane miresei. Ea, uimită de gustul și de finețea noului desert, ar fi spus, în provensală: *Di calin soun* (acestea sînt mîngîieri). Și așa i-a rămas numele. Doar că niște lingviști pricepuți contestă această replică. Acestea sînt mîngîieri se spune altfel în provensală: *Es de caranchouno*. Există și alte explicații pentru calisson. Unii susțin că încă din secolul al XII-lea, în latina medievală italiană ar fi existat termenul calisone care desemna o specialitate de prăjitură din amandă și din făină.

Altă explicație ar fi în legătura cu biserica Notre-Dame-de-la-Seds unde, la Crăciun, la Paști și de 1 septembrie se distribuie calisoane sfințite ca un omagiu (dulce) adus Fecioarei Maria, protectoarea orașului Aix-en-Provence. Obiceiul ar data din 1630 (deci mult după Bunul René). Atunci, preotul ar fi spus «venez au calice» („veniți la potir”), ceea ce în provensală se rostea „*venes touti au calissoun*”. În schimb, la biserica Sfîntul Ioan de Malta există o ceremonie de binecuvîntare a calisoanelor aduse de credincioși, (cum se duc la noi cozonacii).

Indiferent care este adevărul (și va fi din ce în ce mai greu de aflat!), pentru mine calissonul de Aix este un fel de „madlenă” care îmi aduce aminte de figura lui René cel Bun, care privește spre noi cînd urcăm pe Cours Mirabeau.